This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Tämä on kauan vain kirjaston hyllyssä olleen kirjan digitaalinen kappale, jonka Google on huolellisesti skannannut, osana tavoitettaan tehdä maailman kirjatsaataville Internetissä.

Kirjan tekijänoikeussuoja on jo rauennut ja kirjasta on tullut vapaasti jaeltava. Vapaasti jaeltavalla teoksella ei joko koskaan ole ollut tekijänoikeussuojaa tai suoja on rauennut. Se, onko teos vapaasti jaeltava, riippuu kunkin maan lainsäädännöstä. Vapaasti jaeltavat teokset avaavat meille paluun menneisyyteen, menneisiin kulttuureihin sekä tietoon, joka muuten olisi vaikeasti löydettävissä.

Reunahuomautukset sekä muut lukijoitten lisäämät merkinnät on jätetty näkyviin kertomaan teoksen matkasta kustantajalta kirjaston kautta Internetiin.

Käyttöohjeet

Google on ylpeä saadessaan digitoida materiaalia yhteistyössä kirjastojen kanssa, ja tuodessaan vapaasti jaeltavaa materiaalia yleiseen tietoon. Vapaasti jaeltavat teokset kuuluvat yleisölle, ja Google toimii ainoastaan asianhoitajana. Koska työ tulee kalliiksi, Google on kuitenkin ryhtynyt toimenpiteisiin kaupallisen väärinkäytön estämiseksi, esimerkiksi rajoittamalla automaattisten kyselyjen suorittamista.

Käyttäjältä odotetaan:

- Rajoittumista vain yksityiskäyttöön
  Googlen teoshaku on tarkoitettu yksityishenkilöille, ja teosten kaupallinen hyödyntäminen on kiellettyä.
- Pidättäytymistä hakujen automatisoinnista
  Googlen hakujärjestelmien automatisoitu käyttö on kiellettyä. Jos hakujen tarkoituksena on saada materiaalia koneellisen kielenkääntämisen, optisen tekstintunnistuksen tai muun suuria määriä tekstiä vaativan sovelluksen kehittämiseen, ota yhteyttä Googleen. Google on edelläkävijä julkisesti jaeltavan materiaalin hyödyntämisessä ja voi ehkä auttaa.
- Lähdetietojen säilyttämistä
  Jokaiseen tiedostoon sisällytetty Googlen leima toimii muistutuksena projektista, ja auttaa etsimään lisämateriaalia Googlen teoshaun kautta. Älä poista merkintää.
- Varmistavan käytön laillisuuden
  Käytitpä teosta mihin tahansa, on muistettava, että käyttäjän on itse varmistettava käytön esteettömyys voimassa olevien säädösten kannalta. Ei pidä olettaa, että kirja on vapaasti jaeltavissa kaikkialla, jos se on sitä Yhdysvalloissa. Se, onko teos tekijänoikeussuojan alainen, riippuu maittain, eikä ole olemassa kattavaa ohjetta siitä, miten yksittäistä teosta voi missäkin tapauksessa käyttää. Ei pidä olettaa, että teoksen oleminen Googlen teoshaussa tarkoittaisi, että sitä voi käsitellä miten tahansa missä tahansa. Tekijänoikeussuojan rikkomukset voivat käydä kalliiksi.

Tietoja Googlen teoshausta

Googlen pyrkimyksenä on maailman tietojen järjestäminen ja niiden tuominen avoimesti kaikkien saataville. Googlen teoshaku tuo maailman kirjat lukijoitten ulottuville samalla kun se auttaa kirjailijoita ja kustantajia löytämään uutta yleisöä. Hakuja tämän teoksen täydestä tekstistä voi tehdä osoitteessa `http://books.google.com/`

ANDOVER-HARVARD LIBRARY
AH 455M 0

Digitized by Google

Digitized by Google

HELANDER, B H. 919.537
Piirteitä neologian vai- H474pi
kutuksesta Suomen Kirkollisiin. 1901

SEP 8 1966

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

5273
9

PIIRTEITÄ NEOLOGIAN VAIKUTUKSESTA

Suomen Kirkollisiin ja Uskonnollisiin Oloihin

18NNEN VUOSISADAN KESKIVAIHEILTA 19NNEN VUOSISADAN KESKIVAIHEILLE.

YLIOPISTOLLINEN VÄITÖSKIRJA

kirjoittanut

B. H. HELANDER
Teol. kand.

ESITETÄÄN SUOMEN YLIOPISTON TEOLOGISEN TIEDEKUNNAN SUOSTUMUKSELLA JULKISESTI TARKASTETTAVAKSI JUMALUUSTIET. OPPISALISSA SYYSKUUN 14 P. 1901, KELLO 10 A. P.

HELSINGISSÄ
LILIUS & HERTZBERG OSAKEYHTIÖ
1901.

Digitized by Google

Digitized by Google

919.537
H474pi
1901

Sisällys:

Alkulause.

Siv.

Johdanto . . . . . 1.

I.

Neologia tieteessä Suomen yliopistossa . . . . . 17.

II.

Koulussa ja lasten kasvatuksessa yleensä ilmenevä neologinen suunta . . . . . 33.

III.

Yhteisen kansan kristillisyyden opetus: katkismus, virsikirja, käsikirja ja raamattu neologiselta kannalta korjattuina tai arvosteltuina . . . . . 51.

IV.

Neologian vaikutus saarnatoimeen ja hengelliseen kaunopuheliaisuuteen . . . . . 84.

V.

Kirkollisessa taiteessa esiintyvä neologinen suunta. — Neologian vaikuttama kristillisyyden harjoitusten laiminlyöminen ja siveellisyyden rappeutuminen . . . 119.

VI.

Neologia yksityisen sielunhoidon alalla. Neologian aiheuttamat pappien sivuharrastukset. Neologian vaikutus papinviran arvon alenemiseen ja pappienpuutteen syntymiseen. Pappien seura- ja kotielämässä huomattava uuden katsantokannan vaikutus . 134.

VII.

Veljistöt . . . . . 143.

VIII.

Neologian vaikutus runouteen . . . . . 168.

IX.

Neologian vastainen reaktsioni ja viimeiset vaiheet . . . 187.

Loppukatsaus . . . . . 200.

Digitized by Google

Ryhtyessäni käsittelemään tätä ainetta, johon Professori K. A. Appelberg kiinnitti huomiotani, saatoin kyllä arvata, että ainekset siihen olisivat hyvin hajallaan ja vaikeasti löydettävissä. Aineen viehättäväisyys kuitenkin sitoi minut tähän tehtävään, varsinkin, kun ei sitä oltu ennen meillä erikoisesti tutkittu.

Vaikka olenkin koettanut käsitellä ainettani kaikilta niiltä eri puolilta, joihin käytettävinäni olleet lähteet ovat antaneet aihetta, niin en kuitenkaan luule tyhjentäneeni tätä monipuolista ainetta. Uskallan kuitenkin toivoa, että nyt esittämäni piirteetkin antavat jonkinlaisen kokonaiskuvan esitettävästä katsantosuunnasta.

Neuvoista ja viittauksista olen monellekin, mutta erittäin Professori Jaakko Gummerukselle suuressa kiitollisuuden velassa. Käytän sentähden tilaisuutta tässä siitä lausuakseni vilpittömän kiitokseni. — Kiittää pyydän myös Piispa H. Råbergh'ia, joka suopeasti on lähettänyt korehturiarkkeina käytettäväkseni osan (siv. 13—52 ja 97—176) piakkoin painosta ilmestyvästä teoksestaan: »Åbo Universitets Lärdomshistoria. Teologin II.» Kiitollisessa muistissa minulla niinikään on se sydämellinen kohtelu ja vieraanvaraisuus, joka virkaveljieni puolelta on tullut osakseni kirkkojemme arkistoissa käydessäni.

Tekijä.

Digitized by Google

Ken on nähnyt sulun kauan suljetusta koskesta poistettavan, hän tietää, kuinka huimaavaa vauhtia vesi juuri silloin syöksee eteenpäin, temmaten mukaansa kaikki aikojen kuluessa sulun eteen kasaantuneet jätteet, vieläpä tahtoen särkeä itse sulkulaitoksen perustuksiansa myöten.

Jotakin tällaista tapahtui hengen maailmassa suuremmissa kulttuurimaissa 17:nnellä vuosisadalla uuden elämänkatsannon murtautuessa esille vanhan kirkollis-uskonnollisen maailman-järjestyksen lävitse. Uuden katsantokannan ainekset eivät olleet eilisiä. Jo 15:nnen vuosisadan renessanssista asti oli humanistinen pohjavirtaus kulkenut teologiassa ja kirkossa. Vuosisatojen kuluessa tämä aatesuunta nousi yhä enemmän pinnalle, siksi että se nyt 17:nnellä vuosisadalla vaati kirkkoa avaamaan asettamansa sulun. Uskonnon sodat olivat tässä suhteeessa monessa maassa käännekohtina. Niitten hävittävien vaikutusten valossa sen aikuinen mutkikas, painostava ja siveellisesti voimaton konfessionalismi, teologein kiihkeät riidat ja uskonnolliset vainot näyttivät oikeudettomilta. Yleinen mieliala alkoi käydä enemmän filantropiseksi ja kosmopolitiseksi. Eri uskontunnustusten

Digitized by Google

lukuisain metafysillis-spekulativisten dogmien sijaan ruvettiin haluamaan vaan joitakuita yleispäteviä ja yleisesti ymmärrettäviä, käytöllis-siveellistä elämää maailmassa koskevia ohjeita. Uuden elämänkatsannon syntymiseksi vaikuttivat myös suuressa määrin tieteen, varsinkin filosofian ja luonnontutkimuksen, alalla tapahtuneet uudistukset. Pitkä oli ollut paasto, jota ortodoksia oli luonnontutkimuksiin nähden vaatinut. Se ei ollut ottanut huomioon sitä elimellistä yhteyttä, joka kuitenkin todellisuudessa on olemassa aisti- ja henkimaailman välillä. Sen dogmatikot useimmiten eivät koettaneetkaan selvittää oppejaan verrannollisesti viittaamalla luonnonmaailman ilmiöihin ja psykologisesti vetoomalla ihmisen omantunnon mukaiseen vakaumukseen. Dogmit oli tavallisesti vaan mekanisen ulkoluvun kautta opittava. Ihmekö, että ihmiset tällaiseen puhdasoppisuuteen kyllästyivät ja mielihyvällä kallistivat korvansa niitten filosofein puoleen, jotka lupasivat antaa luonnontutkimukseen ja järkiperäiseen vakaumukseen perustuvan organisen elämänkatsannon. Uusi maailmankuva ja uusi ajatustapa oli siten syntymässä. Eri maissa tämä kuitenkin tapahtui vähäsen eri tavalla.

Jotta lukija tulisi tilaisuuteen vertaamaan kehitystä ulkomailla sen pääpiirteissä asiain kulkuun Suomessa sekä erittäin tarkkaamaan, missä kohdin muut maat ovat vaikuttaneet katsantokannan muuttumiseen meillä, tahdomme luoda lyhyen orienteravan silmäyksen uuden suunnan syntyyn ja kehitykseen Englannissa, Alankomaissa, Ranskassa, Saksassa ja Ruotsissa.

Englannissa 17:nnen vuosisadan alkupuolella huippuunsa kehitetty episkopalijärjestelmä herätti vastaansa

Digitized by Google

yhä jyrkemmän uskonnollisen riippumattomuuden vaatimuksen. Toiset tahtoivat irtaantua kirkollisesta auktoritetista käytöllisen uskonelämän harrastajina, toiset taas järjen ajatusvapauden nimessä.

Käytännöllisyys ja järkiperäisyys tulivat sitten yleensä olemaan sinä mittapuuna, jonka mukaan englantilaiset todellisuutta arvostelivat.[1] F. Bacon († 1626) ensimmäisenä koetti mainittuja periaatteita toteuttaa. Hänen mukaansa kaiken tieteen päämaali on käytöllinen hyöty. Mitä erittäin teologiaan tulee, niin hän jakoi sen luonnolliseen ja yliluonnolliseen. Edellisen välikappaleena on luonnollinen, maailman järjestystä tarkkaava ymmärrys, jälkimmäisen taas usko. Kuitenkin järki Bacon'in systemin mukaan yliluonnollisessakin teologiassa sai toisarvoisen sijan; sillä oli näet siinä taivaalliset salaisuudet selitettävinään sisältöön nähden ja johtopäätöksien tekeminen. Bacon itse ei juuri sanottavasti luonnollisen teologian perustukselle rakentanut; sen sisällys oli näet hänestä enemmän vaan kielteistä laatua, omiansa kumoomaan ateismia. Mutta kuitenkin juuri tämä puoli, se aikakautta enimmän viehätti. Siihen kiintyivät muiden muassa luonnontutkijat. Niin esim. Newton (1642—1727) tahtoi perustaa luonnollisen teologian siihen arveluunsa, että ainoastaan maailman ulkopuolella oleva olento voi panna aineen liikkeelle.[2]) Deistiset kirjailijat ne kuitenkin oikeastaan vasta siirsivät koko uskonnon paino-

---

[1] Tholuck, Vorgeschichte d. Rationalismus. Das Kirchliche Leben etc. Berlin 1862. II 21.

[2] Dorner, Geschichte d. Protest. Theol. München 1867 siv. 487 ss. Pünjer. Geschichte d. Christl. Rel. Philos. I. Braunschweig 1800 siv. 212.

Digitized by Google

pisteen juuri tuohon luonnolliseen teologiaan. Niin Herbert von Cherbury († 1648) julisti kaikkien uskontojen ydinoppien Jumalasta, hyveestä ja palkasta myötäsyntyneinä ideoina olevan järjessä; ne saattoivat hänen mielestään kyllä myös olla ilmestyksenkin sisällyksenä, mutta siitä ne saadaan ilmi ainoastaan kritikin kautta. Herbertistä deismi eli luonnollinen uskonto oli saanut ensimmäisen huomattavamman apostolinsa. Tällaisia sitten vuosisadan kuluessa Englannissa esiintyi useampia, toinen toistaan jyrkempiä. Toiset saattoivat vielä antaa yliluonnollisellekin ilmoitukselle tunnustuksensa. Niin esimerkiksi John Locke († 1704), joka tahtoi ottaa itse kristinuskon puolustaakseen, väittämällä sen omistamisen olevan järjenmukaista. Näin saattoi ainoastaan se arvella, joka luuli ilmestyksen ja luonnollisen ymmärryksen olevan täydellisessä sopusointuisuudessa keskenään. Askelta pitemmälle meni jo John Toland († 1722), joka ei myöntänyt mitään ylijärjellistä oikeutetuksi. Viimeisen askeleen otti sitten Bolingbroke († 1751), tehdessään koko historiallisen kristinuskon pilkan esineeksi.

Mutta nyt, kun deistinen ajatustapa tällöin oli huipputunsa kehittynyt ja luuli voivansa triumferata, niin se alkoikin raueta. Kaikki kritikoiva järki joutui itse David Hume'n († 1776) kaikkea epäilevän kritikin alaiseksi. Deismin kukistumiseen vaikutti myös suuressa määrin metodismi, tuo käytöllis-uskonnollinen liike, joka 18:nnen vuosisadan keskivaiheilta alkaen laajoissa piireissä herätti eloon tosikristillisen hurskauden.

V. 1790 sanotaan deistisen kirjallisuuden jo olleen unohdetun Englannissa. Mutta silti ei sen edustama suunta vielä lakannut vaikuttamasta maailmassa. Se siir-

Digitized by Google

tyi vaan toisiin maihin, Alankomaihin ja Ranskaan ja sai täten maailmanhistoriallisen merkityksen.[1]

Alankomaissa lukuisat uskonnolliset lahkot, englantilainen ja ranskalainen kirjallisuus, mutta varsinkin maan omat filosofit Cartesius († 1650) ja Spinoza († 1677), olivat omiansa synnyttämään skeptisismiä.

Joskaan ei Cartesius filosofisella periaatteellaan »de omnibus dubitandum» suorastaan tarkoittanutkaan saattaa kirkollista tunnustusta horjumaan, niin ne ratsionalistiset johtopäätökset, jotka hänen järjestelmänsä nojalla itse asiassa tehtiin, kuitenkin aiheuttivat ilmestyksen degraderamista ihmisten tietoisuudessa.

Vielä vahingollisempi oli Spinoza'n vaikutus tässä suhteessa. Hänen historiallisen raamatun-kritikinsä edessä jumalallisen ilmoituksen sisällys näet tuli jokseenkin laihaksi. Tämän uuden filosofian kannattajat levittelivät yksityisiä lauseita siitä ikäänkuin uutena evankeliumina kansan sekaan, synnyttäen siten toisissa epäilystä kristinuskon evankeliumin suhteen, toisissa suorastaan ateismia. Tosin ei Spinoza ollut vastustajiakaan vailla; mutta kuin nämät, vaikka olivatkin teologeja ja filosofeja ex professo, tavallisesti esiintyivät ilman oikeaa asian ymmärrystä, niin heidän reaktsioninsa itse asiassa ei paljoakaan merkinnyt.[2]

Ranskassa jesuitismin uskonnollinen ulkokultaisuus oli, jos jokin, omiansa herättämään reaktsionia. Ja ettei

---

[1] Dorner e. m. t. siv. 490 ss, 503, 511 ss; Pünjer e. m. t. I 207, 266 ss.; Herzog-Hauck, Realencyklopedie für prot. Theol. u. Kirche IV 535.

[2] Tholuck e. m. t. II 31, Tholuck, Geschichte des Rationalismus, Berlin 1865 I 101, Pünjer e. m. t. I 323 s.

Digitized by Google

tämä olisi käyvä hurskaaseen suuntaan, siitä pitivät Ranskan skeptikot 17:nnellä vuosisadalla huolta. Huomattavimmat näistä ovat Saint-Evremont (1613 –1703) ja Pierre Bayle (1647—1706), joista varsinkin edellämainittu teki uskonopin ja katolisen kirkon vallanhimon sukkeluuksien ja satirin esineeksi. 18:nnella vuosisadalla alkoi sitten Englannin deismi vaikuttaa Ranskaan. Voltaire († 1778) tuli sen kuuluisimmaksi ja vaikuttavimmaksi asianajajaksi. »Saarnatkaa Jumalaa ja moralia», niin hän sanoi, »ja minä takaan teille, että on maan päällä oleva enemmän hyvettä ja enemmän onnea».

Mutta uusi suunta ei pysähtynyt Ranskassa tähän. Newton'in luonnonfilosofia kehitettiin materialismiksi ja Locke'n sensualismi siirrettiin teoriasta käytäntöön. N. k. ensyklopedistat (Diderot ja hänen piirinsä) olivat tällaisen maailmankatsantokannan lipunkantajina. Vähäsen toisellaisen käänteen uusi suunta sai J. J. Rousseau'n († 1778) kautta. Vaikka hän näetsen itse vielä oli naturalismin kahlehtima, niin ei hän kuitenkaan hyväksynyt ensyklopedistain edustamaa irstasta materialismia. Hän tahtoi säilyttää uskon Jumalaan, mutta ei, niinkuin Voltaire, järkiperäisen mietiskelyn tuloksena, vaan »sentiment intérieur'ina». Tämän kautta hän tuli olemaan reagenttina valistusajan järkeisuskontoa vastaan.[1]

Saksassa uusi maailmankatsomus ei niin pian, kuin nyt käsitellyissä maissa, päässyt vallitsevaksi. Kuitenkin sielläkin jo aikaiseen oli uudensuuntaisia virtauksia vaikuttamassa. Sellaisia oli sosinianein jo 16:nnella vuosi-

[1] Pünjer e. m. t. I 332, 337 ss, 348 ss. Herzog-Hauck, Realencyklopedie IV 556.

Digitized by Google

sadalla Saksassa levittämä järkiperäinen supranaturalistinen katsantokanta. Vähäksi ei myöskään ole arvattava sitä vaikutusta, mikä Ranskalla, Englannilla ja Alankomailla 17:nnellä vuosisadalla tässä suhteessa oli Saksaan. Ja tässä maassa oli sitäpaitsi pietismi suuresti viimemainitun vuosisadan kuluessa heikentänyt kirkollisen ortodoksian valtaa.

Kotoperäisen filosofisen tienraivaajan Saksan »valistus» sai Leibnitz'istä († 1716). Teologiaan tämä filosofi kyllä oli ystävällisessä suhteessa, mutta hänen »uskonsa kristilliseen dogmiin riippui järjen ja uskon yhtäpitäväisyydestä». [1]

Chr. Wolff († 1754), Leibnitz'in filosofian populariseraja, tuli sitten olemaan välittäjä supranaturalismin ja ratsionalismin välillä. Itse oli Wolff kyllä vielä panevinaan suuren painon eroitukseen luonnollisen ja yliluonnollisen teologian välillä. Mutta itse asiassa tuli raja niitten välillä kuitenkin olemaan jokseenkin epävarma, sillä vaikka Wolff myönsi ilmestyksen sisältävän ylijärjellisiäkin totuuksia ja sentähden pyysi sovittaa logillismatematisen demonstratsioni-metodin vaan luonnolliseen teologiaan, niin hän kuitenkin vaati, ettei ilmestys saisi sotia järjen ja kokemuksen »välttämättömiä totuuksia vastaan». [2]

Toisten käsissä Leibnitz-Wolffilainen filosofia muodostui apologetiseksi supranaturalismiksi, toisten taas utilistis-eudemonistiseksi maailmanviisaudeksi ja ratsionalismiksi. Edellisistä mainittakoon tässä teologit J. G.

---

[1] Pünjer e. m. t. I 355 s. 381 s.; Tholuck, Vorgeschichte j. n. e. siv. 52 s.

[2] Herzog-Hauck. Realencyklop. XII 523.

Digitized by Google

Reinbeck († 1741), G. Canz († 1753), S. J. Baumgarten († 1757) ja J. C. Döderlein († 1792), jotka kaikki koettivat saada aikaan kompromissin kirkonopin ja filosofian välillä. Tässä tarkoituksessa he joko yrittivät filosofian avulla suorastaan todistaa kirkollisia dogmeja sellaisinaan oikeiksi tai myös taittoivat niistä kärjen. Että he tällaiseen yritykseen ryhtyivät, ei sovi kummastella, jos ajattelee niitä kosketuskohtia, jotka ortodoksialla itse asiassa oli tällaisen intellektualistisen uskonnon käsittelemisen kanssa. Meidän tarvitsee tässä vaan huomauttaa siitä, että ortodoksiakin teologiassa eroitti kaksi osaa, joista toista käsitettiin luonnollisena, toista yliluonnollisena uskontona. Nyt mentiin vaan askel eteenpäin ja tahdottiin tehdä yliluonnollisetkin opinkappaleet luonnollisiksi. Varsinkin trinitariset ja kristologiset opit tulivat tämän heidän menettelynsä kautta kärsimään. Tämän ryhmän miehet olivat kuitenkin vielä vakavat pyrkimyksissään.[1] Mutta sitä ei käy yleensä sanominen toisesta äsken mainitusta suunnasta, joka on tunnettu »popularifilosofian» nimellä. Kaikki opit näet tässä arvosteltiin niitten käytöllisen hyödyn mukaan: dogmatika piti sentähden populariserattaman,[2] saarnatoimi omistettaman jokapäiväisen moralin julistamiseksi.[3] Kaikki opit, jotka heidän mielestään eivät osottaneet käytöllistä vaikutusvoimaisuutta, niinkuin esim. opit kolminaisuudesta, Kristuksen kahdesta luonnosta, perisynnistä ja satisfaktsio-

---

[1] Dorner e. m. t. 689 ss.; Pünjer e. m. t. I. 394 ss.

[2] Niin J. J. Griesbach kirjoitti »Anleitung zum Studium d. populären Dogmatik» j. n. e. Jena 1779.

[3] Niin esim. J. J. Spalding v. 1772 kirjoitti »Von der Nutzbarkeit des Predigtamtes.

Digitized by Google

nista, joko yksinkertaisesti sivuutettiin tai myös väitettiin suorastaan vääriksi.[1]

Pisimmälle menivät kuitenkin ne popularifilosofit, jotka kielsivät koko kristinuskon ilmestysluonteen ja vielä lisäksi saattoivat Jesuksen ja apostolein siveellisyyden epäilyksen alaiseksi.[2]

Käänne parempaan päin oli jo se historiallis-kritillinen suunta, jonka huomattavimmat saksalaiset edustajat ovat J. A. Ernesti († 1781), J. D. Michaelis († 1791), J. S. Semler († 1791) ja J. G. Eichhorn († 1827). Itse seisoivat nämät miehet vielä valistusajan kannalla, — sen osottaa heidän vapaa suhteensa raamattuun ja heidän käsityksensä uskonnon olemuksesta, joka heistä oli morali, — mutta se historiallinen ja kieliopillinen tulkitsemistapa, johon he antoivat initsiativin, tuli kuitenkin olemaan yhtenä koefisienttinä ratsionalismin hävittämiseksi.[3]

Osittaisena vastavirtauksena vaikutti myös Im. Kant'in († 1804) kategorisen siveellisyyden ja F. H. Jakobi'n († 1819) tunteellisuuden ratsionalismi. Edellinen oli näet reaktsionina valistusajan eudemonismia, jälkimmäinen sen kylmää järkeilemistä vastaan. Näitä miehiä seurasi sitten koko joukko supranaturalisteja.

Viimeinen vaiheensa oli Saksan »valistuksella» 19:nnen vuosisadan ensimmäisellä kolmanneksella. Silloin näet muiden muassa vielä yksi J. A. L. Wegscheider († 1849)

---

[1] Tätä kantaa edusti sen jyrkimmässä muodossa W. A. Teller († 1804), joka muuten omaksui periaatteen kristinuskon perfektibilitetistä: Dorner e. m. t. siv. 699 s.

[2] Tällä kannalla olivat, kuten tunnettua, Lessing'in (vv. 1774—1778) ulosantamat H. S. Reimaruksen n. k. »fragmentit» ja K. F. Bahrdt († 1792); Pünjer e. m. t. I. 406 ss., 411, 426 ss.

[3] Pünjer e. m. I. t. 416 ss.

Digitized by Google

ja J. F. Röhr († 1848) levittelivät järkeis- ja moralitetiuskontoansa. Tämä oli kuitenkin enään vaan kuoleva ratsionalismi, sillä se oli silloin jo prinsipissä voitettu Saksan klassillisten runoilijain, romantikin ja sellaisten suurten uskonnonfilosofein, kuin J. G. Fichte'n († 1814), G. W. F. Hegel'in († 1831) ja F. D. E. Schleiermacher'in († 1834) kautta.[1]

Ruotsiinkin jo 17:nnen vuosisadan keskivaiheilla saapuivat nuo teologiselle auktoritetiuskolle niin epämieluiset uutiset ulkomailla tehdyistä luonnontieteellisistä keksinnöistä. Näitä tietoja ei kuitenkaan Ruotsissa varsinaisesti sovitettu käytäntöön, ennenkuin n. k. vapauden aikana ja silloinkin pääasiallisesti vaan kansantaloudellisella alalla.

Suuremmasta merkityksestä vanhaan kirkolliseen maailmankatsomukseen nähden oli renessanssiin perustuvan uusplatonisuuden ja Ranskan klassillisen kirjallisuuden vaikutus Ruotsiin.

Uusplatonisen suunnan ensimmäinen ruotsalainen edustaja oli G. Stiernhielm († 1672). Hänen panteistista katsantokantaansa eivät kuitenkaan monet senaikuisista ruotsalaisista ymmärtäneet ja vielä harvemmat sen hyväksyivät; mutta se oli kaikissa tapauksissa siemenenä siihen »luonnolliseen» uskontoon, joka sitten 18:nnella vuosisadalla tuli niin monelle mieluisaksi.[2]

Toisena uudistuksen vaikuttimena mainitsimme Ranskan klassillisen kirjallisuuden. Sitä noudattaen, rupesivat näet jotkut runoilijat Ruotsissakin jo 17:nnellä vuosisadalla

---

[1] Pünjer e. m. t. I 461 ss., II 3 ss., 178 ss., 225 ss.

[2] Schück—Warburg, Svensk Litterat. Hist. I 308 ss., II 8 ss.

Digitized by Google

käsittelemään uskontoa ja kirkollista moralia sukkeluuden ja pilkan kannalta.[1]

Yleisempään käytäntöön tämä maunsuunta kuitenkin tuli vasta vapauden aikana. Silloin se sai niin huomattavia edustajia, kuin Dalin'in († 1763) ja Hedv. Charl. Nordenflycht'in († 1763).

Dalin'in vaikutus ulottui niin yli-, kuin keskiluokkaan. Hovissa hän, kuningatar Lovisa Ulrikan suosikkina, sai tilaisuutta kylvää valistusaatteitaan nuoreen prinssiin Kustaaseen. Siellähän hän esim. piti nuo kuuluisat, sen ajan saarnatapaa parodieraavat, kalottisaarnansa. Keskiluokkaan hän levitti epäkirkollisia oppejaan englantilaisen moralisen viikkolehtikirjallisuuden mallin mukaan toimittamansa »Arguksen»[2] kautta.

Vähää ei myöskään merkinnyt sellaisen runoilijan, kuin yllämainitun H. C. Nordenflycht'in, kanta; hänen uskonnolliset runonsa olivat suuressa määrin Voltaire'in skeptisismin ja deismin leimaamia.[3]

Kustaa III:nnen aikana kuitenkin vasta Voltaire'in vapaa-ajattelemissuunta Ruotsissa pääsi rehoittelemaan. Ja tämä oli suureksi osaksi sanomalehtimiehen ja runoilijan Johan Henrik Kellgren'in († 1795) ansio. Hän näet ehtimiseen siihen aikaan Ruotsissa enimmän levinneessä »Stockholmsposten» nimisessä sanomalehdessä ylisti Voltaire'ia pilviin asti ja suositteli hänen deististä ja sensualistista maailmankatsantokantaansa. Mitään järjestettyä

---

[1] Niin Isr. Holmström († 1708), J. G. Werving († 1715) ja Sam. von Triewald († 1743): katso Schück—Warburg e. m. t. I 360 ss.

[2] 1732—1734 ilmestynyt aikakauskirja: Schück—Warburg II. 30 ss.

[3] Schück—Warburg. e m t. II, 103.

Digitized by Google

taistelua kirkon dogmeja vastaan ei tosin käyty, mutta kuitenkin katsottiin sopivaksi aina silloin tällöin tähdätä joitakin pilkallisia muistutuksia kirkkoa ja sen palvelijoita vastaan. Jotta sananjulistus olisi ollut Kellgren'in makuun, olisi pappien joka kolmantena tai neljäntenä sunnuntaina saarnoissaan pitänyt käsittelemän esim. jotakin Aesopuksen tarua raamatullisen evankeliumitekstin sijaan ja »apostolitten tekojen» rinnalla olisi pitänyt lukeman jotakin yhteenvetoa rehellisten kansalaisten isänmaallisista teoista.[1]

Tällaisiin uudistuksiin eivät Ruotsin papit kuitenkaan onneksi suostuneet. Kuitenkin osa niistäkin, muutamat piispat etupäässä, jossain määrin antautui ranskalaisen maunsuunnan ja saksalaisen Wolff'in filosofiasta kehittyneen n. k. »vulgäriratsionalismin» vaikutuksen alaiseksi. Tämä oli jo huomattavissa 18:nnen vuosisadan toisella kolmanneksella.[2]

Tyypillisimmät papilliset edustajansa uusi suunta kuitenkin sai vasta 18:nnen vuosisadan lopussa ja 19:nnen alussa. Sellaisia oli ylihovisaarnaaja Gustaf Enebom († 1796) ja piispa Magnus Lehnberg († 1808). Kuiva morali, puettu pöyhkeilevän koreaan retorilliseen muotoon, oli näitten saarnoille ominainen.

Välityskantaa toiselta puolen tällaisen neologian ja toiselta puolen raamatullisen uskon välillä edustavat miehet sellaiset kuin Samuel Ödman († 1829), J. O. Wallin († 1839), C. G. Rogberg († 1834) ja C. P. Hagberg († 1837). Dogmatisesi epämääräisen kantansa kaksi jäl-

---

[1] R. Sundelin, Svedenborgianismens Hist. Upsala 1886, siv. 226 ss., 251.

[2] Sundelin e. m. t. siv: 41 ss. 117.

Digitized by Google

kimmäistä puki tunnetta liikuttavaan sentimentaliseen muotoon.[1]

Neologian ensi esiintymisestä asti Ruotsin papisto oli valmis ehdottamaan sitä vastaan kaikellaisia asetuksia.[2] Nämät eivät kuitenkaan itse asiassa paljoakaan auttaneet. Enemmän merkitsi se positsioni, jonka Ruotsin hallitus jo 1790-luvulla uuteen suuntaan nähden otti. Ranskasta näet silloin kuuluvat hirmusanomat saattoivat hallitsevia miehiä huomaamaan, mikä suuri merkitys horjumattomalla valtiokirkolla oli koko yhteiskuntajärjestyksen ylläpitämiseksi. Niin itse kuningas v. 1799 lähetti papistolle puhdasoppisuuteen kehoittavan paimenkirjeen. Vasta 1809 vuoden vallankumouksen jälkeen kuitenkin ruvettiin yleisemmin huomaamaan valistusajan periaatteiden turmiollisuutta. — Paitsi politillisia tapahtumia vaikutti katsantokannan muuttumiseen suuressa määrin uusromantillinen suunta, joka n. k. fosforisteissa 19:nnen vuosisadan alkupuolella sai innostuneita edustajia. Vaikkei tämä suunta itse aina seisonutkaan puhtaasti kristillisellä tai protestanttisella pohjalla, niin sen haaveellinen tunteellisuus, joka saattoi sen kirkollistakin hartautta suosimaan, kuitenkin oli terveellisenä reaktsionina valistusajan prosallista järkeilemistä ja utilitarismia vastaan.[3]

Myöskin Suomessa alkoi kaavoihinsa kangistunut ortodoksia 18:nnella vuosisadalla kehitystä harrastavalle

---

[1] C. A. Cornelius, Svenska Kyrk. Hist. Efter Reform. II Upsala 1887 siv. 105 s. 162, 170 s.; O. Quensel, Homiletik siv. 214 ss., 230.

[2] Katso esim. H. Levin, Religionstvång och Religionsfrihet. Tukholma 1896, siv. 124 ss.

[3] Sundelin e. m. t. 278, 283 ss. Schück—Warburg e. m. t. II 535. Cornelius e. m. t. siv. 165 ss.

Digitized by Google

suunnalle tuntua sietämättömältä esteeltä. Sodat, iso- ja pikkuviha, tärisyttivät tätä ortodoksian henkistä sulkua. Nyt sen eteen kokoontuneet elottomat jätteet alkoivat liikkua. Pietismi, herrnhutismi ja mystisismi työnsivät osan noista jätteistä ravistuneen sulun läpi; mutta samalla, kun tekivät tämän hyvän työn, ainakin lahkolaismieliset esiintymisensä kautta herättivät epäilystä siitä, oliko koko sulkulaitos tarpeellinen ja raivasivat siten tietä sille vallattomuuteen suunnatulle vapauden pyrkimykselle, joka pian alkoi Suomenkin kirkossa näyttäytyä. Tämän huomasivat myös silloiset kirkon hallitusmiehet.[1] Vahinko vaan, että samat miehet, jotka nyt olivat kyllin tarkkanäköiset lahkolaisten pyrinnöissä huomaamaan vapaa-ajattelemiseen johtavaa siementä, eivät osanneet itseään pidättää syömästä puusta, joka kantoi samantapaisia hedelmiä. Sillä kun liikettä syntyi koskessa ja ortodoksian pystyttämät tokeet näyttivät alkavan horjua, rupesivat sen etuvartijat etsimään apua valistus-suunnan filosofein ja teologein leiristä.

Enimmän tänä murrosaikana tietysti merkitsi, mihin suhteeseen uuteen suuntaan nähden suurin osa papistoamme asettui; sillä sen puoleen varsinainen kansa yhä vielä oli oppinut luottavaisesti katsomaan. Vaan ei kui-

---

[1] Katso esim. Vöyrin kirkonark.: Kirja N:o 68 siv. 55 ss.: »Cons. Eccl. Aboensis allmänna Betänchande om de uti Ny Carleby, Pedersöre, Jacobstads och Vörå samt Laihela Församlingar — — nu wistande separatisters irriga meningar — — Åbo d. 8 juni 1757», jossa m. m. sanotaan: «— — — och hwad för slags kätteri utgöra dese deras i så måtto befundne separatistiske grofwa wilfarelser? Jo, ett Enthusiastiskt och fanatiskt fritänckeri, hwilket såwäl som the fläste af the öfrige själamördande fritänckerier, åter begriper i sig många särskilta slag. Nu kunde man wäl här äfwen omständeligen wisa huru thetta fanatiska fritänckeriet af sig föder så wäl som the öfrige af det slaget många andra högst skadeliga kätterier — —.»

Digitized by Google

tenkaan merkinnyt aivan vähän sekään asema, jonka vallanpitäjät ja kansamme sivistyneet luokat yleensä tässä kohden valitsivat; sillä niillähän oli jo esimerkkinsäkin kautta suuri vaikutus ympäristöönsä.

Jotta nyt oikein ymmärrettäisiin seuraavassa esitetty maailmankatsomuksen muutos Suomessa, tahdomme jo tässä esittää muutamia itse historiallista situatsionia selvitteleviä piirteitä.

Iso- ja pikkuviha olivat hävittäneet kansan aineellisen ja siveellisen pääoman ja ihmiset olivat sentähden nyt pakotetut kiinnittämään mitä suurinta huomiota kansan taloudellisen tilan ja siveellisen tarmon kohottamiseen. Näin ollen, siis uudet näkökohdat nyt pyrkivät ihmismieltä hallitsemaan. Entisyyden yksinomaisen tai pääasiallisen uskonnollisen näkökannan lisäksi astui nyt eturiviin politillinen, taloudellinen ja moralinen katsantokanta. Että uskonnollinen näkökanta tämän kautta tulisi muuttumaan, oli selvä.

Näitä oman maan olojen synnyttämiä käytännöllisiä harrastuksia ja huolia, joita ei suinkaan saa leimata ainoastaan mielivaltaisiksi, vielä vähemmin kevytmielisiksi, kohtasi ulkoapäin, Ruotsin kautta, tuleva, runolliseen ja filosofiseen pukuun puettu kevytmielinen suruttomuuden elämänkatsanto. Että Suomi tähän aikaan oli Ruotsissa vallalla olevien aatesuuntien vaikutuksen alainen, on itsestään selvä. Näitä maitahan yhdisti, paitsi viralliset yhdistyssiteet, vilkas personallinen ja kirjallinen vuorovaikutus. Varsinkin Ruotsin kaunokirjallisuudella sekä siellä ilmestyneillä, vaikka suureksi osaksi suomalaisten miesten avustamilla, neologiseen suuntaan toimitetuilla sanomalehdillä ja aikakauskirjoilla oli Suomen

Digitized by Google

sivistyneisiin suuri vaikutus. Mutta pieni ei ollut myöskään se määrä ulkomaalaista, varsinkin saksalaista kirjallisuutta, joka tähän aikaan tuotettiin Suomeen. — Näin n. k. neologia syntyi meidän maassamme.

Olemme tahallaan olleet asettamatta määrättyjä vuosia neologian vaikutusajan rajapyykeiksi Suomen kirkossa siitä yksinkertaisesta syystä, että kaikki koetukset tällaisten vuosien määräämiseen ovat osoittautuneet enemmän tai vähemmän problematisiksi. Kun me sitä vastoin olemme yleensä rajoittaneet neologian vaikutukset kirkollisiin ja uskonnollisiin oloihin 18:nnen ja 19:nnen vuosisadan keskivaiheitten välille, niin syynä on se, että 18:nnen vuosisadan puolivälissä jo näkee sellaisia ajatuksia uskonnollisissa kysymyksissä lausutun ja sellaista irtaantumista vanhoista kirkollisista tavoista alkaneen, ettei näitä ilmiöitä voi selittää, ellei oleta uuden katsantokannan näissä asioissa saaneen jalansijaa. 19:nnen vuosisadan keskivaiheilla taas se elävä kristillisyys, joka melkein pitkin matkaa vastavirtauksena oli kulkenut neologian rinnalla, selvästi näyttää voittaneen vastustajansa. Neologia kyllä jo 18:nnen vuosisadan edelliselläkin puoliskolla voitti alaa maassamme, mutta se pysyi kuitenkin vielä toistaiseksi yliopiston seinien sisäpuolella. Koska kuitenkin se suunta, jonka neologia sai korkeakoulussamme, suureksi osaksi määräsi sen ilmenemysmuodon, jolla neologia sitten esiintyi kirkollisissa ja uskonnollisissa oloissa yleensä, tahdomme kirjamme ensi luvussa jonkinlaiseksi taustaksi lukijalle esittää pääpiirteet neologian vaikutuksesta tieteeseen Suomen yliopistossa.

Digitized by Google

I.

Jos luulee, että yliopistossamme vallinnut neologinen suunta oli tahallaan tähdätty itse teologiaa vastaan, niin kokonaan erehtyy. Pitiväthän Suomen ei-teologisetkin neologit jumaluusoppia kaiken tieteilemisen keskuksena. Teologiaahan luonnontutkijat, filosofit ja kielimiehet yliopistollisissa väitöskirjoissa, luennoissa ja puheissa kysymyksessäkin olevalla aikakaudella esittivät. Haitta tästä oli vaan se, että ne suhteet, joihin teologia nyt joutui, eivät olleet sen tosiolemuksen mukaisia.

Luonnonopintutkijat esimerkiksi tahtoivat ensinnäkin yleensä todistaa luonnontieteiden suurta suoranaista hyötyä ilmoitettuun uskontoon nähden. Raamatun jumalallisen alkuperän todistamiseksi he vetosivat siihen yhtäpitäväisyyteen, joka muka on olemassa uudenaikaisen luonnontieteen ja raamatun luonnonopillisten tietojen välillä [1]. Tästähän jo huomaa, että uskonnon tai raamatun olemusta käsitettiin vallan väärin. Mutta vielä silmäänpistävämmäksi tuli tämä väärä suunta, kun ruvettiin suorastaan sepustelemaan kaikellaisia fysikoteologisia tutkimuksia, kuten »ichtyo-, ornitho- ja insecto-teologioja». Ne olivat tosin kirjoitetut hurskaassa hengessä, mutta koko niitten perusajatus oli kuitenkin väärä. Niissä näet tahdottiin wolffilaisen filosofian avulla osottaa kalojen, lintujen ja hyön-

[1] Katso esim. fysikan professorin, sittemmin piispan, Johan Brovalliuksen esimiehyydellä julkaistua väitöskirjaa: »De usu scientiae naturalis in theologia revelata» 1745, ja fysikan professorin, sittemmin piispan, Jakob Gadolin'in v. 1758 pitämää yliopistollista puhetta. (H. Råbergh, Åbo Universitets Lärdomshistoria. Teologin II 166 s., 170.)

Digitized by Google

teisten »teologista hyötyä»; mutta perustuksena oli silloin se väärä olettamus, että kaikista pienimmistäkin ulkonaisessa luonnontutkimuksessa tehdyistä havainnoista järkipäätelmien kautta voisi tulla varmuuteen kaikkivoivan, kaikkitietävän ja hyvän Jumalan olemassaolosta [1]. Nähtiin kaikessa vaan Jumalan muuttumattomia hyviä tekoja, mutta ei otettu huomioon ihmisen lankeemuksen kautta niihin sekaantunutta syntiä [2]. Mainituista luonnontieteilijäin tutkimuksista ei ollut siis teologialle sitä hyötyä, mitä he itse luulottelivat.

Filosofein silmämääränä taasen oli antaa teologialle uusi filosofinen perustus. Aristoteleen skolastisen syllogistikan ja metodikan sijaan oli pantava matematisesti todisteleva metodi, jonka päätunnusmerkit olivat selvyys ja varmuus. Aina 1730-luvulta asti tätä aijetta yliopistossamme Wolff'in filosofian avulla koetettiin toteuttaa. Tähän suuntaan työskentelivät etupäässä varsinaisen filosofian, logikan ja metafysikan opettajat [3]. Mutta saattoipa kaunopuheisuudenkin professorin esimiehyydellä ilmestyä väitöskirjoja, joissa järki katsottiin olevan omiansa suuressa määrin auttamaan ratkaistaessa, mikä on todellinen, mikä väärä ilmestys. Kuitenkin näissä tarkoittamissamme väitöskirjoissa myönnettiin, ettei todellisen ilmestyksen varmuus kokonaan ole riippuva filosofisista todisteluista; sellaisella ilmestyksellä on näet itsessään jumalallinen

---

[1] H. Råbergh e. m. t. II siv. 14; Pünjer e. m. t. I siv 401.

[2] Katso esim. fysik. professorin, sittemmin arkkipiispan, Carl Fredrik Mennander'in johdolla kirjoitettua väitöskirjaa »Cogitationes philosophicæ de Mundo non senescente» v. 1748.

[3] Se, joka ensin suositti Wolff'in systemiä Suomen yliopistossa, oli filosofian apulainen Johan Velin (1732—1735), jota yli-

Digitized by Google

voima sydämmiä voittamaan. Mutta siitä oltiin kaikissa tapauksissa vakuutettuja, etteivät järjen totuudet suinkaan sodi ilmestyksen kautta saatuja totuuksia, ei edes kolminaisuus- ja sovinto-oppia vastaan [1].

Kun nyt papeiksi aikovien ylioppilaitten kirkkolain vaatimuksien johdosta täytyi harjoittaa opinnoita filosofisissa tieteissä, niin yllämainittu katsantokanta tietysti ei voinut olla heihin vaikuttamatta. Mutta mihin suuntaan? Sen sijaan, että filosofia oli aijottu teologialle avuksi,

---

oppilaat mieltymyksellä kuuntelivat. (Åbo tidn. 1796, n. 32, Nils Idman'in elämäkerta. Allm. litt. tidn. Åbo 1803, n. 23, piispa J. Gadolin'in elämäkerta.) Velin ei kuitenkaan monta vuotta saanut vaikuttaa yliopistossamme, sillä vaikka hän v. 1738 nimitettiin logikan ja metafysikan professoriksi, niin ei hän kuitenkaan koskaan tähän virkaan joutunut. Hänen työtään Wolff'in filosofian eduksi Suomen yliopistossa jatkoi Carl Mesterton (vuodesta 1746 log. ja metaf. prof.). Niinpä viimemainittu esim. teoksessaan »Institutiones Theologiae Naturalis« (pain. Turussa 1765) aivan wolffilaisen filosofian henkeen järkiperäisesti todistelee Jumalan olemassaolon ja hänen ominaisuutensa. Teologiaa luuli Mesterton palvelevansa myöskin kirjoittamalla »Ontologian» (pain. 1766). Tämän kirjasen esipuheessa hän näetsen omaksuu sen mielipiteen, että teologiankin sangen usein täytyy turvautua metafysillisten määritysten tarjoamaan selitykseen. Katsantokantaansa Mesterton myös levitti lukuisten väitöskirjain kautta (joista lähemmin H. Råbergh e. m. t. II 172 ss. puhuu). Hänen johdettavinansa olevien nuorukaisten joukossa oli m. m. O. Schalberg. Näin tämä, joka sittemmin oli log. ja metaf. professorina yliopistossamme, myös tuli wolffilaisen filosofian kannattajaksi (katso esim. Schalberg'in väitösk. »Dissertatio philosophica tentamen vindiciarum Omniscientiae Dei 1758—1759).

[1] Katso kaunopuheisuuden profess. Hassel'in esimiehenä ollessa esitettyjä väitöskirjoja »De consensu rationis & fidei» v. 1744 ja »De usu rationis in theologia» 1747. Näissä väitöskirjoissa nähtävästi enimmäkseen noudatetaan Wolff'in filosofista systemiä; edellisessä kuitenkin myös vedotaan Bacon'iin.

Digitized by Google

niin se näkyy vieroittaneen nuorten mielet siitä pois [1]. Filosofiaa ei kuitenkaan poistettu papeiksi aikovia varten määrättyjen preliminäriaineiden joukosta. Uusissa pappistutkintovaatimuksissa v:lta 1806 annettiin filosofisille tieteille päinvastoin se tunnustus, että ne »ej allenast reda och odla tankegåfwan, utan äfven till en del bidraga, att grundlägga och befästa Religionens hufvudsanningar». Paitsi edellämainittuja filosofisia systemejä suosittiin yliopistossamme tähän aikaan myös paria uutta; mutta epäiltävää on, olivatko nämät viimeksi tarkoitetutkaan omiansa perustamaan ja tukemaan uskonnon päätotuuksia [2].

Jumaluusopin ylioppilaiden tuli myöskin harjaantua retorikaan [3]. Tätä määräystä käyttivät kaunopuheisuuden professorit hyväksensä istuttaakseen nuoriin pappiskokelaisiin uudenaikaisia mielipiteitään. Vanhan ortodoksian kuiva ja kankea skolastinen muoto näet oli yleensä uudenaikaisille miehille loukkauskivenä, mutta erittäinkin juuri kaunopuheisuuden opettajalle, varsinkin siinä muodossa, jossa se esiintyi vanhanaikaisissa saarnoissa. Sentähden viimemainitut tahtoivatkin homiletikaan sovittaa

---

[1] Hällström, Utdrag ur Åbo Domkap. circul. br. siv. 120: Turun tuomiokap. kiertok. $17^{e21}/_{3}$ 59: — — — öfwerklagades, att studium Theologicum och Philologicum i dessa sednare tider blifwit af dem, som tänka sig till det heliga Prediko ämbetet, med mindre flit drifwit, sedan några wissa delar af Philosophien begynt i större grad att excoleras, än tillförene».

[2] Hällström e. m. t. siv. 378: kunink. kirje $^{14}/_{6}$ 1806. Ne uudet filosofit, joita tarkoitamme, olivat Locke, jota suosi erittäinkin Porthan (vrt. W. Lagus, Strödda Blad III 47), ja Kant, jota esitti filos. dosentti G. I. Hartman (katso 1805 vuoden prealect. catal.)

[3] 1686 v. kirkkolaki 19 luku 2 §.

Digitized by Google

vanhojen klassikkojen ja uudenaikaisten saarnamiesten suosimaa kaunopuheisuutta. Saarnaajalta he vaativat m. m. enemmän kansantajuista selvyyttä ja käytöllisyyttä, viitaten tässä kohden sellaisten tunnettujen valistusmiesten kuin saksalaisten Spalding'in, Less'in ja Seiler'in sekä ruotsalaisten Lehnberg'in ja Bastholm'in mielipiteisiin. Epäilemättä suomalaisten saarnoissa mainitussa suhteessa olikin paljon parantamisen varaa; kuitenkin täytyy sanoa korjaamisen halun ehdottomasti menneen liiallisuuteen, kun näkee kaunopuheisuuden professorin meillä hyväksyneen äskenmainitun Bastholm'in mielipiteen, että saarnaajan tulisi välttää sellaisia sanoja, kuin »uudesti syntyminen», »Jumalan kuva» ja »katumus», koska muka suurimmalla osalla rahvaasta on hyvin hämärä, ehkäpä kokonaan väärä käsitys näistä ja samankaltaisista puheenparsista [1].

Myöskin kielimiehillä oli teologeille jotain uutta sanottavana.

Teologin tulee — niin arveli uuden suunnan kielimies — tuntea, paitsi heprealaista alkutekstiä, myöskin itämaalaista filologiaa yleusä. Osottaakseen, mitä tällaisen filologisen tiedon puute voi vaikuttaa, hän viittasi van-

---

[1] Porthan oli tällaisten hankkeiden alkuunpanija ja ensimmäinen toteuttaja. Hän näet sovitti retorikaa käsittelevät luentonsa (v. 1781; katso Porthanin kirjettä Mennander'ille $^{7}/_{12}$ 1781: Skr. utg. af Sv. Littr. Sällsk. XXXVIII) ja väitöskirjansa saarnatoimeen. Sellaisista väitöskirjoista olkoon mainittuna: »De officio oratoris sacri in argumentis inveniendis» (1778), »De officio oratoris sacri in argumentis disponendis (1780, 1781) ja »De elocutione oratoris sacri» (1784, 1795). Viimemainittua väitöskirjaa jatkoi Porthan'in seuraaja kaunopuheisuuden professorina J. F. Wallenius 1810. Yllämainitut mielipiteet saarnatyylistä esiintyvät juuri väitöskirjoissa »De elocutione oratoris sacri» v:lta 1784 ja 1810.

Digitized by Google

hojen dogmatikkojen esimerkkiin, jotka, tukeakseen ennakolta omaksuttuja mielipiteitä, antoivat raamatunlauseille näille aivan vieraan merkityksen ja niinmuodoin »pyhällä opillaan» aikaansaivat suuremman vahingon, kuin minkä he itse kaikella hurskaudellaan saattoivat sovittaa [1]. Tämä oli epäilemättä aivan oikeutettu huomautus. Vääräksi ei myöskään voi sanoa sitä, että nyt 18:nnen vuosisadan jälkimmäisellä puoliskolla ruvettiin alistamaan raamatun kirjoja historiallisen tutkimuksen alaisiksi [2]. Se on vaan valitettavaa, että tämä historiallis-kritillinen suunta sitten 19:nnen vuosisadan alkupuolella kävi niin jyrkäksi. Vanhan Testamentin historiallisten kirjojen sanottiin olevan täynnä myyttejä; raamatullisia ihmeitä selitettiin joko taruiksi tai luonnollisiksi tapahtumiksi; Kristuksen jumalallinen syntyperä tehtiin epäilyksen alaiseksi, Kristusta pidettiin vaan ylevänä siveydenopettajana. Kuitenkaan eivät tämänkään suunnan miehet tahtoneet edustaa vallatonta hyperkritisismiä; päinvas-

---

[1] Väitöskirja: »De vario usu Litteraturae orientalis, praeside P. Malmström» (itämaisten ja kreikan kielten professori) 1791.

[2] Tämän kritillisen suunnan ensimmäinen edustaja Suomessa oli filosofian apulainen, v:sta 1784 kielten professori, G. Tidgren. Väitöskirjassaan »De Regimine et Constitutione Reipublicae Litterariae» v:lta 1773, 1774 ja 1776 hän vaati vapaalle järjelle, joka muuten hänen mielestään ei koskaan sodi ilmestystä vastaan, tutkimisen oikeutta myöskin uskonnon alueella, koska sellainen vaan hyödyttää »tosi-uskontoa». Väitöskirjassaan »Liber Ecclesiastae» v:lta 1784 hän taas uskalsi antaa tunnustuksen sellaisten uuden katsantokannan miesten, kuin Grotiuksen, J. D. Michaeliksen, J. S. Semler'in ja J. G. Eichhorn'in, historiallis-kritillisille mielipiteille. Tidgren näet siinä (siv. 2 ss.) sanoo, ettei hänen ymmärtääkseen olisi uskonnolle mitään vaaraa, vaikka hyväksyttäisiinkin mainittujen tutkijain mielipide, ettei »Salomon Saarnaaja» ole Salomon'in kirjoittama.

Digitized by Google

toin he luulivat puolustavansa kristinuskoa, julistaessaan paljaan moralin sen oikeaksi sisällykseksi [1].

Mikä vaikutus uudella suunnalla sitten oli teologian varsinaisiin edustajiin? Saadaksemme vastauksen tähän kysymykseen, tahdomme ensin tarkata teologin suhdetta uuden suunnan filosofis-teologiseen metodiin yleensä, seurataksemme sitten pääpiirteittäin neologian esiytymistä teologisen tieteen eri haaroissa.

Ettei tuo ennen mainittu filosofein suosima wolffilainen demonstrativinen metodi ollut teologillekaan aivan

[1] Johan Bonsdorff oli tämän suunnan huomattavin edustaja. Hänen väitöskirjoissaan »De Noacho Arcam Ingrediente» (1805) ja »De Plagis Aegyptiacis (1809,10) selitettiin kysymyksessä olevat ihmeet luonnollisiksi tapahtumiksi; väitöskirjoissa »De Virtute Mahumedis, Aquam ex Arena vel Petra Elicendi» (1810) ja» De Vita Patriarcharum longissima» (1817) sekä kirjoituksessa »Commentatio de triduana Jonae in ventre piscis magni commoratione» (1828; viimemainittu löytyy samassa käsikirjoitusnidoksessa Suomen yliopiston kirjastossa kuin »De Plagis Aegyptiacis») sanotaan kysymyksessäolevia raamatunkertomuksia taruiksi. Väitöskirjassa »De Genuina Nominis Jehova Origine (1815) väitetään Jehova-nimen olevan alkuisin egyptiläisistä mysterioista ja Pentateukissä mainittuja Moseksen puheita Jehovan kanssa verrataan siihen yhteyteen kuin esim. Zaleuchuksella sanotaan olleen Minervan ja Numa Pompiliuksella Egerian kanssa. «De Fabulosis Platonis Philosophi Natalibus et Natalitiis» (1805): kritiki tässä väitöskirjassa tähtää, vaikka mainitsematta, evankelistain kertomukseen Jesuksen synnystä. Väitöskirjassa »De Christo a Judaeis male intellecto Joh. X 30—38» (1805) sanotaan, että sellaiset tulkitsijat eivät ansaitse kuulemista, jotka juutalaisten tavoin luulevat mainittujen Joh. ev:n värsyjen tarkoittavan Kristuksen »consubstantiam» Isän kanssa. Bonsdorff näet arveli Kristuksen yhteyden Isän kanssa olevan ainoastaan »de voluntatis & studiorum consensione» (tahtoi tässä muuten yhtyä Originekseen). Bonsdorff'in jälkiä kävi hänen ystävänsä, itämaisten kielten professori H. H. Fattenborg. Julkaisemissaan »Theses Philologici Argumenti» (1823) sanoi Fattenborg m. m. »Plena etenim sunt illorum (nim. heprealaisten) volumina antiquis mythis, Fabulis, familiarum gentiumque indicibus & carminibus».

Digitized by Google

epämieluinen, sen osottaa teologian dosentti Chr. Cavander väitöskirjassaan »De usu et abusu methodi mathematici» [1]. Siinä hän näet huomauttaa, mikä hyöty on siitä, että käytetään logillisia määritelmiä ja järjen avulla osotetaan eri uskontotuuksien keskenäistä yhteyttä.

Eksegetika oli vanhan katsantotavan mukaan raamatullisesta tekstistä tarkannut pääasiallisesti vaan niitä kohtia, joiden avulla saatettiin tukea ennakolta omistettuja dogmeja [2]. Uuden suunnan vaikutukseksi on luettava, että ruvettiin käsittelemään yhtäjaksoisesti kokonaisia raamatullisia kirjoja sekä niitä selitettäessä pitämään silmällä myöskin sen ajan olosuhteita ja katsantokantaa, jolloin kysymyksessä olevat kirjoitukset ovat syntyneet. Vahinko vaan, että tuollaisille ajallisille ja paikallisille näkökohdille omistettiin niin suurta huomiota, että tärkeiden raamatunpaikkojen normativinen, s. o. kaikkina aikoina yleispätevä merkitys sen kautta tuli supistetuksi jonkinlaisen »onnellisuusopin» tai joidenkuiden ylimalkaisten siveysohjeiden arvoiseksi [3]. Samaan vikaan teki itsensä epäilemättä syypääksi se teologi, joka isagogisissa luennoissaan otti seuratakseen saksalaisen valistusmiehen

---

[1] Pain. 1759, 39 sivua, vrt. H. Råbergh e. m. t. II 163 s.

[2] Katso esim. 1686 v. kirkkolakia 19 luku 2 § ja mitä P. Malmström siv. 22 sanoi tästä asiasta.

[3] Teol. apul., sittemmin professori, Jakob Bonsdorff oli tämän suunnan tyypillinen edustaja. Vanhaa ja Uutta Testamenttia selittäessään, hän aina jokaisen kirjan alussa, ennenkuin kävi kommenteramaan yksityisiä värsyjä, antoi johdatuksen, jossa hän esitti kysymyksessä olevain kirjoitusten synnyn ja perussuunnitelman sekä tekijäin elämänvaiheet ja katsantokannan. Yksityisiä värsyjä sitten selittäessään, hän monesti sattuvalla tavalla esitti historiallisen situatsionin; mutta että hän tässä myöskin saattoi tehdä

Digitized by Google

H. C. A. Haenlein'in oppikirjaa [1]. Tämän mukaan näet Uudessa Testamentissa ainoastaan Jesuksen pääasiallisella opilla ja historialla on yleispätevä jumalallinen arvo kaikkina aikoina. Seuraus tästä periaatteesta oli, että esim. Judan epistolalla ei katsottu olevan mitään erityistä merkitystä meihin nähden ja että ilmestyskirjaa saatettiin suosittaa ainoastaan sivistyneille, joilla muka oli valistunut maku [2].

---

itsensä syypääksi valitettavaan hairahdukseen, sen osottanee seuraava esimerkki: Math. 7: 13 selittäessään, hän huomauttaa, kuinka kaikissa muissakin sen ajan siveysohjeissa, myöskin kreikkalaisten ja roomalaisten keskuudessa, ei mikään ollut tavallisempaa kuin »att dikta sig dygdens väg såsom stenig och brant» ja sanoo sitten: »Skulle icke Christendomens ban vara trång, ingalunda för des föreskrifters och lärors art, utan för det ringa antal som af Judar ännu antagit Jesu lära. Man har nyttjat detta ställe til bevis för de trognes och saligas ringa antal, och deremot de ogudaktighets(!) vida öfverskridande mängd. Räkningen har varit i sjelfva verket onödig, samt vitnar derom att man *a)* ej förestält sig den tidens ställning då Jesus förkunnade sin lära. Pharisäernas lättsinniga lära och seder voro allmänna, *b)* har man ej öfvervägat det skrifsätt som alle sedolärare hafva för att göra dygden i sin högd eftertraktad, och leda menniskjor til hjeltemod i alla lifvets plågor m. m.» (Tästä paikasta muuten näkee, että näitten selitysten tekijä oli sama kuin »Utkast till Predikningar» nimisen kokoelmankin, joka on pain. Turussa 1811 2 osa 282 s.) »Inledning till den Evangeliska Historien», jossa kristinuskon olemukseksi sanotaan »en af Guds underbara försyn planliktmätigt föranstaltad lycksalighetslära»; »Anmärkn. vid Mathaei Evangelium», jossa »Förbund» eli »Testamente» sanotaan olevan yhtä kuin »Religionsförfattning». (Suomen yliopiston kirjasto: Manuskripta C. IV 3).

[1] 1821 vuoden praelect. catal. mukaan teol. prof. E. G. Melartin isagogikan luennoissaan seurasi Haenlein'in kompendiota, s. o. »Lehrbuch der Einleitung in das N. T». pain. Erlangen'issa 1802, ruotsiksi käännettynä: »Inledning till Nya T:s Heliga Skrifter» pain. Strengnäs'issä 1814.

[2] Äsken main. »Inledning etc. siv. 94, 67, 78.

Digitized by Google

Varsinaista kirkkohistoriaa esitettiin tutkittavanamme olevalla aikakaudella verraten vähän teologisessa tiedekunnassa. Mutta filosofisessa tiedekunnassa sitä kyllä paljonkin käsiteltiin profani-historian yhteydessä. Viimemainittu seikka oli seuraus uuden suunnan katsantokankannasta; sillä tälle oli selvinnyt se läheinen yhteys, joka on olemassa kirkko- ja profani-historian välillä [1]. Ja koska nyt viimemainittua ja varsinkin isänmaan historiaa aikakaudelle ominaiselta hyödyn ja selvyyden näkökannalta pidettiin tärkeänä selvittää, niin kirkonkin vaiheet samalla saivat selvittelijöitä [2].

Dogmatikan alalla tutkittavanamme olevalla ajalla ilmestyneillä väitöskirjoilla on yleensä apologetinen tendenssi. Mutta vaikka niissä useimmiten kovasti polemiserataan ratsionalismia ja naturalismia vastaan, niin ei niitten oma kanta kuitenkaan läheskään aina ole puhdasoppinen. Kirjoittajat olivat milloin enemmän ortodoksisen, milloin taas enemmän latitudinaristisen supranaturalismin kannalla.

Esimerkkinä edellämainitusta väitöskirjain lajista olkoon mainittuna v. 1783 esitetty Jakob Tengström'in, Jak. Gadolin'in esimiehenä olessa, puolustama väitöskirja »De Expiatione Jesu Christi Vicaria». Siinä näet kyllä vastoin vapaa-ajattelijoita puolustetaan kysymyksessä olevaa ortodoksista dogmia, mutta metodi, jolla se tehdään, ilmaisee selvästi tekijän supranaturalistisen kannan. Tahdotaan

---

[1] Tästä yhteydestä huomautetaan nimenomaan m. m. e. m. väitöskirjassa »De usu rationis in theologia» v:lta. 1747 praes. Hassel. siv. 9.

[2] Katso lähemmin Råbergh, e. m. t. siv. 26 ss.

Digitized by Google

todistaa sovitusopin, sellaisena kuin se raamatussa meille esitetään, olevan »nec Dei summis proprietatibus, nec sanæ rationi, nec denique saluti generis humani inimicam» [1]. Vaikutuksetta tekijän omaan kantaan ei ollut siis ollut hänen tutustumisensa sellaisiin väitöskirjassa useasti siterattuihin teologeihin, kuin G. Fr. Seiler, J. D. Michaelis, J. C. Döderlein ja J. A. Ernesti.

Enemmän latitudinaristisista väitöskirjoista taasen olkoon mainittuna: »De Vera Fidei Christianæ Notione et Indole» [2]. Ilmestyksen sanotaan siinä täydellisesti vastaavan tarkoitustaan, kun se: »morali hominis arctissime convenit naturæ & indigentiæ: virtutem humanam divino promovet auxilio, verbo. est δυναμις θεου εις σωτηριαν (Rom. 1: 16) rationi sanæ minime contraria, eandem quamvis transcendat» [3]. Vaikka siis myönnettiin ilmestyksen sisältävän järkemme yli käypiä totuuksia, niin järjenmukaisuus ja moralinen vaikutus kuitenkin itse asiassa tehtiin ilmestyksen mittapuuksi [4]. Tähän supranaturalistiseen nyanssiryhmään lukemamme väitöskirjat eivät kuitenkaan sisällä mitään skeptisismiä ilmaisevaa arvostelua raamatusta. Mutta että sellainenkin teologinen suunta meillä oli, jolle viimemainittu arvostelu oli ominainen, sen osottaa meille m. m. väitöskirja »Doctrinae Christi de provi-

---

[1] Yliopiston kirjasto: Dissertationes, Jak. Gadolin: main. väitösk. siv. 11.

[2] Præs. Jac. Bonsdorff, respond. Henr. Snellman v. 1807.

[3] Siv. 9 s.

[4] Monessa paikassa tekijä muuten yhtyy sellaisiin teologeihin, kuin G. C. Storr, F. V. Reinhard ja Stäudlin.

Digitized by Google

dentia divina primas lineas exhibens [5]. Tässä tekijä sanoo vaikeaksi päästä Kristuksen opin sisäisen voiman ja merkityksen perille, ensinnäkin sentähden, että raamattu monessa kohden on meidän ajatus- ja puhetavastamme yhtä poikkeava, kuin siinä kerrotut tapahtumat ovat meidän ajastamme etäällä. Toiseksi hän arvelee, että koska pyhästä historiasta näemme Vapahtajan läheisten ystävien ja seuraajien alusta pitäen väärin ymmärtäneen monta hänen lausuntoaan, saattaa hyvällä syyllä epäillä, ovatko yksityiset Vapahtajan sanat evankeliumeissa saaneet aivan samaa merkitystä tai ainakaan samaa muotoa, kuin niillä Vapahtajan lausumina oli.

Eipä säästetty kirkkomme tunnustuskirjojenkaan oppia suoranaiselta kritikiltä. Niinpä eräissä teologisissa teeseissä v:lta 1833 [2] tunnustuskirjojen oppi perisynnistä kutsutaan »horrenda doctrina» ja väitetään ihmisellä raamatun mukaan, jos tätä nimittäin raittiin exegetikan avulla selitetään, yhä vielä olevan »libertatem peccandi aut non peccandi».

Dogmatikan ja etikan luennoissa tähän aikaan näkee monasti seuratun jonkun maltillisen saksalaisen neologin kompendiota [3].

Ettei käytöllinenkään teologia jäänyt neologian vaikutuksesta vapaaksi, saattaisi jo arvata, kun tietää tämän

---

[1] Offert E. G. Mèlartin, 1812.

[2] Theses proponit Benj. Frosterus (teol. prof.) resp. C. A. Lillström.

[3] Paljon käytettyjä olivat Wöldicken, Ernestin, Moruksen ja Döderleinin teokset, katso praelect. catal. 1772—1807.

Digitized by Google

alan luentojen pitäjien joukossa olleen miehiä sellaisia kuin Mesterton, Jakob Tengström ja Jakob Bonsdorff [1]. Mutta meillä on sitäpaitsi yhdeltä näistä, nimittäin Jakob Bonsdorff'ilta, teos [2], josta selvästi käy ilmi tekijän kanta käytöllisen teologian eri puolissa. Siinä Bonsdorff, homiletikaa käsitellessään, sanoo sellaisten miesten, kuin Ernest'in, Less'in, Koppe'n, Seiler'in, Haenlein'in, Reinhard'in ja Bastholm'in saarnojen henkivän puhdasta, turmelematonta evankeliumia. Ja että Bonsdorff'in omat mielipiteet todella olivat mainittujen miesten edustamaan katsantokantaan kallistuvia, sitä todistaa m. m. hänen puheensa siitä, mihin saarnaaja saa nojautua, uskonnon dogmien totuutta todistaessaan. Tästä asiasta hän sanoo m. m.: »non tantum religionis naturalis, verum etiam revelatae (qualis est de Christo) dogmata subjicienda esse rationis & experientiae scrutinio. Quid enim est in toto revelatae religionis ambitu, quod ratiociniis philosophicis atque popularibus non confirmatur?» — Saarnatyylistä puhuessaan, hän neuvoo niin paljon kuin suinkin karttamaan sellaisia sananparsia kuin »nya födelse», »inympas i Christo», »vara begrafne med Christo» ja »vara i Christo», koska ne muka ovat hämäriä. — Kateketisiksi ja raamatunhistoriallisiksi oppikirjoiksi hän suosittelee valistusmiesten, sellaisten kuin Seiler'in ja Rosenmüller'in, teoksia. — Liturgiset liikkeet, rukoukset ja hymnit hänen mielestään kaipaavat sievistämistä. Kukapa voisi, niin hän arveli, hyvällä mielellä nähdä pahan-

---

[1] Praelect. catal. 1769—1773, 1788, 1797, 1799; vrt., mitä Mesterton'ista, Jakob Bonsdorff'ista ja Jakob Tengström'istä on edellisessä sanottu.

[2] Conspectus Scientiae Pastoralis, pain. Turussa 1811.

Digitized by Google

manausta ja ristinmerkkiä kasteessa sekä liturgin uudistettuja ruumiin taivutuksia ja käännöksiä ja kuulla kaikkea hänen hengetöntä lauluaan? [1].

Jos nyt tahtoisimme ryhmittää neologian edellä esiytyneitä filosofis-teologisia suuntia, niin olisi sen ensi kehityskauteen luettava se suunta, joka suorastaan liittyi vanhaan ortodoksiaan. Se vaan tahtoi, demonstrativista metodia käyttämällä, konstruerata ratsionalisen suhteen ortodoksisten dogmien ja luonnollisen teologian välillä. Tästä meni toinen suunta vähäsen edemmäksi. Se jo kernaasti karttoi ortodoksisen dogmatikan syvempiä opinkappaleita ja piti päämääränään vaan toiselta puolen osottaa sitä sopusointuisuutta, joka muka on olemassa järjen ja ilmestyksen välillä yleensä ja toiselta puolen teroittaa uskonnon käytöllis-moralista luonnetta. Kuitenkin tämänkin suunnan miehet tahtoivat käydä hyvin kirkollisista. Vasta 19:nnen vuosisadan alkuvuosikymmenillä näkyi neologein rohkeus Suomessa kasvaneen niin, että jotkut uskalsivat julkisesti ruveta suoraan raamatun ja tunnustuskirjojen arvostelemista harjottamaan. Huomasimme kuitenkin, että tälläkin suunnalla oli apologetinen tendenssi. Ainoastaan kritikin kautta se näet katsoi voivansa saada kristinuskon ytimen, joka sen mukaan oli järkevä morali, esille.

Luonteensa mukaisesti yllämainittuja suuntia nimittääksemme voisimme ehkä sanoa niitten olleen: 1) ortodoksinen supranaturalismi, 2) dogmatisesti yleensä epämää-

---

[1] Äskenmain. teos siv. 99, 172, 212, 271, 291; yllämainittujen saksalaisten valistusmiesten katsantokannan yleensä osottavat esim. Herzog—Hauck, Realencyklopedie ja Meusel—Hofstätter, Kirchl. Handlex.

Digitized by Google

räinen supranaturalismi ja 3) ratsionalisesti kritillinen supranaturalismi.

Pitkän, noin vuosisadan, ajan sai neologia vaikuttaa meidän yliopistossamme; mutta ei se kuitenkaan saanut sitä tehdä ilman protestia. Tekivätpä vanhoillisen ortodoksian kannattajat uuden suunnan ensiaikoina hyvin usein muistutuksia aivan viattomiakin väitöskirjoja vastaan, joissa luulivat huomanneensa neologiaa. Tällainen valvomisen halu kuitenkin yhä enemmän laimeni 18:nnen vuosisadan jälkipuoliskolla. Mutta akademillinen lainsäädäntö, mikäli se koski teologisten väitösten »tarkkaa yhtäpitäväisyyttä ortodoksian kanssa», yhä edelleen pysyi voimassa. Jos jollekin annettaisiin tilaisuutta esittää ortodoksian vastaisia oppeja, niin piti vastuunalaisten menettämän puolet vuosipalkastaan ja, uudistettua varomattomuutta huomattaessa, virkansa. Vaikuttavampi neologian vastustaja kuin tällainen säädös oli kuitenkin se käytöllisraamatullinen, joskus herrnhutismiin kallistuva suunta, jolla pitkin käsiteltävänämme olevaa aikaa oli edustajia yliopistossa. Saattoivatpa tämän suunnan miehet joskus väitöskirjassa ja luennoissa suoraan polemiseratakin neologiaa vastaan. Niinpä T. S. Kriander, Lars Lefrén'in ollessa esimiehenä, v. 1800 puolusti väitöskirjaa nimeltä: »de praepostera sapientia neologorum probum theologiae vinum in vanam philosophiae vappam mutantium». Siinä tekijä soimaa neologeja siitä, että he tahtoivat tehdä Jumalan Pojasta ja maailman Vapahtajasta paljaan siveyden opettajan. Syntejä ei näet neologein mielestä tarvinnut lunastuksen kautta sovittaa; nehän saattoi opetuksen kautta korjata. Ja vv. 1801—1802 Lars Lefrén luennoi, »vanhan

Digitized by Google

testamentin taivaallisesta totuudesta, erittäinkin profeettain ja ihmetöiden totuudesta neologian vastakohdaksi» [1].

Ratkaisevan iskun neologia kuitenkin sai vasta 19:nnen vuosisadan toisella kolmanneksella. Ylioppilaat silloin saivat tutustua käänteen teologian ja kirkon historiassa tekevään mieheen ja suuntaan.

Vuonna 1838 luennoittiin näet dogmatikaa Schleiermacher'in teoksen johdolla ja jumaluusopillisissa teeseissä samalta vuodelta esitettiin Schleiermacher'in mielipiteiden mukaisia oppeja [2]. Ja olihan Schleiermacher, jos kukaan, reagentti neologiaa vastaan.

Samaan aikaan levisi opiskelevan nuorison keskuuteen tuo elävää kristillisyyttä tavoitteleva pietistinen liike. Tätä yliopiston neologiset jäsenet eivät hyvällä silmällä katselleet; menivätpä nurjamielisyydessään niin pitkälle, etteivät laskeneet pietistiä hänen uskonnollisen kantansa tähden yliopiston opettajaksi. He eivät voineet kärsiä pietistejä ensinnäkin sentähden, etteivät nämät sallineet järjelle mitään puhevaltaa hengellisissä asioissa. Toiseksi he eivät näy hyväksyneen myöskään sitä, että pietistit pyhyyden kilvoituksensa kautta antoivat ihmiselämälle jonkunlaisen synkkyyden leiman. Kunniaksi yliopistol-

---

[1] H. Råbergh e. m. t. II 16 s. 32 ss., 102—138 (katso erittäin siv. 126 alimuist. 2 ja siv. 130, 132); Suomen yliopiston kirjasto: L. O. Lefrén, Dissertationes vol. 2.

[2] Suomen yliopiston Catal. praelect. v:lta 1838; Theses, proponit A. A. Laurell, Dogm. prof. 1838, joissa teeseissä m. m. uskontoa määritellään seuraavasti: »Religio etsi in cogitando et agendo sese exserat per se spectata in sentiendo posita est omnis ita ut actiones et cogitationes quaevis, si piae et religiosae sint censendae ad sensum ipsum religiosum necessario referatur» (vrt. tämän kanssa esim. Schleiermacher'in »Reden über die Religion» etc. 1799).

Digitized by Google

lemme konsistorissa silloin kuitenkin oli niitäkin, jotka jo ymmärsivät, että pietismillä oli historiallinen oikeus elää ja ettei siis saanut eikä hyödyttänyt vastustaa sitä pakkokeinolla [1].

II.

Ensimmäisiä kirkollisia aloja, johon neologinen suunta pääsi vaikuttamaan, oli koulu.

Vanha katsantokanta, jonka mukaan koulun tarkoitusperän tulisi olla pääasiallisesti vaan kirkollis-uskonnollista laatua, ei tyydyttänyt vapaudenajan utilitaristista ja moraliseravaa suuntaa. Taloudelliselta näkökannaltaan uuden suunnan miehet eivät saattaneet kärsiä, että lapset istuivat koulussa yksinomaan oppiaksensa kristinuskoa. Niinpä Turun tuomiokapituli kiertokirjeessään 6 p:ltä kesäk. 1750 käski kirkkoherroja »flitigt warna sina Åhörare för den osed, att sätta sina barn i Skolan endast i den afsigt, att de derstädes måga lära sina Christendoms stycken, emedan sådant med det ändamål, hwarföre Skolorna äro inrättade, icke kommer öfwerens — —.» Koulujen rehtoreja ja opettajia taas tuomiokapituli samaan aikaan käski koulusta suoraan ajamaan pois ne sotilasten ja torpparien lapset y. m., jotka ainoastaan kristinuskon opetuksen tähden ovat koulussa, eivätkä ole kypsyneempiin tutkintoihin kyvykkäitä [2].

---

[1] Lars Stenbäck, Teknad af E. Aspelin siv. 223 ss., 359 s. »Cons. Acad. Protokoll rör. Theol. cand. Lars Stenbäcks ansökning om Docentur i Theologien vid Kejs. Alex. Univ. i Finland» v:lta 1844, pain. Helsingissä 1845.

[2] Tidskrift utg. af pedagog. Fören. i Finland XXI: K. G. Leinberg, »Om snillevalet» siv. 230; Hällström e. m. t. s. 77.

Digitized by Google

Mutta uusi suunta ei tahtonut muuttaa ainoastaan uskonnonopetuksen asemaa koulussa, vaan myös sen laatua. Niinpä uskonopin erään silloisen suomalaisen koulumiehen mielestä piti oleman »en sund Himla Lära, understödd af en förnuftig Sedolära»; sen tuli vaikuttaa perinpohjaisempaa Luojan tuntemista ja loistavampaa hyvettä, kuin mitä siihen asti oli ollut tavallista. Sentähden sama koulumies myös hyväksyi niitten toimenpiteitä, jotka, tätä oivaltaen, olivat joko kirjallisesti tahi muuten tilapäisesti antaneet aihetta »att af Naturkunnigheten, såväl som några stycken i Mathesi och sielfva Hushålningen, richta Läran om Gudachtighet och Dygd med tydeliga insichter oah fasta bevekande skiäl [1]. Järkevästä siveysopista ja fysis-matematisista aineista siis uskonnolla katsottiin olevan apua. Turun piispa J. Brovallius myös eräässä kouluasioita käsittelevässä mietinnössään [2] ehdotti opetusaineiksi edellisten lisäksi otettavaksi paitsi fysis-matematisia aineita m. m.: »Principerna af en sund moral, såsom den utur förnuftsgrunder härledes, men dock med uppenbarelsen öfverenskommer.» Lapset olivat muuten Brovalliuksen mukaan luokitettavat 12 ryhmään, joista yksi oli varattu »för besynnerliga och stora snillen».

Mitä itse opetustapaan tulee, niin kaikki puheenalaisen mietinnön mukaan oli esitettävä »med ljuflighet

---

[1] Näin kysymyksessä oleva suomalainen, joka sanoo olleensa 12 vuotta Lapissa ja 27 vuotta koulunpalveluksessa, arvelee eräässä $^{25}/_{7}$ 1752 kuninkaalle osottamassaan anomuksessa, joka juuri käsittelee uskonnonopetusta. Anomus säilytetään käsikirjoituksena Upsalan yliopiston kirjastossa kokoelmassa »Collect. Nordin. Suecana Ecclesiastica»: Vol. 16, N:o 43.

[2] »Oförgripeliga tankar» j. n. e. pain. 1751.

Digitized by Google

och sagtmodighet»[1]. Ja myönnettävä on, että opetus tämän uuden suunnan kasvatusperiaatteiden vaikutuksesta todellakin jossain määrin tuli entistään luonnollisemmaksi ja enemmän lasten käsityskyvyn mukaiseksi. Sen sijaan, että ennen esimerkiksi oli koetettu järjestystä ylläpitää ainoastaan ulkonaisilla pakkokeinoilla, tahdottiin nyt ojentaa oppilaita »nuhteilla ja moralisilla vaikuttimilla»[2]. Mutta tämä kasvatusopillinen suunta oli kuitenkin siinä kohden yksipuolinen, että se tahtoi enemmän pitää silmällä hyödyllisten ammattimiesten, kuin jalojen luonteiden kasvattamista[3].

Äsken mainittu Brovalliuksen mietintö lienee sattuvasti esittänyt ajan pedagogein katsantokantaa, koska se virallinen ehdotus uudeksi koululaiksi, jonka Kasvatusvaliokunta v. 1760 kuninkaalle toimitti, itse asiassa ei ole muuta kuin Brovalliuksen ehdotus, vähän muodostettuna ja kehitettynä[4].

Nyt odotettiin hallituksen hyväksymistä mainitulle Kasvatusvaliokunnan ehdotukselle. Vaan aika ei enään ollut tällaiselle »nerojen valintaan» perustuvalle suunnalle suotuisa. Kansanvaltaiset myssyt olivat päässeet voi-

---

[1] K. G. Leinberg, e. m. kirj. »Om snillevalet. siv. 231 ss. E. Lagus, Studier i Den Klass. Språkund. hist. siv. 85, 86.

[2] Piispa Mennander'in 1773 v. synodalikokouksessa lausumat sanat: J. R. Forsman, Kaarle Fredrik Mennander j. n. e., pain. 1900. siv. 229.

[3] Niinpä Porin koulun rehtori Johan Kraftman eräässä puheessaan v. 1748 sanoi: »Men för all ting böra Lärarena komma ihog at underwisa ungdomen allenast i sådana til åfwannemde wettenskaper hörande sanningar, af hwilka de i framtiden kunna hafwa någon wärkelig nytta wid sine syslor och förrättningar»: Leinberg. Handl. rör Finska skolv. III 222.

[4] Leinberg, e. m. kirj. »Om snillevalet» siv. 231 ss.

Digitized by Google

tolle[1]. Seuraus tästä muuttuneesta katsantokannasta oli, että Kasvatusvaliokunnan koululaki-ehdotuksen tarkastus, epämieluinen silloisille vallanpitäjille kun oli, lykättiin valtiopäiviltä valtiopäiville, siksi kunnes koko ehdotus raukesi tyhjiin[2].

Ennenkuin jätämme tämän koululaki-ehdotuksen edustaman suunnan, tahdomme kuitenkin vielä lähemmin tutustua yhteen sen tyypilliseen suomalaiseen edustajaan. Valitsemme Johan Kraftman'in, varsinkin koska hän on selvästi ilmituonut uskonnollisen kantansa kasvatusopillisissa kysymyksissä kahdessa Porin koulussa pitämässään puheessa[3] sekä kirjoituksissaan: »Tankar om den förfallna Christendomens uphielpande,» ja »Professor Johan Kraftmans Svar Uppå Anmärkningarne vid des af Trycket utkomne Tankar» j. n. e.[4]. Jo ensimainitun teoksen nimikin on aikaansa kuvaava; sillä juuri siihen aikaan puhuttiin niin paljon rappiolla olevasta uskonnollisuudesta ja kaikki luulivat järjellisillä ajatuksillaan voivansa ihmiskuntaa parantaa. Niin Kraftmankin. — Hänen, niinkuin muittenkin saman suunnan pedagogein, ensimmäisiä ja usein uudistuvia vaatimuksia oli, ettei kouluissa tai yleensä kuulusteluissa millään muotoa saisi tyytyä pelkkään ulkolukuun. Mitä erittäin uskonnonopetukseen tulee, niin Kraftman piti sopivana, että opettaja, ennenkuin hän aloittaa millään teologisella kompendiolla, ensin järkipe-

---

1 Forsman, Mennander j. n. e. 304 ss.

2 Leinberg, »Om snillevallet» siv. 239.

3 K. G. Leinberg, Handl. rör. Finska Skolväs. Hist. III siv. 220 ss. ja 287 ss.

4 Painetut Tukholmassa vv. 1773, 1774.

Digitized by Google

rusteilla selvästi todistaa Jumalan olemassa olon[1]. Ja kun nuorisolta kuulustellaan luettua, niin Kraftman'in mielestä tulisi siltä vaatia, että se »omin sanoin, keskeytymättömässä jaksossa ex suis principiis, selvästi johtaisi ja todistaisi Jumalan olemassa olon, hänen ominaisuutensa, maailman luomisen, samoin autuuden järjestyksen, meidän velvollisuutemme, hyveiden ja paheiden luonteen, niiden vaikutuksen ihmisen onneen ja onnettomuuteen j. n. e.»[2].

Niin terveellinen kuin se vaatimus olikin, että pitäisi koettaa saada lapsi itse käsittämään luettu, niin Kraftman kuitenkin siinä epäilemättä meni liiallisuuteen, kun hän vaati jo 7-vuotiaan lapsen osaamaan, paitsi puhtaasti lukea sisältä, vielä omin sanoin tekemään jotakuinkin selkoa kristinuskostaan, tai muuten istumaan rangaistukseksi huolimattomuudestaan yhtenä sunnuntaina vanhempainsa kanssa jalkapuussa[3]. 12 à 15 vuotiaan nuorukaisen taas pitäisi sekä omaksi, että muiden vakuutukseksi osaaman todistaa »veritatem religionis christianae»[4].

Tämä Kraftman'in kohtuuton vaatimus nähtävästi johtuu toiselta puolen siitä, että hän liian korkeaksi käsitti ihmisen luonnollisen kyvyn ja toiselta puolen taas

---

[1] K. G. Leinberg, Handl. rör Finska Skolv. Hist. III 242: Kraftman'in puhe 1748: »Existentia Dei bör af förnufftet tydeligen bewisas och sedan något wedertagit Compendium Theologicum påbegynnas.»

[2] Kraftman, Tankar j. n. e. siv. 12 s.

[3] Tankar j. n. e., siv 52.

[4] Kraftman, Svar j. n. e., siv. 27.

Digitized by Google

siitä, että hän liian alhaiseksi ajatteli kristinuskon luonteen. — Kraftman näet päätteli näin: koskei Luoja ikinään ole luontoa vastaan, vaan täyttää luontokappalten »*heikkouden*», niin ei myöskään »järki oikein käytettynä koskaan vastusta sitä kuin pyhä Raamattu meille on ilmoittanut» [1].

Millainen Kraftman'in käsitys kristinuskosta, luonnolliseen uskontoon verrattuna, oli, käynee selville seuraavista hänen lausunnoistaan: »Om man med sina naturliga ögon skulle se det oändeliga Majestät sin Skapare närvarande, så skulle man, handledd af förnuftet, uti et uplyst samhälle, i anseende til kärleken til Gud, oss sielva och vår nästa, biuda til at förhålla sig på det sättet, fast icke på långt när så fullkomligen, som vår christna Religion lärer och påbiuder — —. Såsom ock hon (nimittäin: vår christna Religion) derjemte ersätter den *brist* i mång stycken, som uti meniskans naturliga kunskap om Gud finnes, i synnerhet deruti, at hon visar oss til en Medlare, igenom hvilken våra synder varda oss förlåtne, och vi derföre hafva säker tilgång til vår Gud, då vi rätta oss efter den salighets-ordning, han oss föreskrifvit [2]. Valistunut järki on siis Kraftman'in mielestä kyllä itsestäänkin hyviin ja jumalisiin tekoihin taipuvainen; se vaan tarvitsee vähän kristinuskon apua ja täydentämistä. Sillä kristinusko Kraftman'in mukaan voi vielä selvemmin kuin luonnollinen ymmärryksemme paljastaa moraliset vikamme ja korvata siveellisiä puutteitamme, niin-

---

1 K. G. Leinberg, Handl. rör. Finska Skolv. Hist. III 242.

2 J. Kraftman, Christi Gudomlighet, painettu Tukholmassa 1779, siv. 134, 135.

Digitized by Google

kuin Kraftman nimenomaan vielä toisessakin paikassa sanoo: »Et oemotsägeligt bevis til sanningen af den Christna Religion är, at den så tydeligen ställer oss under ögonen våra moraliska fel och brister, samt igenom så mångfaldiga intagande skäl söker at rena oss ifrån dem. Ty Religions-göremål är at befrämja dygd och Gudsfruktan hos menniskan [1].

Valistusajan periaatteiden mukainen oli myös se vaikutin, jonka Kraftman katsoi hyvin tärkeäksi esiintuoda uskontoakin opetettaessa. Hän näet tahtoi teroitettavaksi, että se, joka on Jumalaa pelkääväinen ja hyveellinen, s. o., joka koettaa asettaa elämänsä Jumalan sanassa ilmoitetun lain mukaan, saavuttaa hyvän terveyden, rikkauksia, hyvää mainetta ihmisten kesken, lyhyesti sanottuna, sekä ajallista että ijankaikkista onnellisuutta [2].

Jo Kraftman oli saanut vihiä siitä, että hänen suosimansa kasvatusmetodi oli sopusoinnussa Saksassa vallitsevien uudenaikaisten pedagogisten periaatteiden kanssa [3]. Mutta vasta 18:nnen vuosisadan lopussa ja seuraavan alussa uudet, Saksasta ja Ranskasta kotoperäisin olevat, filantropiset aatteet alkoivat tulla yleisemmin tunnetuiksi meillä. 1780- ja 1790-luvulla uskalsi joku Suomen pedagogeista perustaa väitöskirjansakin tunnettujen filantropistien aatteisiin [4].

---

[1] Äsken main. teos: Chr. Gudoml. siv. 57 s. Vaikkei Kraftman tässä kirjassaan suorastaan käsittele pedagogisia kysymyksiä, olemme kuitenkin asian valaisemiseksi siitä tähän ottaneet yllä-olevat sitatit.

[2] Tankar j. n. e., siv, 40, 47 s.

[3] Svar j. n. e., siv. 19.

[4] Katso lähemmin E. Lagus, Studier j. n. e., siv. 115, 117.

Digitized by Google

Maamme yleisiin kouluihin tämän uuden kasvatusopillisen suunnan uskonnollisia periaatteita yritettiin johtaa pääasiallisesti uusien oppikirjojen avulla. Niinpä Turun yliopiston konsistori v. 1803 Svebiliuksen selitysten sijaan edistyneempien oppilaiden enemmäksi valistukseksi uskonnonopissa ehdotti, paitsi Möller'in kateketisia oppikirjoja, J. B. Koppe'n ruotsiksi v. 1792 käännetyn »Catechismus der christlichen Lehre». Mitä suuntaa tämä viimeksimainittu oppikirja oli, voi lukija jossain määrin päättää, kuin saa tietää, että opettajalle siinä ensimmäisenä ohjesääntönä teroitetaan, ettei hänen pitäisi lapselle opettaman mitään, jota ei tämä kykyjensä mukaan käsitä, tunnusta oikeaksi, hyödylliseksi ja taipumuksiinsa soveliaaksi. Esimerkkinä tämän oppikirjan kateketisista kysymyksistä ja vastauksista olkoon mainittu seuraava: »Hwad innehåller då Bibeln? Religions Läror och föreskrifter, berättelser om deras grundläggning, bibehållelse och utbredande, samt förutsägelser till deras bestyrkande». Huomattava on myös, että se kirjan osasto, joka käsittää kristillisen siveysopin, on laajempi kuin kaikki muut osat yhteensä [1].

Hübnerin raamatunhistorian sijaan ehdotti sama konsistori käytäntöön otettavaksi J. G. Rosenmüller'in ruotsiksi käännettyä uskonnonhistoriaa. Minkä suunnan eduksi tämäkin muutosehdotus oli, osottanee kyllin selvästi seuraava viimemainitun oppikirjan määritelmä evankeliumista. »Jesu Lära kallas Evangelium, det är, en Lyck-

---

[1] Leinberg, Handlingar rör. Skolväsendet II 238 ss. J. B. Koppe, Lärobok i Christendom, painettu Norrköping'issä 1792 siv. IX, 4.

Digitized by Google

salighets Lära. Och detta namn bär hon med rätta; ty hon underrättar oss, huru wi kunne blifwa glade och förnöjde i detta lif, och ewigt lycksalige efter döden» [1]. Tätä seuraa sitten hyvin kuvaava osasto: Om Jesu ädla Sinnelag och Dygder», johon tässä kuitenkin on tarpeeton lähemmin kosketella.

Myöskin Benzeliuksen teologiset oppikirjat olivat konsistorin mielestä sopimattomat »för wår tids Religionsupplysning», jonka tähden se ehdotti sijaan joko Seiler'in teosta »Doctrinae Christianae Compendium» (painettu Erlangenissa 1779) taikka myös, ehkä mieluimmin latinalaista käännöstä Griesbach'in teoksesta: »Anleitung zum Studium der populären Dogmatik, besonders für künftige Religionslehrer» [2]. Seiler'in mainittuun kirjaan ei meillä ole ollut tilaisuutta tutustua; mutta tekijän kannasta yleensä päättäen, siinä esitetty kristinoppi lienee ollut jär-

---

[1] J. G. Rosenmüller, Religionshistoria, pain. uudestaan Turussa v. 1817 siv. 108 s. Kommentarioksi yllämainitulle määritelmälle voimme samalta sivulta tähän vielä painattaa seuraavan palasen. Puhuttuaan Herran käskystä rakastaa vihollisiamme, sanoo Rosenmüller: »Härwid har han (Herren) dock aldrig förbudit oss at sörja för wårt eget bästa. Wi skole fast mer, igenom utöfningen af denna och alla andra dygder, beredas till en högre lycksalighet. Til den ändan böre wi mer och mer söka at förbättra wårt förstånd och wilje, lefwa ordentligt och måttligt, på det wi ej måge förswaga wår helsa, störta oss i armod och fattigdom; och, utur samma skäl, beflita oss om kyskhet, wara förnöjde, tålige och ståndagtige i lidande, och i all tilstötande bedröfwelse trösta oss dermed, at han älskar oss. Ändteligen skole wi ej frukta för döden; ty en gång will han uppwäcka oss ur wåra grafwar, at vi ewigt måtte lefwa med honom. Huru lycklige äro wi icke, om wi känna dessa och flera andra wår Frälsares lärdomar; men ännu lyckligare, om wi efterfölje dem!»

[2] Pain. Jenassa 1779; Leinberg, Handl. rör. Finska Skolv. Hist. II 241.

Digitized by Google

keilevää laatua [1]. Mitä taas Griesbach'iin tulee, niin tiedämme, että yleistajuinen dogmatika hänen mielestään sai sisältää ainoastaan sellaisia totuuksia, jotka Jesuksen uskonnon kautta vaikuttavat ihmisen moralista parantumista ja onnea [2].

Nyt karakteriseratuista uusista oppikirjoista meidän tietääksemme ei kuitenkaan muita kuin Rosenmüller'in uskonnonhistoria otettu käytäntöön kouluissa. Turun tuomiokapitulikin tätä viimeksimainittua suositteli koulujen hallitusmiehille kiertokirjeessä $^{29}/_{8}$ 1804. — Svebiliuksen selityksiä lukemasta sanotaan muutamien »valistuneempien» pappien, säätyhenkilöiden ja kauppiaiden poikia Vaasan trivialikoulussa vapautetun, mutta mitä he lukivat sen sijaan, ei ole mainittu [3].

Vanhan Suomenkin koulupiiriin näyttävät neologiset oppikirjat löytäneen tiensä. Niinpä Viipurin lukiossa näkyy 19:nnen vuosisadan alussa opetetun uskontoa ja moralia taikka näitten molempien aineitten verosta yksinomaan uskonnollista moralia ratsionalistein A. K. Niemeyer'in ja C. F. Ammon'in oppikirjojen mukaan [4]. Tämä ei kuitenkaan herätä ihmettelyä, kun tietää, millaisen ylihallituksen alaisina Viipurin kuvernementtiin kuuluvat

---

[1] Meusel—Hofstätter, Kirchliches Handlex. VI, pain. Leipzigissä 1900, siv. 174.

[2] Pünjer e. m. t. I 202.

[3] L. L. Lauren, Vasa Trivialskola siv. 274, 373. Hällström, Utdrag ur Domkap. i Åbo Circul. siv. 290.

[4] Porvoon tuomiok. arkisto: D. 5: Koncept till Elevernas afgångsbetyg, läseordningar m. m., katso: »Bericht an Geheimerath und Schuldirector von Rüdinger Sommerhalbes jahr 1806» ja 1812 vuoden kevätlukukauden lukujärjestystä. Herzog—Hauck, Real-Encyklopedie I 453 s. X 548 ss.

Digitized by Google

koulut siihen aikaan olivat. Vuonna 1804 nämät näet alistettiin erään Tarton yliopiston jäsenistä muodostetun koulukommissionin alle. Ja ettei tämän kasvatusopillinen katsantokanta ollut uudelle pedagogiselle suunnalle vieras, osottavat sen toimittamat asetukset ja tarkastukset. Niinpä ensinmainituissa m. m. säädetään, että sille oppilaalle, joka vuoden kuluessa enimmin on kunnostanut itseään moralisuudellaan julkisesti ja juhlallisesti olisi annettava iso hopeamitali. Mainitun kommissionin koulutarkastuksissa niinikään sen moraliserava tendenssi pistäytyi esille. Niinpä sen valtuutettu, professori G. Fr. Poeschman, tarkastaessaan Käkisalmen piirikoulun uskonnonopetusta, lausui toivovansa, että enemmän siveysopillisia, erittäinkin runomittaan puettuja ohjeita, esim. värsyjä hengellisistä lauluista ikäänkuin moralisen totuuden todistuskappaleina olisi opittava ulkoa [1].

Samat aatteet elähyttivät myös tämän ajan salaseurojen perustajia ja kannattajia. Heidän ohjelmaansa ja toimintaansa yleensä saamme seuraavassa lähemmin tutustua; tähän yhteyteen he kuuluvat vaan, mikäli käsittelevät lastenkasvatusta. Tässä kohden ovat v. 1786 muodostetun »Amore Proximi» nimisen seuran asiakirjat valaisevia. Sen perustajat sanoivat huomanneensa työtätekevän väestön lasten saavan niin huonon kasvatuksen, että he »tulivat onnellisiksi sattuman kautta eivätkä järkiperäisen ja varman vakaumuksen sekä hyveeseen johtavan, pyrkimyksiä synnyttävän kasvatuksen tiellä» ja sen-

---

[1] Akiander, Skolverket inom fordna Viborgs och nuvarande Borgå stift (Bidrag t. Kännedom af Finlands Nat. o. Folk IX) siv. 113, 120; Porvoon tuomiokap. arkisto: Protokoll öfver Skolkonferenser 1806—1811 (D. 4): Protokoll 7/7 1810 §. 1.

Digitized by Google

tähden he päättivät ottaa juuri tällaisia puutetta kärsiviä pieniä lapsia seuran kasvatettaviksi. Siten he luulivat voivansa »pyhittää» heidät »yhteiskunnalle» onnellisina ja hyödyllisinä kansalaisina. — Tuumansa toteuttamiseksi he vetosivat siihen synnynnäiseen säälintunteeseen, jonka he olettivat ihmisissä, varsinkin naisissa, olevan »viattomia» lapsia kohtaan. Niinpä seuran lapset juhlatilaisuuksissa ja konserteissa asetettiin julkisesti nähtäviksi sääliä herättääkseen. Ja niille jäsenille, jotka kunnostivat itseään sääliä osottaessaan, annettiin palkinto. Lasten hoitoa ja kasvatusta varten oli myös erityinen »hyväntekeväisyystoimikunta» asetettu. Lasten kasvatusta johtamassa piti oleman pappi. Itse opetukseen kuului aapisenluku, kirjoitus ja kristinoppi. Mutta minkälaatuista siinä tarjottu kristinuskonopetus oli, voimme jossain määrin päättää seuraavasta kehoituksesta, jota eräässä seuran vuosijuhlassa loppupontena terroitettiin lasten mieliin: »Frukten Gud, Vörden Konungen, Lyden Lagarna, varen ståndagtige i Dygden, söken Eder Ära i Mänskligheten, Uplysningen i Förståndet. Med dessa dygder ägen i rättighet til Himmelens och Jordens Lycksalighet» [1].

Vielä selvemmin ilmenivät uudet pedagogiset aatteet siinä Pestalozzi'n järjestelmän mukaisessa kasvatuslaitoksessa, jonka luutnantti Odert Henrik Gripenberg v. 1812 perusti Hämeenlinnaan. — Millainen uskonnonopetus

---

[1] Suomen Valtioarkisto: »Diverse Handlingar rör. Gillet Amore Proximi 1790—1802»; »Grundlag För Gillet Kärleken Til Nästan»; Hufvud-Plan För Gillet K. t. N. Första Graden, Utdrag af Gillets K. t. N. Allmänna Protokoll År 1789 2:dra Nov.; J. Th. Nathorst, Tal Hållet på Konungens Födelsedag $^{24}/_{1}$ 1789 uti Gillet Kärleken til Nästan».

Digitized by Google

tässä uudenaikaisessa laitoksessa oli, käynee jossain määrin selville seuraavista Gripenberg'in omista sanoista: »För Religion och Moralen kommer Frälsarens Jesu Christi lefverne och lära, såsom ett åskådligt och fattligt, men oupphinneligt Ideal för menniskjans religiösa och moraliska sträfvande, att utgöra förberedelsen» [1]. Kristinusko siis esitettiin siinä vaan jonakin ihanteellisena oppina eikä realisena, ihmisiä kohottavana voimana. Tästä huolimatta saivat tämän laitoksen opettajat, papilliselle uralle siirtyessään, lukea hyväkseen kahdenkertaiset virkavuodet [2]. — Ensi vuosinaan tämä laitos näkyy vetäneen puoleensa verraten suuren oppilasluvun; mutta kun se sittemmin v. 1818 muutettiin maaseudulle, Sääksmäen Voipaalaan, niin kasvattien luku tuntuvasti väheni. Näin ollen perustaja v. 1822 piti parhaana kokonaan lakkauttaa lempilaitoksensa [3].

Vielä on mainittava yksi opetustapa, jonka kautta nuorten mieliin tukittavanamme olevalla aikakaudella juurrutettiin uudenaikaisia mielipiteitä. Tarkoitamme siihen aikaan säätyläisten keskuudessa muodiksi tullutta kotiopetusta. Tämä opetusmuoto on erityisesti otettava huomioon sentakia, että siinä saatettiin, uskontoa opetettaessa, hylätä kirkollishallituksen määräämä oppikirja valistuksen aikaan muka sopimattomana [4]. Millaista uskon-

---

[1] K. G. Leinberg: »Odert Henrik Gripenberg, en Pestalozzis lärjunge: Tidskrift utg. af Pedagog. fören. i Finland XXIV siv. 12.

[2] K. G. Leinberg, Odert Henrik Gripenberg, j. n. e. siv. 14 mainitaan F. P. v. Knorring'in ja C. G. v. Pfaler'in, jotka sittemmin tulivat rovasteiksi, olleen puheenalaisen laitoksen opettajina.

[3] Katso Leinberg'in äsken mainittua kirjoitelmaa siv. 17, 74.

[4] C. F. Memmander; Åminnelsetal öfver . . . Sam. Troilius, pain. Tukholmassa 1765; Joukahainen VIII 136, Kalm'in kirje

Digitized by Google

toa sitävastoin tällaisissa piireissä katsottiin sopivaksi opettaa lapsille, osottaa teol. professori Jakob Tengström'in Turussa v. 1795 julkaisema »Läseöfning för mina Barn». Koska tämä kirjanen järjestelmäänsä ja sisällykseensä nähden sekä tekijän että koko aikakaudenkin katsantokannalle on mielestämme erittäin kuvaava, tahdomme kertoa siitä hiukan pitemmälti.

Vasta kun lapsi siinä on lukenut joukon siveysoppia muka perustavia taruja ja siveysohjeiden muodossa esitettyjä mietelmiä, hän saa tutustua keskustelumuotoon puettuihin »välttämättömimpiin uskonnon käsitteisiin». Ensimmäinen keskustelu käsittelee Jumalaa luojanamme ja isänämme sekä suhdettamme Häneen ja lähimmäisiimme. Vasta toisessa keskustelussa lapsi saa kuulla Jesuksesta, mutta sittenkin vaan jaloimpana ihmisenä, eikä Jumal-inhimillisenä Vapahtajana. Tengström näet noudatti tässä aivan kantansa mukaista metodia, niinkuin hän itsekin kirjansa esipuheessa sanoo: »Jag har med flit ur denna första Religions underwisningen uteslutit alla Trones hemligheter, och de öfriga swårare stycken af wår Christna Religionslära, emedan jag gjort mig det til en helig lag, at ej påtruga barn andra kunskaper än dem de med sin swaga tankekraft kunna fatta och utreda, och at ej på et fåwiskt sätt fylla minnet med ord, emot hwilka intet wisst begrep swarar i deras förstånd». Ja vasta kun lapsi tällä tavoin on tutus-

---

15/2 1765; »Förslag til förbättring af den enskilda underwisn. för barn» Åbo Tidn. 1801 N:o 17; Lauren, Vasa Trivialskola, pain. Uudessa-Kaarlepyyssä 1884 siv. 274, jossa mainitaan, että eräät valistuneemmat säätyläiset olivat vapauttaneet yksityis-opetusta nauttivat poikansa Svebiliuksen katkismusta lukemasta.

Digitized by Google

tunut »Jesuksen Opin» ensimmäisiin alkeisiin katsoo Tengström sopivaksi johdattaa sitä rukoukseen.

Jotta tämän kirjasen sisällyksen laatu tulisi lukijallemme selväksi, tahdomme tämän yleissilmäyksen lisäksi vielä kirjan eri osastoista esittää mielestämme kuvaavimmat kohdat.

Esimerkkeinä noista yllämainituista siveysohjeista olkoot siten mainittuina seuraavat: »Det betyder mer huru wäl och dygdigt man lefwer, än hur länge man lefwer»; »Fatta hwar dag någon god och dygdig föresats, och eftersinna noga wid dagens slut, huru du densamma efterkommit»; »Det goda Beslutet: Med hvarje dag jag äldre bliver, Ty vil jag äfven hvarje dag Beflita mig, med större ifver, At lefva efter Guds behag, Förbättra mina många fel, Och mina ringa dygder öka» [1]. Tällaisia hajanaisia, abstraktisia siveyden-ohjeita on kirjassa koko 88 kappaletta, jotka kaikki lasten täytyi oppia ulkoa. Eikö tosiaankaan lapsille olisi ollut enemmän siunausta tuottavaa käyttää tähän tarvittavaa muistinvaivaa yhtä monen raamatunlauseen ulkoaoppimiseen.

Kun Tengström sitten antaa lapsen, joka opittuaan lukemaan äidiltään on saanut jotain tietoja Jumalan hyvyydestä, kysäistä isältään: »Men huru kan man lära sig at känna Gud, efter Mamma sagt mig at han är osynlig?», niin eikö tässä juuri olisi ollut oikea paikka puhua lapselle Jesuksessa ilmestyneestä Jumalasta? Mutta niin ei Tengström arvellut, koska hän panee isän vastaamaan: »Ja i sig sjelf är han wäl osynlig för wåra kropps ögon;

---

[1] Siv. 59, 60, 66.

Digitized by Google

men han har dock uppenbarat sig för oss i sina skapade wärk, eller de ting han i werlden frambragt» [1].

Tekijän esittämistä, Jumalan meille muka ilmoittamista velvollisuuksistamme olkoon mainittu seuraava: »Du bör dageligen och flitigt söka nya framsteg i alla nyttiga kunskaper, tillika winlägga dig om dygd och et beskedligt upförande» [2]. Tässä saattaa syystä kysyä: mistä pieni lapsi-raukka saattoi aavistaa, mitä Tengström oli »dygd»-sanallaan tarkoittanut? Kun kartetaan raamatun Kristusta, peläten, että joudutaan abstraktiseen dogmatismiin, joudutaan itse asiassa paljoa abstraktisempaan hyveen palvelukseen.

Kun lapsi sitten tuli määrätylle kehitysasteelle, asettaa tekijä hänen seuraamaan isäänsä kirkkoon. Siellä hän nyt ensikerran saa kuulla puhuttavan Jesuksesta, jonkatähden hän, kotiin tultuaan, tahtoo saada tietää Hänestä enemmän. Pojan tiedonhalua tyydyttääkseen isä kertoo, kuinka Jesus, joka muka syntyi noin kaksi tuhatta vuotta sitten, oli hyveellisin ja rakastettavin ihminen, mikä koskaan on elänyt. Pojan ihmettelyyn, miksi ihmiset vielä näin pitkän ajan kuluttua muistavat ja kunnioittavat Häntä, vastaa isä: »den Dygdigas minne förgås aldrig». Jesuksen pääominaisuutena Tengström siis tahtoi teroittaa Hänen hyveellisyyttään. Jesuksen päätehtävänä taasen tekijä esitti hyveen opettamista. Niinpä nimenomaan huomautetaan, että juutalaiset, jotka Jesuksen aikana olivat sangen tietämättömiä, taikauskoisia ja pahantapaisia, valistukseksen ja parannuksekseen juuri tarvitsivat sellaista mainiota »Hyveen-

[1] Siv. 69.
[2] Siv. 73.

Digitized by Google

opettajaa» kuin Jesus oli. Ainoastaan ohimennen isä huomauttaa pojalleen, että tämä, vanhemmaksi tultuaan, saa kuulla, mitenkä Jesus, jota myöskin kutsutaan Kristukseksi, oli Jumalan Poika. [1]

Laihaan Jesus-kuvaansa liittää tekijä yhtä mehuttoman esityksen lapsen suhteesta Jesukseen. Hän sanoo: »Om du lyder hans wilja, och beflitar dig om at bli god och dygdig, såsom han war, så kan du likawäl än i dag betyga din kärlek emot honom — — — Ja, mit Barn! Låt oss altid med den lifligaste tacksamhet ihogkomma hans oändeliga godhet! hwilken du än mer skall beundra, då du wid mognare år och eftertanka får widare kunskap om hans öden och wälgärningar [2].»

Kun lapsi sitten vihdoin viimein opetettiin rukoilemaan, niin ei silloinkaan käytetty Jesuksen opettamaa Isämeidän rukousta, koska tavallinen ruotsalainen käännös muka oli lapsille vielä vaikea käsittää, vaan Tengström'in siitä antamia neologisia selityksiä. Nähdäksemme, kuinka selvät nämät olivat, otamme ne tähän kokonaisenaan. »O du, wår gode och himmelske Fader! hör dina fattiga Barns bön! Låt oss altid tilwäxa i din kunskap, lefwa nöjde och lycklige under din styrelse, och gärna rätta oss efter din heliga wilja. Gif oss alt hwad du finner oss behöfwa til wårt lifs uppehälle. Förlåt oss alla wåra många fel (huomaa: syntimme sijaan), och lär oss at äfwen förlåta dem, som oss emot bryta. Bewara oss för alla frestelser til det som ondt är och gif oss mod och krafter at öfwerwinna dem. Fräls oss ifrån alt hwad oss skada och fördärfwa kan, och gif oss ändteligen en

[1] Siv. 75—77.
[2] Siv. 79, 81.

Digitized by Google

ewig lycksalighet. Du wil hjelpa oss! Du kan hjelpa oss! Ware din magt och din godhet ärad ewinnerliga![1] Mutta eikö hvvällä syyllä tässä sovi kysyä, ovatko nämät ihmisselitykset sitten todella selvemmät ja ymmärrettävämmät kuin edes käännös Mestarin omista sanoista? Ja eikö kaikissa tapauksissa olisi ollut syytä antaa lapsen nyt jo edes oppia tämä rukous ulkoa, jotta se sitten joko opettajan selityksen kautta tai muuten vähitellen elämässä olisi saanut selvitä.

Niin neologinen kuin Tengström'in kirjanen olikin, sillä kuitenkin oli niin suuri menekki, että sitä täytyi antaa toinenkin painos. Eikä ihme, sillä se arvostelu, jonka F. M. Franzén Åbo Tidningar'issa[2] siitä antoi, oli kaikin puolin kiittävä.

Samansuuntaisia pedagogisia periaatteita esittää Tengström myös eräässä naisten kasvatusta käsittelevässä kirjoituksessa v:lta 1793. Siinä hän leimaa tytöille siihen asti tavallisesti annettua uskonnonpetusta »vähemmän valistuneeksi» ja ehdottaa, että koko uskonto muutettaisiin »yksinkertaiseksi, kristilliseksi ja järkeväksi hyveopiksi» josta kaikki syvämietteiset, hämärät ja epäkäytännölliset opit olisivat poistetut. Ainoastaan täten hän luuli voivansa kasvattaa järkeviä, valistuneita ja onnellisia ihmisiä ja kansalaisia[3].

---

[1] Siv 84.

[2] Åbo Tidn. 1795 N:o 18, 19. Tässä ja seuraavassa esiintyvä tieto siitä, kutka olivat Åbo Tidningar'issa ilmestyneiden kirjoitusten tekijät, perustuu W. Laguksen kirjoitelmaan: »Förteckning öfver anonyme författare i äldre årgångar af Åbo Tidning» (Finska vet. soc:s Bidrag till känn. af Finlands nat. o. folk. h. 17.)

[3] Åbo Tidn. 1793 N:o 17, 28, 36: »Reflexioner öfwer Fruntimmers Seder och Upfostran», jossa m. m. sanotaan: »*Religionen* —

Digitized by Google

Sellainen uskonnonopetus, josta tässä luvussa on ollut puhetta, oli tietysti, vaikka lapsille lähinnä tarjottu, omiansa heissä, aikaihmisiksi kehittyessään, myötävaikuttamaan uudensuuntaisen elämänkatsannon muodostumiseen.

Mutta neologialla oli sitä paitsi tilaisuutta suoraankin opetusteitse vaikuttaa aikaihmisten uskonnolliseen katsantokantaan. Siitä nyt seuraavassa luvussa.

III.

Jos neologia oli pääsevä syvemmin yhteiseen kansaan vaikuttamaan, niin sen luonnollisesti täytyi saada etenkin sellaiset kirjat kuin katkismus, virsikirja, raamattu ja käsikirja valistussuunnan mukaisiksi. Ettei tällainen yritys kuitenkaan missään tapauksessa niin konservativisessa kansassa kuin Suomen voinut helpolla onnistua, sen saattoi edeltäpäin arvata.

Mitä ensinnäkin katkismukseen tulee, niin Suomen seurakunnat vastikään töintuskin oli saatu perehtymään Svebiliuksen selityksiin Gezeliuksen oppikirjan sijasta [1]. Nyt

---

— — *borde hel och hållen förwandlas i en okonstlad christelig och förnuftig Dygdelära*, med åsidosättande af alla de djupsinniga, mysterieusa och blott speculativa läror, man redan ifrån äldre tider däruti infört, och hwilka ändtligen, om man så behagar, må höra til theologernas forskning, men wisserligen icke tjena hwarken at uplysa eller båta den öfriga mängden af wåra Medchristne.» Kaikki todellinen onnellisuus (»lycksalighet») riippui Tengström'in mielestä ainoastaan »järjestä ja hyveestä».

[1] Åbo Tidn. 1798 N:o 28, Forsman, Mennander j. n. e. siv. 234.

Digitized by Google

Svebiliusta taasen pidettiin valistuksenaikaan sopimattomana. Kuninkaan 7 p. lokakuuta 1793 asettama kirkollis-komitea päätti hankkia paremman oppikirjan Svebiliuksen katkismuksen sijaan. Tuomiokapitulein kautta kehoitettiin papistoa keskenään kilpailemaan uuden katekeetisen oppikirjan aikaansaamiseksi [1]. Kun Kokemäen kirkkoherra Gustaf Avellan silloin uskalsi astua Svebiliuksen katkismusta tarmokkaasti puolustamaan, niin eräs hänen maanmiehensä sanoi oikein häpeevänsä sitä, että vielä 18:nnen vuosisadan lopussa saatettiin Svebiliuksen katkismusta sopivimpana puolustaa, jonka tähden hän piti velvollisuutenaan isänmaataan ja aikakauttaan kohtaan julkisesti vakuuttaa, ettei Avellanin arvostelu ollut yleisön. Muuten hän myös sanoi koko kysymyksen käsittelyn Åbo Tidningar'issa vallan väsyttävän lukijoita; sillä niissä odotettiin saada lukea aivan muista asioista [2].

Näin taisteltiin Svebiliuksen katkismuksesta; aika kului, mainitun katkismuskomitean työ kävi hitaasti eikä kantanut ensinkään mitään hedelmiä Suomen vielä ollessa Ruotsiin yhdistettynä. Niin katsottiin tarpeelliseksi riemujuhlassa v. 1817 asettaa uusi katkismuskomitea. Tässä komiteassa vastustus Svebiliuksen katkismusta vastaan tuli sitä voimakkaammaksi, kun sekä pietistit että neologit olivat siihen tyytymättömiä. Kuitenkin molemmilla oli omat syynsä. Niinpä G. Rancken, joka tässä katkismuskysymyksessä edusti enemmän pietistisiä mielipiteitä, ehdotti Svebiliuksen hylättäväksi, jotta saataisiin uusi, kaikinpuolin raamatullinen, käytöllinen, personallinen ja kansantajuinen oppikirja. Muuten sekä Rancken että eräs

1 Åbo Tidn. 1798 N:o 28; Turun tuomiok. kiertok. 10/8 1796.
2 Åbo T. 1798 N:o 28, 31.

Digitized by Google

toinenkin katkismuskomitean jäsen, prof. Snellman, vastusti Lutheruksen pienen katkismuksen poisjättämistä uudesta oppikirjasta[1]. Poisjättämistä olivat vaatineet komitean neologiset jäsenet, joista jyrkimmät olivat professorit Fattenborg ja Lagus. Mutta näillä viimemainituilla oli muutenkin aivan toisellaiset perusteet käytännössä olevan katkismuksen hylkäämiseen kuin Ranckenilla. Niinpä Fattenborg arvostelussaan m. m. myös vetosi niihin hänen aikanaan hyväksyttyihin, valoisampiin filosofisiin käsitteisiin, joidenka valossa erittäinkin Lutheruksen katkismuksen moralinen puoli muka näyttäytyi suuresti puutteelliseksi. Niin tuntuivat kymmenet käskyt Fattenborg'ista aivan tarpeettomilta, sillä eiväthän ne voi riittävästi perustella niitä velvollisuuksia, jotka Jesuksen hengellisen valtakunnan jäsenten tulee täyttää. Olihan Moses vaan lainsäätäjä, mutta Jesus »den gudomlige Sedoläraren, som härleder Moralen ifrån dess högsta och ädlasta grund». Katkismukseen sopimaton oli Fattenborg'in mielestä myös Atanasialainen tunnustus, koskei sitä muka kuitenkaan koskaan voi yhteiselle kansalle tehdä ymmärrettäväksi. Samaten puhuja piti sopimattomina ehtoo-rukouksesssa olevia sanoja: »rakas taivaallinen Isä! varjele meitä siltä kavalalta kiusaajalta, joka aina käy ympäri, etsien, kenen hän sais niellä», koska muka lapsia ja yksinkertaisia ihmisiä sellaisilla sanoilla saatetaan pelkäämään pimeyttä ja kummituksia. — Näistä ja muista samankaltaisista syistä Fattenborg piti Lutheruksen katkismusta sopimattomana oppikirjana yksinkertaiselle kansalle.

---

[1] Kyrko-Committéernes Protocoller 1818, pain. Turussa, siv. 100 s.

Digitized by Google

Prof. Lagus yhtyi näihin Fattenborg'in lausumiin mielipiteisiin, koska muka viimemainittu niin kouraantuntuvasti oli osottanut totuutta, täydellisyyttä, järjestystä, selvyyttä ja tosimoralista suuntaa puuttuvan Lutheruksen katkismuksesta. Laguskin sentähden halusi uutta oppikirjaa, jossa ilmestyksen lähteestä ajatussääntöjen mukaisella ja kehittymättömän ihmisjärjen käsitettävissä olevalla tavalla osotettaisiin, ettei jumalanpelko ilmene orjallisena, vihastunutta mahtia pelkäävänä mielenä, vaan vilpittömänä kunnioituksena ja rakkautena ijankaikkista hyvyyttä kohtaan. Tämän jälkeen Lagus viittaa erääseen »Journalen för Prester» nimisessä aikakauskirjassa julkaistuun kirjoitukseen, »Anmärkningarne om en allmän Cateches» [1]. Tämän kirjoittaja oli Laguksen mielestä aivan oikein arvostellut Lutherusta, sanoessaan, ettei Lutherus näy täydellisesti käsittäneen Kasteen ja P. Ehtoollisen olemusta; sillä hänen oppinsa, että ne vaikuttavat syntien anteeksi saamisen, elämän ja autuuden, on osittain väärä, osittain vaaralliseen harhauskoon johtava. Lagus tahtoi kuitenkin myös antaa Lutherukselle tunnustuksensa, sanomalla, että Lutherus kyllä itse ymmärsi uskonnon olevan: »wiljans friwilliga böjning under Guds, genom Förnuftet och Uppenbarelsen enstämmigt tolkade, heliga bud, af det ändliga wäsendet ådagalagd genom ett redligt bemö-

[1] Tämän yleensä perin neologisen aikakauskirjan, joka piispa Lindblom'in johdolla ilmestyi Linköpingissä vv. 1797 — 1799, Lagus muuten arvelee tunnetuksi Suomen valistuneempien pappien keskuudessa. Oliko asian laita todellakin näin, emme tiedä; mutta sen tiedämme, että ainakin teol. prof. Jakob Tengström'illa oli tapana lähettää kirjoitelmia ja arvosteluja mainittuun aikakauskirjaan: katso M. G. Schybergsson, »Jakob Tengströms Vittra Skrifter» siv. CV; W. Lagus, Strödda Blad, siv. 51.

Digitized by Google

dande att sina pligter i den werkliga werld, hwaraf wi omgifwas, troget uppfylla». Kun Laguksella kerran oli tällainen käsitys uskonnon olemuksesta, — joka käsitys varmaan hyvin vähin olisi ollut Lutheruksen mieleen, — niin voimme myös ymmärtää, että Lagus saattoi luulla Jumalan valtakunnan perustuvan ainoastaan ihmisten siveellisiin avuihin, joidenka olemuksena muka on pelkkä vapaus. Näin ollen on myös käsitettävä, ettei Kristuskaan Laguksen mielestä ollut muuta, kuin »den Gudomlige, som för wårt slägte tolkade Förnuftets och frihetens Religion i sin ägta renhet och enfald — —: i den saliggörande Lära, hwilken han med sitt blod beseglade, skänkte han det åt sanning och wisshet sträfwande menskliga förnuftet en ny lifgifwande näring». Tässä yhteydessä katsoi Lagus myös sopivaksi omistaa järjelle seuraavan ylistyslauseen: »Förnuftet, denna himmelska lykta för wåra fötter, med hwilkens tillhjelp wi endast kunne urskilja det ewiga lifsens ord ifrån menniskodikt, och wid hwarje Religionssanning i wårt innersta lifligt känna, att den är kommen ofwan efter ifrån ljusens Fader.» Tämän, kantaansa hyvin kuvaavan, sivuaskeleen perästä Lagus jälleen palaa itse puheenaolevaan katkismusasiaan, sanoen: »Då widare ändamålet med all Christelig Religionsunderwisning ej kan wara annat än att befordra sedlighet och dygd — —, så är uppenbart, att en Cateches ej heller bör syfta åt något annat, än att alla genom kärlek och goda gerningar måtte söka wäxa till i Honom som Hufwudet är, Christus.» Kun Laguksella oli näin trivialinen käsitys uskonnonopetuksen tarkoituksesta, on ymmärrettävä, ettei Lutheruksen tosikristillinen katkismus häntä miellyttänyt. Kovin tärkeänä piti Lagus,

Digitized by Google

etteivät uskonnon olleelliset opit ole riidassa terveen ihmisjärjen kanssa. Tosin voi uskonnossa Laguksenkin mielestä olla salaisuuksia, jotka ulottuvat rajoitetun käsitemaailman yläpuolelle, mutta, — sanoo Lagus —, »ehuru dessa ewiga sanningar ej kunna af det wettgiriga förnuftet utforskas, så sakna de dock ej deri sin grund. De äro nemligen så nödwändiga för menniskans moraliska förädling för hennes samwetes fordran att i alla omständigheter wara sin pligt trogen, och för hennes behof, att komma till enighet med sig sjelf.» Ennen kaikkea Laguksen mielestä katkismuksessa ei saanut olla mitään, jota ainoastaan ulkonaisen auktoritetin tähden pitäisi uskoa, esim. että »läran om Alltings Urgrund ej förekommer förr, än efter det som gör öfwertygelsen derom till en moralisk nödvändighet!» — Tämän tuiki neologisen lausuntonsa lopussa Lagus sitten lausuu olevansa vakuutettu siitä, että uusi katkismus paremmin kuin Lutheruksen on osottava »hyveen omaa kauneutta ja arvoa» [1].

Sitä ehdotusta, ettei Lutheruksen katkismusta pantaisi uuden oppikirjan pohjaksi, kannattivat myöskin arkkipiispa J. Tengström ja professori E. G. Melartin [2].

Kaikeksi onneksi Suomen kirkolle tämä uudistamisyritys katkismukseen nähden raukesi; sanoimme onneksi, sillä vaikka Svebiliuksen selitykset itsessään olisivatkin ansainneet korjaamista tai hylkäämistä, niin tämän toimeenpano silloin kuitenkin olisi voinut koitua vaaraksi kirkollemme, sillä se olisi tapahtunut aikana, jolla oli perin pienet edellytykset luomaan jotain täysin kelpaavaa uskon alalla, varsinkin, jos Lutheruksen pieni katkismus,

1 Kyrko-Comm. Prot. siv. 113—155.
2 Kyrko-Comm. Prot. 1818 siv. 161 s.

Digitized by Google

niinkuin uhkailtiin, samalla olisi hyljätty. Oikeutettu oli siis epäilemättä rovasti N. M. Tolpon komiteassa antama lausunto: »Korrt sagdt, min öfwertygelse i denna fråga är, att, om Lutheri lilla Cateches wid den offenteliga Folkunderwisningen nu förkastas, skall ofelbart köld i Religionen, otro och osedlighet hos Menigheten, deraf i wida större mått wållas, än hwad man af slika olycksaliga tankesätt redan försport wara en beklagelig werkan utaf en del halfbildade Ståndspersoners förargeliga exempel [1].

Mutta vaikkeivät valistuksen miehet näinmuodon saaneetkaan makunsa mukaista uutta katkismusta, niin he kuitenkin saattoivat kateketiseen opetukseensa sekoittaa uudenaikaisia mielipiteitä. Niinpä teologisen tiedekunnan apulaisen Jakob Bonsdorff'in, palkkapitäjässään Piikkiössä katkismus-kuulusteluissaan sanotaan selittäneen, että raamatun puhe helvetin tulesta on paljasta kuvannollista lausetapaa sekä että perkele, jos häntä ollenkaan on olemassa, ei ainakaan enään vaikuta ihmisiin. Samaan suuntaan hän lausuu eräässä kirjoitelmassaankin: »Ach du brottslige, gudlöse! om ej kroppslige plågor, sådane som religionen brukar till afskräckande bilder, drabba dig, — — Samvetets qval, dina qvalda känslor utgöra din svafvelflod». Tällaista selitystapaa talonpoikien kuitenkin sanotaan pitäneen kerettiläisyytenä [2].

Ortodoksian oppi perkeleestä näkyy olleen neologialle aivan erityisenä loukkauskivenä. Virsikirjassakin se näet herätti neologin korjaamishalun. Ja olihan tämä oikeu-

---

[1] Kyrko-Comm. Prot. 1818, siv. 159.

[2] H. G. Porthans bref till M. Calonius, siv. 262: kirje päivätty 9/5 1796; Jak. Bonsdorff, Sommarresan, pain. 1799 Turussa, siv. 44.

Digitized by Google

tettukin, kun se koski sellaista kohtaa kuin vanhan virsikirjan 192 virren kuudetta värsyä, jossa perkeleestä sanotaan: »Päällem' myös lykkää synnit, waivat, tuskat, Äkist' myös nostaa rakeet, sateet, puuskat, Tuulen ja weden hän myrkyllä täyttää, Taudit päällem' heittää». Tästä värsystä arveli Kurkijoen kirkkoherra, Viipurin konsistorin asessori J. Saxberg, että koska se sotii tervettä järkeä ja raamattua vastaan sekä tukee ja ylläpitää yksinkertaista kansaa sen harhauskossa perkeleen vallasta ilmassa ja ihmiskunnassa, niin ei sitä nykyisinä valistuneina aikoina enää voi sallia laulettavan yhteisessä jumalanpalveluksessa. — Saxberg sentähden ehdotti Viipurin tuomiokapitulille $^{11}/_{11}$ 1771, että kiellettäisiin pappeja asettamasta mainittua virttä ensinkään laulettavaksi, ja että se sittemmin, uutta virsikirjapainosta laadittaessa, jätettäisiin joukosta pois. Koskei tuomiokapitulilta kuitenkaan kuulunut mitään vastausta ehdotukseen, anoi Saxberg 31 toukok. 1773 Pietarissa sijaitsevan justitsi-kollegion varapresidentin toimenpidettä kysymyksessä olevan loukkaavan virren poistamiseksi. Varapresidentti esitti asian justitsi-kollegiolle, huomauttaen, kuinka kummasteltavaa se oli, että Viipurin konsistori aikana, jolloin koko Saksassa, Liivin- ja Vironmaassa sekä Pietarin saksalaisissa seurakunnissa virsikirjasta oli poistettu kaikki loukkaavat paikat, lähemmäs kahden vuoden aikana oli jättänyt Saxberg'in hyvin perustetun ehdotuksen ratkaisematta. Justitsi-kollegio velvoitti nyt Viipurin konsistorin selittämään menettelyään sekä yksin neuvoin Haminan konsistorin kanssa tutkimaan itse asiaa ja siitä antamaan lausuntonsa. — Tässä lausunnossa, joka annettiin helmikuun 22 p. 1774, konsistorit huomauttivat, kuinka sopimatonta olisi poistaa kysy-

Digitized by Google

myksessä oleva, kirkon tunnustuskirjain kanssa yhtäpitävä virsi ja pyysivät sentähden saada pitää virsikirjansa muuttamattomana.

Käytöllisistä syistä katsoi justitsi-kollegio voivansa suostua tähän konsistorin pyyntöön, varsinkin, kun se arveli, että uusi, ajan tarpeiden mukaan sovitettu virsikirja piakkoin oli odotettavissa sen komitean toimesta, joka Ruotsissa, kuninkaan esimiehyydellä, oli muodostettu. Sen väärään vievän vaikutuksen estämiseksi, jonka mainittu virsi yksinkertaisessa aikaan saattaa, piti kollegio kuitenkin sopivana, että sen laulamista yhteisessä jumalanpalveluksessa vältetään.

Koskei Viipurin konsistori kuitenkaan huolinut kuvernementin papistolle tästä kollegion viimemainitusta resolutsionista ilmoittaa, niin se rovasti Saxberg'in valituksen johdosta sai nimenomaisen käskyn tehdä se. — Tähän ei tämä asia kuitenkaan vielä loppunut.

Piakkoin tämän jälkeen esiintyi näetsen toinen samanlaatuinen riitakysymys [1], joka vaikutti sen, että edellämainittu virsikysymyskin jälleen joutui puheenalaiseksi. Noin kaksivuotiset rettelöt olivat tästä seurauksena. Koskei kuitenkaan niiden kuluessa ilmennyt mitään meidän ainettamme valaisevaa periaatteellisesti uutta, tyydymme merkitsemään tähän ainoastaan riidan ratkaisun, joka oli

---

[1] Viipurin ynnä Haminan konsistorit olivat erääksi rukouspäivätekstiksi vuotta 1775 varten valinneet 1 Piet. 5: 8. Mutta tätä raamatunlausetta asessori Saxberg puolestaan ei katsonut voivansa hyväksyä mainittuun tarkoitukseen. Hän näet arveli, että papit sen johdosta tulisivat esittämään perkeleen riehuvana ja kiljuvana jalopeurana, joka tahtoo ihmisiä nielaista, ja siten antaisivat tukea yksinkertaisen rahvaan, raamattua ja järkeä vastaan sotiville, taikauskoisille ajatuksille pahojen henkien vallasta.

Digitized by Google

se, että Pietarin senaatti, johon molemmat konsistorit olivat vedonneet, 9 p. jouluk. 1776 velvoitti nämät lopettamaan rovasti Saxberg'ia vastaan toimeenpannun tutkinnon ja varoittamaan viimemainittua virkansa menettämisen uhalla vastedes millään verukkeella matkaansaattamasta sellaisia uutuuksia kuin kysymyksessä olevat. Saipa justitsi-kollegiokin varoituksen sentähden, että se tarpeettomassa tilassa oli sekaantunut tähän asiaan [1].

Vanhoillinen ortodoksia pääsi siis tässä asiassa »Vanhassa Suomessa» voitolle. Miten sitten valistusmiesten hankkeiden ja toiveiden kävi virsikirjan suhteen muussa Suomessa?

Vuonna 1795 näkyy F. M. Franzén luulleen olevan toivoa virsikirjasta, »jossa ei ainakaan joka sivulla järkeä eikä makua loukata» [2]. Tämän toivon Franzén nähtävästi perusti siihen virsikirjan »parannus-»puuhaan, johon oli ryhdytty 1793 v. neologisen koevirsikirjan perustuksella. Ruotsin ja Suomen välinen valtiollinen side ehti kuitenkin katketa, ennenkuin mitään uutta kokonaisehdotusta saatiin aikaan. Se virsikirja, joka sittemmin Ruotsissa koko kysymyksen ratkaisi — ja ratkaisi sen niin, ettei neologia suinkaan jäänyt ulossuljetuksi —, ei ole kuitenkaan meillekään kaikkea intressiä vailla. V. 1819 Ruotsissa vähäpätöisten muutosten jälkeen viralliseksi julistettu J. O. Wallin'in virsikirja, joka sekä muotonsa että sisältönsä puolesta suuressa määrin oli neologian lei-

---

[1] »Suomi», Tidskr. i fosterländska ämnen 1854, siv. 194 ss.: Prosten J. Saxbergs strid med kons. i Viborg.

[2] Åbo Tidningar 1795 N:o 18 »Läseöfning för mina Barn» (arvosteltu).

Digitized by Google

maama [1], ei kaivannut näetsen meilläkään ihailijoita. Mikä ehdotti sen pantavaksi Suomea varten laadittavan uuden virsikirjan perustukseksi [2], mikä taas tahtoi, että se olisi sellaisenaan hyväksytty meikäläisten ruotsinkielisten seurakuntien viralliseksi virsikirjaksi [3]. — Ja mahtoi silloin tosiaan näyttää siltä, että viimeksimainittu mielipide pääsisi voitolle, koska Pöytyän kirkkoherra Carl Helenius siinä luulossa, että Ruotsin uusi virsikirja todella otettaisiin myöskin Suomen ruotsalaisissa seurakunnissa veisattavaksi, alkoi puuhata sen kanssa yhtäpitävää suomenkielistä virsikirjaa. Niin hän v. 1826 antoi painosta ulos virsikokoelman, joka oli osaksi suora käännös, osaksi mukailu mainitusta ruotsalaisesta virsikirjasta [4]. Joskin tämän muovailun kautta Ruotsin uuden virsikirjan neologiset kohdat monessa paikoin tulivat lievennetyiksi tai kartetuiksi, niin tällaisia kohtia kuitenkin jäi riittävästi jälelle, jotta voi huomata, minkä suunnan mukainen kysymyksessä oleva Heleniuksen virsikokoelma oli.

Näytteeksi painatettakoon siitä tähän joitakuita värsyjä.

N:o 38.

Herra hywä! Sielulle Anna oikia opetusta,
Että täälle toimelle Pidän pyhä waellusta,
Jolla tullan taiwaseen, Iloon jaloon ijäiseen.

---

[1] Katso esim. Z. Topelius, 1868 års förslag till Svensk Psalmbok, anmärkningar och rättelser, Borgå 1876 sekä U. L. Ullman'in »Om den Kyrkliga Psalmboken med särskild hänsyn till den svenska kyrkans psalmbok af år 1819» Uppsala 1871, siv. 95 ss.

[2] Niin arkkipiispa Jakob Tengström virsikirjakomitean kokouksessa v. 1818; katso »Kyrko Committ. Protoc. 1818» siv. 39.

[3] Topelius, äskenmainittu kirjoitus, siv. 28.

[4] Uudet Suomalaiset Kirkkowirret Joita Uuden Ruotsalaisen Wirsi-kirjan jälkeen ulosandanut Carl Helenius 1826, katso esipuhetta.

Digitized by Google

Kyllä täälle tawatan Armos aiwan awaraksi,
Kaikisakin katsotan Rakkaudes rikkahaksi,
Josta kukin kuolewa Osansa on saapawa.

Herra! sinä sieluuni Sääsit tämän todistuksen,
Ettei täälle toiwoni Tule koskan täyttämykseen;
Waan on wasta toisessa Etsittäwä elosa.

Tehdä taidan töisäni Hywäin häijyin eroitusta;
Niin myös täälle teiläni Pitä waka waellusta.
Sinä pyydät pyhyttä, Taiwan tielle totuutta.
— — —

Sielu saadan liikkumaan Waiwan waikian kyyneleistä,
Joka käske kandamaan Sorretulle suojellusta,
Lohdutusta lausumaan, Apuu aina andamaan.

Heikko huono Herrani! Olen tätä toimittamaan;
Mutta Henges haluni Tulkon täälle taivuttamaan.
Sillen jalkais juurehen, Tahdon kanda kiitoksen.

N:o 279.

— — —
Parembi köyhys painawa,
Kuin häijyn herkku katowa.
Rehellinen rauhasansa,
Toimellinen tegoisansa.
Ombi oikein tytywäinen
Pyhydesä pysywäinen.

Kulkeisamme käskyis teille
Apus annat aina meille.
Etseisämme elämäsä
Hurskauttas taiten täsä.
Murhen kannat kyllä muista,
Tahdot täälle surut suista.

Kieltää ei kai voine, että näissä virsissä ilmenee semipelagiolaisia piirteitä.

Heleniuksen ynnä muitten senaikuisten suomenkieliset virsikokoelmat alistettiin 1817 v. riemujuhlassa asetetun »Wirsikirja-Seuraston» tutkittaviksi. Niitä siinä yh-

Digitized by Google

disti, uudisti ja lisäsi komitean puheenjohtaja, arkkipiispa Jakob Tengström. Niin syntyi se virsikokoelma, joka komitean toimesta v. 1836 ilmestyi painosta nimellä: »Uusia Wirsiä kirkossa ja kotona weisattawia» [1].

Kielellisessä ja runollisessa suhteessa tämä kokoelma tosin kyllä oli edistysaskel silloin käytännössä olevan suomalaisen virsikirjan kannasta. Suomenkieli näet näissä uusissa virsissä esiintyy paljoa eheämmässä ja siistimmässä muodossa, runomitta paljoa mielyttävämpänä kuin vanhassa virsikirjassa. Vahinko vain, että tämä uusi tyyli uudessa virsikokoelmassa useissa paikoin näkyy omistetun vanhan lyhyen, mutta ytimekkään raamatullisen psalmikielen kustannuksella. Mutta vielä ikävämpi oli, ettei itse virsien sisällys enään aina huokunut tuota syvää, raamatusta ammennettua uskon elämää. Neologia oli päässyt sitäkin vetistyttämään [2].

Epäonnistuneena neologian vaikutuksena pidämme myös uuden virsikokoelman jakoa. Siinä on näet sellaisia, nähtävästi tekijäin abstraktis-dogmatisesta ja moraliseravasta systematiseraus-prinsipistä johtuneita osastoja, jotka sinänsä eivät ensinkään ole omiansa käsittämään kristillis-kirkollisen seurakunnan elämää palvelevia virsiä. Sellaisia ovat osastot: Jumalasta ja Hänen ominaisuuksistaan, »Luojasta ja Luomisesta», »Jumalan kuwasta», »Sielun arwosta ja kuolemattomuudesta», »Omasta

---

[1] Sv. Litr. Sällsk. Skrift. 41. M. G. Schybergsson, Jakob Tengströms Vittra Skr., sivu CXLI s., jossa sanotaan, että Tengström olisi uudistanut noin 550 virren ehdotusta. Sitä paitsi Tengström kuuluu kirjoittaneen »monta uutta virttä»: katso »Uusia Wirsiä» I osan esipuhetta sekä II:n osan lopussa olevaa: »Slut-anmälan».

[2] Vrt. Aug. Ahlqvist, Tarkastus Suomalaisen Virsikirjan Uusinta Ehdotusta, siv. 1.

Digitized by Google

Tunnosta» ja »Maallisen elämän arvosta — —». — Mutta ymmärrämme tällaisen luokittelun, kun näemme, millaisia virsiä tässä uudessa kokoelmassa on katsottu sopiviksi veisattaviksi tarjota.

Niinpä eräässä ensinmainitun osaston virressä katsotaan »Suojamme, werhon, rawinnon, Järkemme walon kirkkaan, Ja omantunnon hurskaan» riittävästi todistavan Jumalan olemassa oloa [1]. Niinkuin ei tässä, niin ei kaikissa muissakaan yllämainittujen osastojen virsissä oteta lukuun ihmisen lankeemusta eikä myöskään Jumalan pelastustyötä Jesuksessa, joidenka asiain kuitenkin aina pitäisi oleman seurakunnallisen veisuun perussäveleenä. Niin on esim. virsien N:o 41:n, 42:n ja 45:n laita. Eikä N:o 50:nnessäkään anneta syntiinlankeemukselle eikä pelastukselle niitten täyttä merkitystä. Tämän osotukseksi painatettakoon tähän viimemainitusta virrestä seuraavat värsyt:

»Hän sieluus tunnon painoi
Hyvästä, pahasta,
Ja halun hywään antoi;
Siis Häntä rakasta,
Ja älä itsees jätä
Sun lihas orjuuteen;
Se pian sinun pettää
Syntiin ja pahuuteen.

Sun tuntos ääntä kysy,
Kuin ääntä Jumalan;
Ja Herran teillä pysy,
Se tie on Taivahan:
Noudata oikeutta,
Niin Hän sun palkitsee;
Waan synnin riettautta
Hän wihaa, rankaisee.

---

[1] I osa N:o 3, v. 2.

Digitized by Google

Jumalan kuwaiseksi
Näin wihdoin tulet taas,
Sun Luojas kaltaiseksi
Mielesäs, menoisas;
Waan jos et woiwas luule
Kaikkia täyttää näin,
Auttamaan Jesus tulee,
Asiaas parhain päin» [1].

Puhe »tunnon» äänestä, ikäänkuin korkeimmasta hengellisestä instanssista, »halusta hyvään», ikäänkuin sitä luonnollisessa ihmisessä vielä löytyisi ja Jesuksesta, ikäänkuin vaan mahdollisesti tarvittavasta apumiehestä, leimaa ehdottomasti tämän virren neologiseksi.

Samansuuntainen on myös virsi N:o 295. Koska sekin mielestämme on hyvin kuvaava, otettakoon siitäkin tähän muutamia värsyjä.

Kristitty mieles malta
Elosa ollesas,
Ja toivo Jumalalta
Alati onneas.
Sun töittes, tehtyin täällä,
Saat niittää hedelmät,
Ansios jälkeen siellä
Määrätyt, ijäiset.

Jos täällä nuhteetoinna
Siis kylwät hengesä,
Waeltain wiatoinna
Jumalan edessä,
Käskynsä pyhät kätket
Ja niitä noudatat,
Niin runsaat riemu-hetket
Itselles walmistat.

---

[1] I osa N:o 50.

Digitized by Google

Tee hywää: — älä suutu
Sun hywää tehdesäs,
Jos woima sulta puuttuu,
Hän, paras ystäwäs,
Tykönsä sinun saattaa
Ja lisää uskoas,
Ja ompi lakkaamata,
Sinulle armias.

Oikein tyypillisen esimerkin neologian liian korkeasta käsityksestä porvarillisesta hyveestä tarjoavat mielestämme seuraavat värsyt:

«Jotka taiten eläwät,
Wakaat toimituksisansa,
Onnen aina periwät,
Siunauksen menoisansa.
Opi siiwoon mielistymään,
Kohtuudesa menestymään.

Tulewista ajoistas
Olet wielä tietämätöin,
Tulewisa waiwoisas
Älä ole kärsimätöin.
Sama koetuksen maasa
Isä on kuin Taiwahasa» [1].

Neologian pelagiolaisen käsityksen armeliaisuudesta tapaamme seuraavissa riveissä:

Kuin nääntywäisen rawitset,
Itselles täällä ansaitset
Jo ilon taiwaallisen.

Kuin wiedään sua hautahas
Niin köyhät sua paarillas
Seuraawat kyyneleillä:
Ja Herra heidän hawaitsee,
Ja hywät työsi palkitsee
Lahjoilla ijäisillä [2].

---

[1] II osa N:o 443, v. 3.

[2] II osa N:o 439.

Digitized by Google

Uuden virsikokoelman luonnetta valaisee myös selvästi vertailu sen ja vanhan virsikirjan vastaavien virsien välillä.

Jos esimerkiksi tarkastaa virttä N:o 388, v. 1 (vanh. virsik. N:o 248, v. 1), niin ei kai voi kieltää, että sen sanat »Suo että awullas Wikani parannan, Ja armo-liitosas Wakaana waellan» ovat heikommat kuin vanhan virren »Hallitse elämän', Ja puhdas sydän luo, Aut syndii wälttämään, Ja oikia usko suo». Uusi virsikokoelma näyttää suosivan sellaisia sanoja kuin »wika» »puute» tai »wirhe» siinä, missä odottaisi »synti» tai »rikos» sanaa. Sen näkee paitsi äskenmainitusta värsystä myös virrestä N:o 644, v. 2 (vanh. virsik. N:o 350, v. 2), jossa uudessa virsikokoelmassa on sana »wikani» vanhan virsikirjan »rikoxen'» sanan sijassa sekä wirren N:o 360 kolmannen värsyn sanoista: »Ja peitä minun puutteeni Sun poikas sowinnolla» ja 373 virren ensimmäisen värsyn sanoista: »Kristitty — — wirheistänsä puhdistetaan Suruin ja kipuin pätsisä».

Vielä yksi vertailu. Jos asettaa uuden virsikokoelman 662 virren kolmannen värsyn vanhan virsikirjan 368 virren vastaavan värsyn viereen, niin näkee heti, että edellisessä on kartettu »Perkele» sanaa. Samoin on »Uusien Virsien» 379 virren viimeisestä värsystä jätetty pois vanhan virsikirjan sitä vastaavan virren (N:o 287, v. 6) puhe »Satanasta» ja »Abraham'in parmoista» ja sen sijaan käytetty ylimalkaisempaa lausumistapaa.

Kuitenkaan »Uusia Wirsiä» niminen kokoelma ei läheskään kokonaan ollut uususkolaisuuden leimaama. Löytyypä siinä suuri joukko täysin puhdasoppisia virsiä. Mutta kirkkovirsikirjaksi se epäilemättä kuitenkin olisi ollut sopimaton, niinkauan kuin siinä oli sellaisia neolo-

Digitized by Google

gisia kohtia, kuin edellä olemme näyttäneet. Kirkkovirsikirjaksi eivät sitä sellaisenaan ulosantajatkaan näytä tarkoittaneen [1], eikä se siksi, kuten tiettyä, tullutkaan.

Myöskin liturgian alalla on selviä jälkiä neologian vaikutuksesta meillä.

Kesäkuun 27 p:nä 1805 lähetti Venäjän valtakunnan justitsi-kollegio Viipurin ja Haminan konsistoreille jonkun kymmenkunnan kappaletta keisarin vahvistamaa, Venäjän evankelis-luterilaisia seurakuntia varten laadittua uutta liturgiaa hiippakuntien papistolle jaettaviksi. Teos oli saksankielinen ja nähtävästi läpi läpeensä Saksan ratsionalististen aatteiden läpitunkema. Sen laatimisessa olivat Viipurin lääniä edustaneet konsistorialineuvos, rovasti Wahl sekä konsistorin asessori, rovasti Penzelius [2]. Jotta tämä uusi liturgia voisi tulla käytännössä noudatetuksi, saivat mainitut konsistorit käskyn maan kielille kääntää siinä olevat liturgiset kaavat sekä antaa mahdollisesti tarpeellisia saman liturgisen säädöksen hengen ja sisällyksen mukaisia lähempiä määräyksiä ja ohjeita.

---

[1] Katso »Uusia Wirsiä» kokoelman esipuhetta.

[2] Tätä uutta Pietarissa v. 1805 painettua liturgiaa, jonka nimi oli »Allgemeine liturgische Verordnung für die evangelisch-lutherischen Gemeinden im Russischen Reiche», tunnemme ainoastaan suomalaisen käännöksen kautta. Vaikka tämä käännös nähtävästi onkin huonosti tehty, niin se kuitenkin on kyllin selvä antaakseen kuvan alkuperäisen saksalaisen liturgian laadusta. Niinpä siinä sanotaan ulkonaista jumalanpalvelus-järjestystä tarvittavan vaan »erinomattain heikoimbain tähden, jotka sisällisen kunnioittamisen luondo ej taida koetella.» Ja mitä itse liturgian sisällykseen tulee, niin katsotaan m. m. voitavan jättää synnintunnustus pois jumalanpalveluksen alusta, koska muka »yhteinen rippi ej ole soweljas sixi Esipuheen-rukouxexi, koska se awuin suhteen anda tilapään väärinkäyttämiseen.» Esirukouksista ja kiitoksista

Digitized by Google

Viipurin konsistori ryhtyikin heti toimittamaan suomeksi ja ruotsiksi uudessa käsikirjassa löytyviä liturgisia kaavoja sekä sen ohessa puuhaamaan koko käsikirjankin käännöstä. Heinäkuun 1 p:nä se sitten lähetti papistolleen kiertokirjeen, jossa se ilmoitti tästä käännöspuuhastaan sekä lupasi työn valmistuttua lähettää uutta liturgiaa 2 kappaletta joka emäseurakuntaan ja 1 kappaleen kuhunkin kappeliseurakuntaan; samalla konsistori kuitenkin määräsi, ett'ei seurakunnille koko asiasta ilmoitettaisi mitään, ennenkuin uusi käsikirja ja konsistorin lähemmät määräykset olivat saapuneet [1].

Mihin Viipurin konsistorin käännöspuuha johti, siitä emme tosin konsistorin pöytäkirjoissa ole nähneet mitään mainittuna; mutta koska juuri yllämainitut uuden käsikirjan liturgiset kaavat löytyvät käännettyinä suomeksi ja ruotsiksi Viipurin konsistoriali-arkistossa [2] ja sitä paitsi samassa paikassa myös on ennen mainitsemamme Raudun kirkkoherran Jacob Åkerstedt'in tekemä käännös koko uudesta käsikirjasta, niin on mielestämme sangen todennäköistä, että nämät käännökset ovat Viipurin konsistorin

---

sanotaan: »Muutta wihdoin kaicki esirukouxet ja' kijtoxet pitä oleman nijn kokoonpandu etta ne aina senpäälle johdattavat, kuinga ihmisen ej pidä huolimattomudessa kaickia odotta Jumalalda muutta myös ahkerasti tehdä welvollisudensa.» (Porvoon tuomiokap:n arkisto: B. 40 »Öfversättning af den Allerhögst fastställda Liturgin», katso §§ 3, 18, 25 sekä allekirjoituksia). Käännöksen on tehnyt Jacob Åkerstedt Raudussa $^{21}/_{11}$ 1805. Tämän liturgian sisällykseen saamme vielä seuraavassa tutustua.

[1] Porvoon tuomiok. arkisto: Haminan konsistorin pöytäkirja $^{23}/_{10}$ 1805, Viipurin kons. pöytäk. $^{30}/_{6}$ 1805, $^{1}/_{7}$ 1805, »Öfversättning af den Allerhögst fastställda Liturgin (B. 40).

[2] joka arkisto nykyään sijaitsee Porvoon tuomiokapitulissa.

Digitized by Google

toimesta laaditut [1]. Mutta tulivatko ne koskaan seurakunnille lähetetyiksi, sitä emme ensinkään tiedä. Se on kuitenkin varmaa, ettei uutta liturgiaa ole Viipurin konsistorin alueeseen kuuluvissa seurakunnissa noudatettu muualla kuin Parikkalassa. Viimemainitun seurakunnan piispantarkastuksessa $^{14}/_{1}$ 1812 rahvas anoi, että piispan välityksellä julkiseen jumalanpalvelukseen saataisiin takaisin synnin- ja uskontunnustus, jotka seurakunnan kirkkoherra Fenander oli poistanut uuden liturgian johdosta [2].

Yleisempään käytäntöön pääsi uusi liturgia Haminan konsistorin alueeseen kuuluvissa seurakunnissa. Sen historia tässä piirissä on seuraava:

Haminan konsistori lähetti $^{3}/_{7}$ 1805 määrätyt kappaleet uutta liturgiaa hiippakuntansa papistolle, käskyllä, että se jumalanpalveluksessa ja yleensä papillisissa toimituksissa toistaiseksi käyttäytyisi entisen tavan mukaan. 7 p. syyskuuta konsistori sitten otti tarkastaaksensa mainittua liturgiaa. Mietintö laadittiin ja lähetettiin justitsi-kollegion tutkittavaksi. Tässä mietinnössään konsistori myönsi, että siihen asti käytännössä ollut käsikirja useissa kohdin oli parannuksen tarpeessa ja myöskin, että kysymyksessä olevalla uudella liturgialla monessa suhteessa oli suuri arvo; mutta arveli kuitenkin, että uuden kirkkokäsikirjan käytäntöön panosta johtuvat muutokset jumalanpalvelustavoissa loukkaisivat kansaa sen vanhoillisuuden ja vähäisen valistuksen takia. Tästä taasen olisi seurauksena vahingolli-

---

[1] Porvoon tuomiok. arkisto: B. 40.

[2] Ad. Neovius, Ur Finlands Historia, pain. Porvoossa 1890 I. 41. Piispantark. pöytäk. Parikkalassa $^{14}/_{1}$ 1812 (Porvoon tuomiok. ark. A. 956).

Digitized by Google

nen vaikutus kansan ajatustapaan sekä valtiollisessa että siveellisessä suhteessa. Voisi ajatella, sanoi konsistori, ettei kansa yksinkertaisuudessaan huomaisi tämän liturgian ulkonaisesti peitettyjä uutuuksia, mutta sen uskonnolliset tiedot ovat kuitenkin, arveli konsistori, riittävät saattaakseen sitä oudoksumaan, ettei puheenalaisen liturgian muuten niin täydellisissä, ytimekkäissä ja henkeä totiseen hartauteen voimakkaasti kohottavissa kirkollisissa rukouksissa sanallakaan mainita Jesuksen jumaluudesta, Hänen esirukouksestaan eikä edes Hänen lunastuskuolemastaan ja synteinanteeksi saamisesta Hänen ansionsa tähden. Tämä voisi vaikuttaa ensin välinpitämättömyyttä yleistä jumalanpalvelusta kohtaan ja pian sen jälkeen koko jumalanpalveluksen halveksimista. Näitä näkökohtia silmällä pitäen, pyysi konsistori saada säilyttää vanhan liturgian muutamilla pienemmillä, seurakunnan valistuksen mukaisilla muutoksilla.

Aivan odottamatonta tämä mietintö oli justitsikollegiolle. Sen mielestä se osotti, paitsi ankarimman rangaistuksen ansainnutta vastahakoisuutta kaikkeinkorkeimmasti vahvistettua säädöstä vastaan, silmiinpistävää laiminlyöntiä konsistorin tieteellisessä ja uskonnollisessa sivistyksessä. Konsistorihan kollegion mielestä ei osottanut oppineensa eroittamaan »das *Aeussere des Gottesdienstes* bestimmende Verordnung von der etwannigen *Bestimmung ein(ig)er Lehrsätze* der Religion selbst.» Kristuksen sovintokuolema, syntein anteeksi saaminen j. n. e. kuuluvat kyllä kirkon dogmeihin, vaan eivät millään muotoa ohjeisiin kulttia varten. — Tämän väärinkäsityksensä kautta oli konsistori muka vaikeuttanut puhtaitten uskonnon totuuksien leviämistä kansan keskuudessa; sillä

Digitized by Google

se oli estänyt todellista uskontoa perustavain käsitteiden ja siveellisen tunnon kehitystä kansassa. Ulottuivatpa seuraukset tästä vielä pitemmälle. Sen kautta näetsen, että kansaa opetettiin sekoittamaan uskonnon oleellista osaa epäoleellisten ulkonaisten jumalanpalvelusseremoniain kanssa, syntyi laiskuutta ja paheita ylläpitävää, kaikkea toimeliaisuutta ehkäisevää ja siten koko kansaa ja valtiota vahingoittavaa hengen huolimattomuutta. Sangen vaarallinen oli siis konsistorin kanta. Mutta rangaistuksen ansainnut oli erittäin sen omavaltainen keisarillisen säädöksen käytteeseen panemisen lykkääminen. Tämän kautta se näetsen oli tehnyt »crimen laesae majestatis et perduellionis». — Koska justitsi-kollegio kuitenkin tiesi, että tämä konsistorin menettely riippui sen väärästä käsityksestä, niin se tahtoi antaa sille tämän rikoksen anteeksi. Vastaisuudessa oli kuitenkin pieninkin samanlaatuinen uppiniskaisuus ehdottomasti kaiken ankaruuden jälkeen rangaistava.

Mitä itse uuteen liturgiaan tulee, niin konsistori sai käskyn 1:o saattaaa se käytäntöön varovaisuudella ja sääliväisyydellä, 2:o tehdä papisto vastuunalaiseksi niistä vahingollisista seurauksista, joihin konsistori mietinnössään viittasi ja 3:o kertoa kollegiolle pienimmistäkin kansan seassa uuden liturgian käytteeseen panon johdosta mahdollisesti syntyvistä liikkeistä.

Tämän käskyn johdosta, joka oli päivätty $^{20}/_{10}$ 1805, päätti konsistori panna uuden liturgian niin pian kuin mahdollista käytäntöön. Mutta sitä varten olivat uudessa käsikirjassa määrätyt julkisen jumalanpalveluksen ja muitten virantoimitusten kaavat toimitettavat maan kielille. Tämä työ jaettiin nyt marraskuun 8 p:nä konsistorin jä-

Digitized by Google

senten kesken [1]. Huhtikuun 13 p:nä 1806 olivat suomen- ja ruotsinkieliset kaavat valmiit, ollen osaksi suoria käännöksiä, osaksi mukailuja kysymyksessä olevasta saksankielisestä liturgiasta. Ne alistettiin nyt justitsi-kollegion tutkittaviksi. — $^{15}/_{3}$ 1807 ne hyväksyttiin painettaviksi ja hiippakunnan pappien noudatettaviksi [2].

Niin syntyi Haminan hiippakunnan käsikirja vuodelta 1806 [3]. Tämän tarkoituksena sanottiin olevan antaa ulkonaiselle jumalanpalvelukselle muoto, joka paremmin kuin entinen sopisi yhteen »sen nykyisen kirkkahamman walon kanssa christillisen uskon totudeista, joka, Jumalan armollisen edeskatzomisen kautta, loista christikunnassa ja myös meidängin seurakunnissam jo on ylöskäynnössäns» [4]. Ei tarvitse lukea tätä uutta käsikirjaa pitkälle huomatakseen minkälainen »valo» oli ollut sen sepittäjiä johtamassa. Jo se alkurukous, jonka siinä tapaamme vanhassa käsikirjassa löytyvän synnintunnustuksen sijalla, on tässä suhteessa kuvaava. Siinä näetsen m. m. sanotaan:

---

[1] Esimies, maisteri Emanuel Indrenius, oli valmistava konfirmatsioni- ja kirkkoonottamis-kaavat, kontrahtirovasti P. A. Europaeus kaavan yleistä jumalanpalvelusta varten, rovasti W. Löfberg vihkimiskaavan ja arkkidiakoni Jakob Corsberg kasteen- ja hautaamis-kaavat.

[2] Porvoon Tuomiok. arkisto: Haminan konsist. pöytäk. $^{3}/_{7}$ 1805, $^{7}/_{9}$ 1805, $^{8}/_{11}$ 1805, $^{13}/_{4}$ 1806; Riksjustitiae Collegii m. fl. befallningar 1805—1808 (C. 9): $^{20}/_{10}$ 1805, $^{15}/_{3}$ 1807.

[3] Käsikirjan täydellinen nimi oli: »Käsikirja, jossa käsitetty on kuinga Jumalanpalwelus kristillisten ceremoniain ja menoin kansa Friedrichshaminan Hippakunnan Ruotzin ja Suomen Seurakunnissa pidettämän ja toimitettaman pitää. Sen kaikkein korkeimmast wahwistetun Lutheruxen opin Seurakunnille Wenäjän Waltakunnassa ulosannetun Liturgin asetuxen jälkeen ojettu w. 1806, painettu Pietarissa v. 1808.»

[4] Puheenalaisen käsikirjan esipuheesta.

Digitized by Google

»ainoastans silloin, jos me hywää teemme ja emme wäsy, jos me uskollisesti pyydämme täyttä welwollisudemme siinä Säädyssä, johongas meitä asettanut olet: ainoastans silloin taidamme me iloita sinun siunauxestas, ja luotta sinun lupaustes päälle [1]. Mutta jos meidän oma tundomme soimais meitä, ja me katzahtaisamme Kristillisessä nöyrydessä meidän kansaihmistem wikoin ja syndein päälle, tulisimme siitä wakutetuxi, ettemmekän ole paitzi wikoja ja syndiä; niin anna laupias Isä! meidän sydämmen täytettä totisella katumuxella, joka wältämättömästi on waikuttawa meissä wahwan päätöxen, tästälähin wältämään pahaa ja ainoastans hywää rakastamaan ja noudattamaan». Jos vertaa tätä rukousta vanhan käsikirjan synnintunnustukseen, niin pistää ehdottomasti heti silmään edellisessä synninkäsityksen pintapuolisuus ja jälkimmäisessä synnintunnon syvyys ja välittömyys. Ja missä kerran ei ole tarpeeksi syvää synnintuntoa, siinä tietysti ei myöskään voida antaa armon ja lunastuksen evankeliumille sen täyttä merkitystä. Puheenaoleva liturgia onkin tässä suhteessa johdonmukainen. Se antaa näet, niinkuin jo alkurukous osoitti, ihmisten ainoastaan siinä määrin uskoa evankeliumin armolupauksiin, kuin he itse ovat hyvissä töissä uupumattomat. Tämä piirre ja sen yhteydessä lunastuksen intellektualistinen käsitys ilmenee myös selvästi saarnan jälkeen pidettävästä rukouksesta. Niinpä siinä sanotaan: »O Joska Jesuxen oppi heitä kaikkia (s. o., jotka kutsuvat itseään kristityiksi) oikein ylöswalaisis! Joska Jesuxen

---

[1] Ruotsalaisessa käännöksessä tämä sama paikka kuuluu: »blott i den mon, wi utså dygdens ädla frön, äro outtröttelige i goda gärningar och upmärksamme påwårt stånds heliga pligter, kunne wi hugna oss af Evangelii nådelöften».

Digitized by Google

esikuwa myös meitäkin erinomattain tekis aina paremmixi ja kaikessa hyvässä täydellisemmixi! — — (Sinä Jumala tahdot) että kaikki Ihmiset autuixi tulisit, ja tiedon kautta jumalisuteen ja tytywäisyteen saatetuxi (ruotsalaisessa käännöksessä: »at alla menniskor skola frälste warda och genom kännedomen och utöfningen af sina plikter blifwa dygdige och lycklige») — — Joska silloin (eritessämme maailmasta) seurais meitä ihmisten kiitos ja rakkaus! Joska monda hywää työtä jo olis männyt, ja aina wielä edeskinpäin mänis — meidän edeldäm siihen maailmaan, jossa sinä hywiä töitä runsasti palkitzet.»

Mitenkä kastetta tämän uuden käsikirjan mukaan oli käsitettävä, ilmenee m. m. niistä sanoista, joilla papin tuli puhutella lasta, tehdessään ristinmerkkiä sen yli. Ne näet kuuluvat: »Ota Jesuxen Kristuxen ristinmerkki, jonga oppihin sinä nyt tulet pyhitetyxi, niinkuin yxi welwoitus ja ylöskehoitus, lakkamata elämään hänen oppins ja esimerkkins jälkeen ja senkautta tulemaan pyhemmäxi ja onnellisemmaxi!» Nämät sanat tuskin kaivannevat mitään selitystä.

Myöskin ruumiin hautaamisessa pidettävä rukous, varsinkin ruotsalaisessa asussa, tuntuu meistä niin kuvaavalta, että kannattaa siitä painattaa tähän muutamia otteita. Niin siinä m. m. sanotaan: »hugna dess odödeliga siäl i wedergällningslandet med den sällhet, som du för dina utkorade wänner beredt; och låt kroppen roligt hwila i jordens moderliga sköte, tils upståndelsens glada morgonstund inbryter — — Skänk oss — — din nåd — — at — — genom en samwetsgrann utöfning af alla wåra plikter, genom en wärksam menniskokärlek pryda wår lefnad och wandel, och således genom ett fromt, dig wäl-

Digitized by Google

behagligt sinnelag och beteende bereda oss til det andra lifwet.»

Näin tyypillisesti neologinen käsikirja pantiin nyt, seurakuntia kuulustelematta, käytäntöön Haminan hiippakunnassa v. 1809. Mutta seurakuntien jäseniä ei tällainen uutuus miellyttänyt. Tarkastuksissa puhkesi tyytymättömyys ilmi. Niinpä Taipalsaaren seurakunta konsistorialitarkastuksessa $^{13}/_{6}$ 1809 anoi, että jumalanpalvelus toimitettaisiin entisen tavan mukaan. Mutta konsistorin esimies E. Indrenius vakuutti seurakunnalle, että H. K. Majestetinsa oli vahvistanut uuden liturgian sopivampana nykyiseen aikaan ja että se siis jo senkin tähden oli noudatettavaksi otettava; sitä paitsi se oli täysin puhdasoppinen ja kaikista tarpeettomista seremonioista vapaa, Jumalan sanan ja järjen mukainen sekä tarkoittava Jumalan rukoilemista hengessä ja totuudessa. Seurakunnan sanotaan tähän selitykseen tyytyneen. — Kun Säkkijärven seurakunta v. 1810 esitti samallaisen toivomuksen, sanoi konsistori (E. Indrenius, Jak. Corsberg ja C. F. Kuhlhelm) seurakunnan mielipiteen tässä asiassa johtuvan pelkästä ennakkoluulosta ja tottumuksesta, sillä uusi liturgia oli kyllä mieltä ylentävä. — Yhtä vähällä menestyksellä talonpoika Carl Carlsson Pellinen Joutsenon seurakunnan konsistorialitarkastuksessa $^{31}/_{8}$ 1810 anoi vanhan käsikirjan käytäntöön ottamista[1]. Mutta Pellinen ei tästä lamautunut. Piispa M. J. Alopæuksen käydesssä Viipurin kuvernementin seurakuntia tarkastamassa, jätti Pellinen hänelle samasta asiasta kirjallisen anomuksen $^{8}/_{2}$ 1812. Uutta liturgiaa vastaan hän

---

[1] Porvoon tuomiokap. arkisto: »Fredrikshamns konsist. Visit. prot. 1746—1811 (C. 45):| Taipalsaari 1809 $^{13}/_{6}$, Säkkijärvi 1810, Joutseno 1810 $^{31}/_{8}$.

Digitized by Google

siinä teki seuraavat muistutukset. Ensinnäkään ei jumalanpalvelusta alkuvirren jälkeen aloteta pyhän Kolminaisuuden nimeen. Ja kun seurakunta ennen ääneen oli ottanut osaa synnintunnustukseen ja »Laupias Jumala-»rukoukseen, niin se nyt sitä vastoin, uuden käsikirjan vastaavia rukouksia luettaessa, oli kokonaan mykkä. Messun ääni on vähennetty; hengellistä surua herättävä uskontunnustuksen veisuu on alttarilta poistettu. Herran Ehtoollisen jakamisessa käytetyt harvat asetus-sanat [1] eivät ole omiansa muistissa säilyttämään Vapahtajan pyhän ruumiin ja kalliin veren muistoa. — Myöskin muissa Haminan hiippakunnan seurakunnissa sanoi Alopæus yksimielisesti ja uutteraan pyydetyn saada jumalanpalvelus toimitetuksi vanhan käsikirjan mukaan.

Keisarille lähettämässään kertomuksessa Viipurin läänissä toimittamistaan tarkastuksista piispa Alopæus esitti seurakuntien nyt käsitellyt alamaiset anomukset. Seuraus tästä oli, että Porvoon tuomiokapitulille hallitusneuvostolta keisari Aleksanterin nimessä 3 p:nä huhtikuuta 1812 saapui kirjelmä, jossa säädettiin, että, koska Viipurin lääni nyttemmin on yhdistetty muuhun Suomeen, piti myös 1809 käytäntöön otettu uusi liturgia sieltä poistettaman ja muissa luterilaisissa seurakunnissa käytettyä käsikirjaa sen sijaan noudatettaman, siksi kunnes toinen

---

[1] Jakaessaan leivän tuli papin uuden käsikirjan mukaan jokaiselle ehtoollis-vieraalle sanoa: »Ottakat ja syökät!» ja sitte viidelle eli useammalle hengelle yhdellä haavaa »Meidän Herra Jesus Christus sanoi: Tämä on minun ruumini, joka teidän edstän ulosannetan. Tehkät se hänen muistoxens» ja kalkkia jakaessaan samaan suuntaan.

Digitized by Google

sopivampi vastaisuudessa voidaan koko maata varten hyväksyä [1].

Kun sitten riemujuhlassa 1817 määrätyn käsikirjakomitean kokouksessa 13/2 1818 oli kysymys uudesta käsikirjasta, piti komitean puheenjohtaja, arkkipiispa Tengström, tarpeellisena, että sen laatimisessa myös käytetään apuna ennen mainittua Pietarissa v. 1805 painettua ratsionalistista »Allgemeine liturgische Verordnung'ia». Sitäpaitsi hän suositteli hyvinä apulähteinä saksalaisten neologein G. J. Zollikofer'in ja G. F. Seiler'in liturgiaa käsitteleviä teoksia [2].

Eipä neologia malttanut jättää raamatunkäännöstäkään uudistusyrityksillään koskematta.

Juvan kirkkoherran M. Gottlund'in († 1821) mielestä Suomen kansa hänen aikanaan oli saavuttanut sellaisen älynsivistyksen, että sen todella tarvitsi saada selkeämpi ja yhtenäisempi raamatunkäännös kuin mitä vanha oli. Silloinen suomenkielinen raamattu oli näetsen Gottlundin mielestä useissa paikoin niin hämärä ja käsittämätön, että ajattelevan lukijan aina silloin tällöin täytyi sivuuttaa kappaleita saadakseen jonkun ymmärrettävän kuvan tekstistä. Raamatussa oleva Jumalan sana Gottlund'in mukaan tulee jumalalliseksi meille vasta silloin, kuin *ymmärryksemme* sen käsittää niin kuin ne sen käsittävät, joille se alkuaan esitettiin. Mikä sitten tämä raamatun oikea ja alkuperäinen tarkoitus on? Gottlund vastaa:

---

[1] Ad. Neovius, Ur Finlands Historia, pain. Porvoossa 1890—1895 I, 40, 41, 47, XI 872—873, XII siv. LIV, LV, LVI.

[2] Kyrko Committéernes Protocoller 1818. Herzog-Hauck, Realencyklopedie XVII 552 ss. Meusel-Hofstätter, Kirchl. Handlex. pain. Leipzigissä 1900 VI 174.

Digitized by Google

valistaa ja moralisesti sivistää ihmiskuntaa. — Tällaisilla periaatteilla kävi Gottlund uudestaan kääntämään raamattua. Hänen suomennoksistaan ilmestyivät painosta apostoliset kirjeet selittävillä muistutuksilla v. 1821 [2].

Jotta lukija itse saisi luoda silmäyksen tähän tyypillisesti neologiseen yritykseen, tahdomme siitä ottaa tähän muutamia kuvaavia paikkoja.

1 Cor. 1: 25: »Sillä se kuin Jumalalda on, ehkä se näkyis tyhmydexi, on suurembi wiisaus» (vrt. tämän kanssa alkuperäistä tekstiä ja vanhaa suomal. raam. käännöstä).

1 Cor. 4: 17: »että hän pitää mieleen johdattaman teille minun tieni *Kristillisydessä*» (huomaa, että alkukielessä on ἐν Χριστῷ). Näin hän sanoo kääntäneensä, koska muka »verbala öfwersättningen är för en Finsk läsare mindre fattlig». Samantapaisen käännöksen tapaamme Galat. 4: 19: »siihen asti, kuin Kristillisys teissä sais kelwollisen muodon», jossa Gottlund sanoo selitykseksi: »I stället för Christus, kan för tydlighetens skull sättas Kristillisys.»

1 Cor. 14: 15: »Minun pitää kyllä rukoileman minun hengessäni, mutta rukoileman niin että sisälle pito siitä ymmärretään. Minun pitää weisaman minun hengessäni, mutta myös weisaman niin että muut sen ymmärtäwät» (vrt. tämän kanssa kreikkalaista tekstiä ja vanhaa suomal.

---

[2] Försök till en omarbetad Finsk tolkning af Apostlarnes Sändebref, pain. Turussa 1821: katso esipuhetta ja loppusanaa. Paitsi apostolien kirjeitä Gottlund myös oli suomentanut profetalliset kirjat, mutta hän kuoli, ennenkuin Jak. Bonsdorff, jolle hän oli lähettänyt käännöksensä arvosteltavaksi, ehti tarkastustaan loppuun suorittaa: (Väitösk. Animadversiones in Fennicam Bibliorum Sacrorum versionem, praes. Jac. Bonsdorf 1824 siv. 6 muist.)

Digitized by Google

raamat. käännöstä, josta viimemainitusta Gottlund tässä kohden sanoo, ettei se kelpaa, »om läsaren skall tro att Apostelen skrifwit med tanka och sammanhang»).

2 Cor. 2: 15 »Sillä me olemme Jumalalle niinkuin sen Kristillisen opin hywä haju» (huomaa, että alkukielessä on: *Χριστοῦ εὐωδία*)

2 Cor. 3: 17 »Herran oppi on Hengi»; Gottlund näetsen sanoi arvelevansa, että »*κύριος* är sannolikare sätt i stället för doctrina *του κυριου*».

Gal. 2: 5 »Ewangeliumin totinen oppi», vaikkei alkukielessä tässä kohden puhuta opista mitään.

Gal. 3: 23 »uskonoppi» uskon asemesta; samoin Gal. 3: 25, jossa Gottlund nimenomaan huomauttaa: »*πιστις* betyder här och på flere ställen uskonoppi». Niin sitä »oppi»sanaa sitten edeskinpäin tapaa monessa paikoin, jossa ei sitä alkukielessä ensinkään löydy. Niin esim. Tit. 1: 13, Hepr. 2: 3, 1 Piet. 5: 12, 2 Piet. 1: 12, 1 Tim. 3: 13, 15, 2 Tim. 2: 19, jossa viimemainitussa paikassa Gottlund, viitaten Michaëlikseen, Rosenmüller'iin ja Schleusner'iin, panee »uskonopin» »Jumalan» sijaan.

Gal. 4: 26 »Mutta Jerusalem korkiammassa (hengellisessä) ymmärryxessä, ulosmerkitän sen wapaan kautta, ja se on kaikkein meidän äitimme», jonka käännöksensä puolustukseksi Gottlund on liittänyt seuraavan hänen kannalleen kuvaavan muistutuksen »det är ostridigt, att detta uttryck (*ἡ ἄνω Ἱερουσαλὴμ*) betecknar den Christna *Religions-författningen,* och denna anses såsom idealet, hwarpå Försynen genom den Mosaiska hade afseende».

Gal. 5: 25 »Jos me nyt hengen puolesta elämme», joita sanoja Gottlund selittää näin: »wår jordiska lefnad bör styras af ett upplyst förnuft och ett noggrant sam-

Digitized by Google

wete». Hän luuli näetsen synnin olevan ainoastaan aistillisissa himoissamme, jonka tähden hän myös katsoi Kristuksen lunastuskuolemassaan kärsineen rangaistuksen yksinomaan lihallisten himojemme takia. Vrt. hänen selitystään 1 Piet. 4: 1.

Coloss. 1: 8 »kuinga wilpittöin teidän rakkaudenne on» pro »rakkaudenne Hengessä» jonka hän sanoi olevan »ett mörkt uttryck.»

1 Joh. 4: 1 »älkät uskoko kaikkia jotka tahtowat opettaa hengellisistä asioista (alkukielessä: *μὴ παντὶ πνεύματι πιστεύετε*).

Niinkuin nämät esimerkit osottavat, on alkutekstin syvä uskonkieli Gottlund'in käännöksessä järkiperäisen selvyyden hyväksi vaihdettu vetiseen parafrasiin. Onnena sentähden pidämme, että Porvoon tuomiokapituli, jolle Gottlund jo v. 1816 näytteeksi jätti muutaman luvun Roomalaiskirjeestä suomennettuna, asettui epäilevälle kannalle hänen raamatunkäännös-puuhansa suhteen [1].

Neologian epäonnistuneesta korjaamishalusta on meillä vielä yksi todistus Jakob Tengström'in tekemissä muutoksissa C. H. Strandbergin v. 1822 kirjoittamassa »Lärobok i Christendom för enfaldigt folk» [2]. Kun Strandberg esim. kirjoittaa: »wiljan är af det onda så bårtförd ifrån den rätta dygdens och rättskaffenhetens wäg», niin Tengström tahtoi panna »det onda» sanojen sijaan »sinligheten och lustarna» [3] ja kun tekijä, käsitellessään ihmisen erilaista tilaa ennen ja jälkeen syntiinlankeemuksen, eroittaa 1:o Fullkomlighetens tillstånd ja 2:o Människjans

---

[1] M. Gottlund, e. m. t. Försök j. n. e.: katso esipuhetta.

[2] Käsikirjoitus, Suomen Kirkkohist. Seuran hallussa.

[3] Sivu 3.

Digitized by Google

syndiga tillstånd», niin Tengström puolestaan muutti tuon »syndiga» sanan tässä viimemainitussa lauseessa sanaksi »osälla» [1]. Niinikään ei Tengström myöskään voinut hyväksyä Strandberg'in mielipidettä, että esivanhempamme lankeemuksensa kautta »fördärfwade sin fullkomlighet», vaan tahtoi sen sijaan kirjoittaa: »aflägsnade sig från sin fullkomlighet» [2]. Tekijän lauseen: »Hennes (nim. ihmisen) förstånd är väl swagt, okunnigt och benäget att fela» Tengström jälleen muutti näin kuuluvaksi: »Hennes förstånd är wäl swagt och benäget att misstaga sig.» Mutta sellaisia lauseita ei Tengström korjannut kuten esim. seuraava on: »Wiljan är wäl wanartig och benägen för oordentliga sinnesrörelser, likväl kan wiljan med förnuftets tillhjelp sätta sig emot wanarternas utbrott, emedan våra gärningar alltid bestämmas af friwillighet.» — Tekijän evankeliumista antamaan määritelmään: »Med Evangelium förstås den för syndare glada underrättelsen, att Jesus Christus kommit i werlden till att frälsa syndare ifrån ewig olycksalighet», lisäsi Tengström »ewig» sanan jälkeen »och timmelig» [3].

Tengström'in korjauksia lukiessa, tuntuu yleensä siltä kuin hän ei oikein olisi käsittänyt syntiä, sen syntyä, syvyyttä ja laajuutta. Erittäinkin koko kysymys perisynnistä ja sen vaikutuksista näytti olleen Tengström'ille hyvin vastenmielinen. Hän tosin myönsi, että me jo syntyessä olemme synnin tartuttamia, mutta hän käsitti sen vaan niin, että aistillisten himojen vaikutus jo silloin on vahvempi kuin järjen; että ihmisen tahto myöskin

1 Siv. 36, 38.
2 Siv. 39.
3 Siv. 80.

Digitized by Google

perisynnin vaikutuksesta olisi turmeltunut, siitä ei Tengström ollenkaan tahtonut kuulla puhuttavan. Sanoipa hän nimenomaan eräässä toisessa arvostelussa, ettei hän ensinkään olisi tahtonut, että tekijä (Visbyn piispa Joh. Möller) olisi kajonnut kysymykseen moralisen turmeluksen yhteydestä esivanhempiemme syntiinlankeemuksen kanssa, koska täydellisestä oikeaoppisuudestaan muka yleisesti tunnetut teologit, sellaiset kuin Döderlein, Seiler, Morus y. m., jo aikoja sitten olivat tämän problemin todistamattomana heittäneet [1]. Erään toisen kirjan arvostelussa taas Tengström lausui toivomuksenaan, että teologimme yleisemmin hyväksyisivät sellaisen mielipiteen kuin tekijällä ja hänellä itsellään oli muun muassa seuraavassa kysymyksessä: »Blifva alla Adams efterkommande straffade för Adams synd?» Tähän tekijä vastaa: »Ingen annan blifver straffad än den, hvilken lika som Adam, bryter emot Guds bud och syndar, ty skriften säger — — Hes. 18: v. 19, 20» [2].

Tengström'in väärään käsitykseen perisynnistä yhtyneinä olivat myös hänen liian korkeat ajatuksensa ihmisjärjestä. Täytyipä ilmestyksen, ollakseen oikea, Teng-

---

[1] Allmän Litterat. Tidn. Åbo 1803 N:o 4. Arvostelu koski Joh. Möller'in »Läsning i blandade Religionsämnen», pain. 1801. Että Tengström oli ylläesitetyn arvostelun kirjoittaja, näkee W. Laguksen kirjoitelmasta: »Förteckning öfver författarne i Allmän Litteraturtidning» (Bidrag t. Känned. af Finl. Natur o. Folk, utg. af Finska Vet. Soc. 24 häft.). Tähän Laguksen kirjoitukseen perustuu myös seuraavassa esiintyvä tieto siitä, kuka oli jonkun Allm. Litterat. Tidn:ssa ilmestyneen kirjoituksen tekijä.

[2] Arvostelu koski L. F. Dahlson'in »Den Christna Läran, föreställd i Frågor och Svar» pain. Strengnäsissä 1803. Allm. Litt. Tidn. Åbo N:o 70.

Digitized by Google

ström'in mielestä ehdottomasti olla sopusoinnussa tunnustettujen järkitotuuksien kanssa [1].

Jos tällaisia mielipiteitä olisi yleisesti kristillisyyden oppikirjoissa levitetty kansan joukkoon, niin ei olisi voinut ihmetellä, vaikka itse rahvaassa sittemmin olisi tavannut ratsionalistista katsantokantaa. Sellaista ei kuitenkaan onneksi meillä tapahtunut.

Mutta neologialla oli vielä yksi tie, jolla sillä oli mahdollisuus suoraan opetuksen kautta vaikuttaa kansaan. Tarkoitamme saarnatointa ja hengellistä kaunopuheliaisuutta. Missä määrin uusi suunta käytti näitä hyväksensä, saamme seuraavassa luvussa nähdä.

IV.

F. M. Franzén tietää kertoa, että hänen aikanaan yleensä, semminkin kaupungeissa, valittaen väheksyttiin sitä mielen ylennystä, minkä julkiset jumalanpalvelukset siihen aikaan tarjosivat. Joskin kertoja itse puolestaan arveli, että sanankuulijoiden maallistunut mieli, puuttuva hartaus ja usko ehkä suurimmassa määrässä olivat aiheena mainittuun tulokseen, niin hän kuitenkin luuli, että myös papit, erittäinkin nuoremmat, antoivat syytä tähän tyytymättömyyteen. Tämä oli näet sitä kuuluvampi, kuin erilaiset sanankuulijat siihen yhtyivät. »En del», sanoo kertojamme, »klagade, att de ej fingo höra Guds ord;

[1] Allm. Litt. Tidn. Åbo N:o 2, jossa Tengström, arvostellessaan Joh. Möller'in ennenmainittua teosta, m. m. sanoo: »att den *första* grund för sanningen af en föregifven Uppenbarelse, nödvändigt måste sökas i öfvertygelsen om dess dogmers öfverensstämmelse med förrut erkända och oryggeliga förnuftssanningar» — —.

Digitized by Google

en annan del, att det menniskoord, som för dem frambars, var alltför ostädadt. Mången församling stötte sig öfver kärfva afhandlingar i ett för dem obegripligt skolspråk, mången öfver kärnlösa utrop i svassande ord med tillgjorda åtbörder. I allmänhet saknade man hos unga Predikanter icke endast öfning och erfarenhet, utan ock insigt och urskilning»[1]. Missä määrin tämä arvostelu Suomen silloisten pappien saarnatavasta on oikeutettu, toivomme nyt seuraavasta esityksestämme käyvän selville.

Ensin meidän kaikissa tapauksissa täytyy ottaa lukuun kysymyksessä olevan ajan saarnamiesten vaikea asema. Olivathan heidän edessään toiselta puolen vanhan saarnatavan vankat traditsionit ja toiselta puolen heidän oman aikansa uudet näkökohdat. Jos oletamme, etteivät tahtoneet ensinmainittuja heittää, mutta eivät myöskään jättää viimemainittuja huomioon ottamatta, niin ymmärrämme hyvästi nyt esitettävien pappismiesten saarnoja. Niistä näetsen ei puutu ortodoksian opinkappaleita; nämät ovat vaan käsitellyt uudelta näkökannalta ja niitten lisäksi on otettu uusia aineksia.

Tällaisten saarnamiesten sarjan Suomessa alkaa piispa Joh. Brovallius. Pysähdymme sentähden hetkeksi tarkastamaan hänen v. 1748 Jonas Fahleniuksen haudalla pitämäänsä saarnaa ja erästä toista, jonka hän v. 1751 piti Ruotsin hovissa toisena adventtisunnuntaina. Edellisessä hän pitää hyvin tärkeänä asiana osottaa, ettei oppi Kristuksen sovintokuolemasta millään muotoa loukkaa

---

[1] Michael Choraei Samlade Skaldestycken, utg. af F. M. Franzén, pain. Örebrossa 1815 siv. XXI.

Digitized by Google

järkeä ja koettaa muuten keskittää kaikki opit sielun kuolemattomuusopin ympärille [1]. Jälkimmäisessä hän taas vapaa-ajattelijain vakuuttamiseksi luonnontutkijan tavalla luulee voivansa todistaa Jumalan ja hänen ilmoituksensa todellisuutta. Tähän todistamiseensa hän sanoi ryhtyvänsä »efter det har blifwit mode i wår usla tid, at twifla om alla Gudomeliga sanningar, och åtminstone, at icke tro dem utan bewis», vaan hän ei muistanut, että Kristus sanoi niille, jotka merkkejä pyysivät: »Tämä häijy ja huorintekiä sukukunta etsii merkkejä" j. n. e. (Matth. 16: 4). Mainitussa saarnassa puhuu muuten paljoa enemmän vanha fysikan professori ja Linnén oppilas kuin todellinen piispa. Niinpä hän arvelee kumoamattomasti todistaneensa raamatun jumalallisen alkuperän, kun hän luulee osottaneensa uusimman luonnontutkimuksen tarjoomien tietojen taivaankappalten liikunnon syistä olevan sopusoinnussa jo Hiobin kirjassa samasta asiasta annettujen tietojen kanssa [2].

Muuten näyttääkin Brovallius päämääräkseen juuri asettaneen jumalallisen yliluonnollisen ilmoituksen ja ihmisen järkiperäisen kokemuksen keskinäisen sopusointuisuuden osottamisen. Kristinusko tulee Brovalliuksen käsissä usein vaan tämän maailman palvelijaksi. Niinpä hän sanoo: »ingen kan wara en god Christen, som icke är en redelig och nyttig medlem i det människliga samhället — — denna läran (kristliga läran) wisar derjämte en utwäg, huru wår möda för jordiska ting skal kunna icke allenast blifwa intet skadelig och hinderlig för det

---

[1] Browallius, The Trognas Förlossning, siv. 25, 32.

[2] Mainittu saarna v. 1751, siv. 11 s.

Digitized by Google

Himmelska, utan ock i sig sielf lätt och ljuflig» ja toisessa paikassa: »At waka det betyder efter Skriftens tale sätt — — at wara munter, aktsam och flitig i sina göromål».

Muuten kristinuskoa Brovalliuksen kannalta vaan etsittiin sen tähden, että pelättiin sitä, mikä tuleva oli, ja koska sen avulla saattoi toivoa onnellisuuteen pääsevänsä[1].

Samat näkökohdat tapaa myös piispa C. F. Mennander'in v. 1762 pitämässä jo nimityksensäkin puolesta kuvaavassa valtiopäiväsaarnassa »Gudsfruktan som et Medel til Enskildt och Allmän Sällhet.» Siinä näet kovasti valitetaan sitä, ettei olla vakuutettuja »om Gudaktighetens fördel och nytta i detta lifwet, utan inbillar sig, at alla des belöningar wore besparde för et tilkommande lif; »Föga fattas, at man icke anser Gud i sitt ord, som en sträng och egennyttig Herre, som såge allenast på sig sjelf: som funne sin glädje däruti, at lägga et swårt och tryckande ok på människornas axlar: som ägde mycket större böjelse til wrede, än til nåd: som hölle altid sin arm utsträkt, at obarmhertigt straffa de minsta fel och förseelser, och som wore en hatare af Sina tjenares nöjen och sällhet.» — — »Men», jatkaa hän, »så dåraktiga meningar måste bårtläggas. Den store Majestetelige Guden kan hwarken hafwa nytta eller skada af wårt förhållande: utan all nyttan däraf tilflyter oss sjelfwa och all skadan drabbar på wårt egit hufwud. — — At altså förmana människorna til Gudsfruktan, är alt det samma, som at upmuntra dem til sin egen beständiga och fullkomliga lycksalighet, och det förnämligast i andelig och ewig,

---

[1] e. m. saarna v. 1751 siv. 28, 31, 34.

Digitized by Google

men ock därjämte i timmelig måtto. — — Åtminstone är Gudsfruktan det egenteligaste och naturligaste medlet, at ärhålla jämwäl allehanda timmeliga förmoner!» Kuinka Mennander katsoi jumalallisen ilmoituksen suhtautuvan meidän järkeemme, käy selvästi esille seuraavasta lauseesta: »Gudsfruktan gifwer oss allenast et klarare ljus, en starkare drift, nya bewekande skäl, högre krafter och större förmåga, at utöfwa det, som wårt förnuft och sanna fördel, wåra omständigheter och sakernas natur kräfja, at wi göra skole. Alt hvad Gud i Sitt ord befaller oss, är förnuftigt, fördelaktigt, oumgängeligt. Alt hwad Han förbjuder, är nedrigt, oanständigt och skadeligt» [1].

Kuitenkin Mennander vähä enemmän kuin vuosikymmentä myöhemmin, nimittäin v. 1773 Turussa pidetyssä pappein kokouksessa, nimenomaan lausuu tuomionsa naturalistisesta ja deistisestä maailman-katsannosta sekä siitä johtuvasta filosofisesta ja moralisesta saarnatavasta, joka, mikäli mahdollista, karttaa Jesuksen nimeä ja raamatunlauseita, mutta saarnaa paljasta luonnollista siveyslakia [2].

Nähtävästi sekä Mennander että Brovallius itse asiassa asettuivat välityskannalle vanhan skolastisen ortodoksian ja naturalistisen suunnan välille.

Tähän saarnaaja-ryhmään meidän myös on lukeminen Kokkolan kirkkoherra Anders Chydenius. Hänkin näetsen tahtoi pitää kiinni ortodoksian opeista, mutta oli kuitenkin halukas esittämään ne järkeileviä aikalaisiaan viehättävässä valossa. Täten hänen saarnansa ja saarna-

[1] Mainittu saarna, pain. Tukholmassa 1762, siv. 13 ss.
[2] Forsman. K. F. Mennander j. n. e. siv. 138 s., 235 s. 412.

Digitized by Google

suunnitelmansa saivat kahtamoisen luonteen. Toiselta puolen hän niissä yhtyi virren värsyyn: »Wårt förnuft förblindat är» j. n. e. (vanha virsik. N:o 232 v. 2, 3), mutta toiselta puolen hän taas kuitenkin antoi järjelle hyvinkin huomatun sijan. Järki näetsen ensinnäkin sai ratkaista, mikä niistä lukuisista maailmassa esitellyistä ilmestyksistä on oikea. Ja kuin se valitsee raamattumme, niin se on sentähden, ettei tämän sisällys sodi itseään eikä tervettä järkeä vastaan, että se antaa meille arvokkaita, järjen kanssa yhtäpitäviä, jos kohta sen yläpuolelle kohoavia ilmoituksia Jumalan tuntemiseksi ja palvelemiseksi, säätää raittiita siveysoppeja vaikuttavimpine syineen, osottaa, mitenkä vihoittamamme Jumala tulee lepytetyksi ja muuta sen kaltaista [1].

Kuinka paljon Chydenius uskonasioissa respekterasi järkeä, ilmenee siitä, että hän, lunastus- ja ylösnousemusoppejakin esittäessään, katsoi tarpeelliseksi todistaa, etteivät nekään sodi järkeä vastaan [2].

---

[1] »Homiletiska Försök, pain. Tukholmassa, Upsalassa ja Turussa v.v. 1781—1785 Vol. IV 288 Vol. VI 113, 121, Vol. III 190 s., 299 s.: »Alla uplysta folkslag ärkänna äfven en sådan uppenbarelse, och då ett sundt förnuft allena kan leda oss, att utan villrådighet bland nästan oräkneliga utvälja den rätta och sannskyldiga, såsom den där ej allenast på et värdigt, dock menniskom begripligt sätt beskrifver Gud, utan ock föreskrifver Hans förnuftiga händers värk en med förnuftet öfverensstämmande, fast långt öfver dess krets sig sträckande Gudadyrkan;» j. n. e.

[2] äsken main. teos, Vol. VI, siv. 296: — — — »så att vi först bevise, at den försoning, som vi bekänne vara gifven af vår Frälsare för hela människoslägtet, icke är stridande emot Guds egenskaper, *förnuftet* och en rätt sedolära». Vol. VII 141, 288: »Den (oppi kuolleiden ylösnousemisesta) är dock den svåraste för *förnuftet* at fatta och tro och kräfjer derföre kraftiga bevis. § 9: Bevisar at den för en alsmäktig Gud är möjelig och innehåller ingen contradiction».

Digitized by Google

Mitä sitten Chydenius viime kädessä kaiken todistamisensa kautta tahtoi ihmisille osottaa? Etteivät he saavuta »onnellisuutta», elleivät palvele Jumalaa ja ole hyveellisiä. Ilman Jumalaa näetsen ei olisi paheen rankaisijaa, eikä hyveen lähdettä ja palkitsijaa. Ja kaikissa tapauksissa hyve kaikista niistä »täydellisyyksistä», kuin ihminen muka voi omata, enimmin kaunistaa järkevää omistajaansa, hyödyttää ihmiskuntaa ja edistää omaa ja muitten onnellisuutta. Tästä kaikesta vakuuttavat meitä Chydeniuksen mukaan sekä järki että ilmestys [1].

Raamatussa tie onnellisuuteen meille esitetään suoremmin ja selvemmin kuin missään muualla maailmassa. Sentähden me myös syvällä kiitollisuudella tämän opastajan omistamme ja lisäämme siitä heikkoja luonnollisia tietojamme [1].

Kieltää ei kait voine, että näissä Chydeniuksen lausunnoissa ilmenee järkiperäinen ja eudemonistis-utilitataristinen piirre. Hänen utilitarisminsa osotukseksi olkoon vielä seuraava kuvaava kohta hänen saarnoistaan esitettynä. Puhuessaan velvollisuudestamme rakastaa lähimmäisiämme, hän m. m. sanoo: »Men som alla menni-

---

[1] Homil. Försök, Vol. IV 197 s. Vol. III 339: »både förnuft och uppenbarelse instämma däruti, at utan Gudsdyrkan och dygd ingen lycksalighet kan ärhållas». Vol. VI 121, 122 ss: »det gifves ingen sanning til i verlden, som hafver mera inflytande på vår dygd och lycksalighet än denna (om en helig, alsmägtig, rättfärdig och förbarmande Gud). Den uslingen, som icke erkänner någon Gud, har ock med det samma sönderslitit alla band som borde och kunde leda honom til dygden. Han känner ingen Skapare, ingen Lagstiftare, ingen hämnare eller belönare. — — Låt oss — — bekänna, at en Gud är — — ty ifrån denna källa flyter all dygd, all trohet, alt hopp och ändteligen all lycksalighet».

[2] Homil. Försök, Vol. III 192.

Digitized by Google

skors väl icke på lika sätt befordrar vårt bästa . . . upkommer deraf den olika grad af kärlek, som naturens egen röst pålägger oss . . Häraf se vi grunden til den olika grad af kärlek, hvarmed de böra omfattas.» Käskyä: »Sinun tulee rakastaa lähimmäistäsi niinkuin itseäsi» ei Chydeniuksen mielestä ole niin ymmärrettävä, »som vore det möjeligt för oss menniskor, at med en aldeles likadan öm och värkande kärlek omfatta alla menniskor, som oss sjelfve» [2]. Eikö Chydenius tässä tartu selityksiin, jotka eivät sovi tosikristinuskoon?

Oudompaa kuin se, että tähän asti esitetyt saarnamiehet ovat osottautuneet neologisen aikansa lapsiksi, on kait se, että niin ortodoksiseksi tunnettu mies kuin teol. lehtori, sittemmin piispa, M. J. Alopaeuskin on saarnoissaan uhrannut roposen ajan maun pystyttämälle alttarille. Että Alopaeus sen on tehnyt, todistanee jossain määrin jo seuraava ote hänen saarnastaan Kristuksen ylösnousemisesta: — »Saken (Kristi uppståndelse) är icke i sig sielf omöjlig. En kropp har kunnat sammansättas och få lif, hwarföre skulle då icke en själ som blifwit skild ifrån kroppen, åter kunna förenas med honom. Men icke nog, att händelsen är möijlig. — En så märkwärdig (händelse) som denna, bör bewisas hwarföre? — bewisas genom de trovärdigaste wittnens intygan såwäl som genom underwärk, hwilka under långt efter blifwit giorda till bekräftande däraf. — —

Märken hwad nu sagt och bewist är. Kan något wara kraftigare, att beweka en förnuftig själ, att bifalla wår christna läras sanning», — — [2].

[1] Homil. Försök, Vol. III, 403 s.

[2] Pastori Ad. Neoviuksen huostassa oleva M. J. Alopæuksen y. m. saarnakäsikirj.-kokoelma: »Predikan Die 1 Paschatos»; saarna

Digitized by Google

Wolffilaisen filosofian synnyttämä »methodus demonstrativa» oli siis tarttunut Alopæukseenkin ja vielä saarnassa asiasta, joka, jos jokin, on järjeltä salattu ja yksinomaan uskolle ilmoitettu. Mutta aikakauden trivialisuudesta oli Alopæus saarnamiehenä osallinen vielä toisessakin suhteessa. Niinpä hän saattoi profanerata saarnastuolin mitä typerimmällä kohtuullisuus-saarnalla »om fylleri och dryckenskap». Siinä hän näetsen, annettuaan hyvin tarkan fysiologisen esityksen siitä, miten juoppous ilmenee, tarjoaa seuraavan opetuksen väkijuomain ja erittäinkin oluen ja viinan kohtuullisen nauttimisen hyväksi: »Det förra (nim. olut) har en wärmande och styrkande kraft och tjenar därföre då det är wäl beredt och bryggdt måtteligen nyttjadt för manligt och åldrigt folk, på resor, i kall wäderlek och så widare. Däremot skadar det barn och ungt folk, som hafwa wärme nog och het blod. Bränwinet kunde långt mer umbäras — — det kan dock tjena för dem (äldre personer) til någon förfriskning under beswärligt arbete, til bewaringsmedel i siuklig tid och så widare, när det äfwen nyttjas sällan. — — Men så snart någon begynner i synnerhet några och flera dagar å rad öfwerskrida de ordentliga måltids supar etc. antingen ensam för sig sielf, eller i lustiga sällskaper, så är han redan i fara, om han ock icke hade däraf någon synnerlig känning, än mer om han märker någon yra och ändå fortfar därmed. — Äfwen för dem, som taga något mindre rus förswagas närverna och man ådrager sig otaliga krämpor i synnerhet småningom afwettande och tärande siukdomar. —

---

oli ensin pidetty Lappträsk'issa 1788, mutta uudestaan Porvoossa 1810, siis Alopæuksen jo ollessa piispana.

Digitized by Google

At jag ei må nämna at af utmärglade kroppar som omåttligt bruk af starka drycker, särdeles bränwin förorsakar blir en klen och siuklig afföda och slutet ett slägte swagare än det andra som förtwinar småningom och dör ut. — Må den (dryckenskapen) ock icke af alt förnuftigt folk bör anses för största skam, då den förnedrar menniskan långt under oförnuftiga kreatur, hwilka på sådant sätt icke fylla sig. Huru borde den då kunna så skändeligen öfwas ibland oss som Christna, hwilka böra hafwa ett mera uplyst förstånd och i synnerhet äro underwista af Guds ord[1].»

Kun tekstinä oli Luk. 21: 25, siis Jesuksen ilmoitus tulemisestaan tuomiolle, katsoi M. J. Alopæus voivansa ottaa aineekseen »om detta lefvernets omsorg», jota teemaa hän sitten käsitteli seuraavasti:

»Det första, som derföre en menniska bör hafwa omsorg före är hennes själs bästa, särdeles för des 2:ne hufwud förmögenheters, förståndets och wiljans förbättring; — — Hwar och en bör skaffa sig riktigt och redigt begrep om sådana ting och sanningar, som alla menniskor böra weta om de skola blifwa lyckliga — —. Desutom bör man känna och weta, hwad som fordras af en i det stånd, man lefwer uti. En Landtman får icke wara okunnig om sådant, som fordras at förnuftigt sköta sitt landtbruk, at i rättan tid plöja, så och skörda, at styra sitt hushåll m. m. En handtwerkare och näringsman bör förstå sig på sitt handtwerk och näring. En Präst och Lärare bör weta hwad som fordras af honom för at lära andra salighetens wäg, för at lära dem hvad som är nyttigt och godt både i tiden och ewigheten. En krigsman

[1] Äsken main. Pastori Ad. Neoviuksen huostassa oleva kokoelma: Saarna Dom. 2:da Advent 1792 in Lappträsk.

Digitized by Google

måste weta hwar och en i sin grad, hwad han bör göra, när Land och rike skall förswaras. — —. Kroppen behöfwer sin föda, näring och förfriskning både med mat och dryck — — —. Men ingenting bidrager så mycket til god helsa, som måttelighet i mat och dryck, tienligt arbete och lagom hwila, samt därjämte ett förnögdt och stilla sinne.» »Barnen böra upfostras til dygdiga och christna människor, til nyttiga medlemmar äfwen i det werldsliga samhället. Til alt dettas, til egen, til hustrus och barns föda och kläder, anständiga bergning och upfostran fordras efter hwars och ens stånd mer eller mindre lifsmedel och egendom, hwilka således kunna och böra förwärfwas allenast därwid noga märkes, at det sker på lofligt sätt efter Guds och werldslig lag. — — Icke är det förbudit at äta wälsmakligt bröd och dricka wälsmakande dricka då man kan hafwa det. En wälsmakande föda är ock gemenligen hälsosam för vår kropp, men omåttligheten skadar, då man antingen äter eller dricker för mycket, mer än til kroppens näring och förfriskning fordras, blott för at förnöja sin smak, än mera då man fyller sig aldeles, blir vettlös och oskicklig til arbete, til något förnuftigt göromål» [1]. — Ajatelkaa tällaista puhetta, kun pitäisi Kristuksen tulemisesta julistaman. Että hyötyajan periaatteet olivat tässä suhteessa M. J. Alopæukseen vaikuttaneet, on ilmeistä. Melkein yhtä trivialinen oli eräs toinen saarna, jonka M. J. Alopæus 1787 Lappträskissa piti avioliitosta.

Kun näitä Alopæuksen saarnoja lukee, tekisi mieli Lutheruksen kanssa sanoa: »saarnaajana ja Kristuksen palvelijana minun ei tule sinulle opettaa taloutta eikä maanvil-

---

1 E. m. Alopæuksen saarnakokoelmassa: 2 adv. 1787 in Lappträsk.

Digitized by Google

jelystä tai mitenkä sinun tulisi valita itsellesi vaimo ja hankkia itsellesi elatusta j. n. e. Sellaista varten Jumala on antanut sinulle järkesi» [1].

V. 1793 Upsalassa vietetty riemujuhla loistavine saarnoineen ja puheineen se kuitenkin vasta yleisemmin ilmoitti uuden ajan tuloa saarnatoimeen nähden. Tätä ei ole kuitenkaan niin ymmärrettävä, kuin jos kaikki sanan julistus tässä riemujuhlassa olisi ollut jyrkkää neologiaa. Ettei niin ollut, osottaa jo tutustuminen esim. suomalaisen piispan Z. Cygnæuksen mainitussa tilaisuudessa pitämään saarnaan. Kuitenkin tämäkin puolestaan jo todisti uuden aatesuunnan tulleen. Siinä näet »onnellisuus», sekä maallinen että taivaallinen, julistetaan kristillisyyden korkeimmaksi päämääräksi, »tieto» ja »hyve» keinoksi tämän päämäärän saavuttamiseksi ja »taivaallinen oppi» taas ohjeeksi, jonka mukaan pitäisi mainittuja keinoja oppia ja käyttää [2].

Tämän ajan jälkeen neologia tuli suomalaistenkin pappien keskuudessa enemmän tunnetuksi. Ne, jotka mainitun suunnan omaksuivat, alkoivat saarnoissaan mieluimmin liikkua vaan yleisillä uskonnon totuuksilla. »Religion», »himlalära», »dygd», »lycksalighet» ja senkaltaiset käsitteet tulivat heidän saarnojensa perussanoiksi; »Försyn», »Högsta väsende» ja sellaiset abstraktit astuivat »Jumala»-sanan sijaan. Saattoipa itse teologisen tiedekunnan opettaja, jolta kuitenkin olisi sopinut odottaa oikein mallikelpoisia saarnoja, saarnasuunnitelmissaan suositella juuri tämän tapaista kristinuskon käsittelyä. Tarkoitamme teol. apu-

---

1 Quensel, Homiletik I 72.

2 Handlingar rörande Jubel-Festen uti Upsala 1793, pain. Upsalassa, siv. 272, 278, 306, 298.

Digitized by Google

laisen, sittemmin professorin, Jakob Bonsdorffin »Utkast til Afhandlingar öfwer Den Christna Lärans förnämsta Sanningar» ja »Utkast til Predikningar.» [1]

Hänen ensinmainitun kokoelman esipuheessa lausumansa pelko, että joku näitä saarnaluonnoksia tarkastaessaan saattaisi tehdä sen muistutuksen, »at de äro mera i en Philosophisk än Biblisk stil sammanfattade» ei ollut suinkaan aiheeton. Sillä mitä osottaa esimerkiksi sellainen saarnateema kuin tämä: »Jesu Christi ankomst til werlden, nödwändig til uphjelpande af mänsklighetens brister», jota ainettaan tekijä sitten perustaa m. m. seuraavilla lauseilla: »Människjonaturens egen bristfällighet til uplysning och förbättring, äskade en högre anstalt. Wårt förnuft, med alla höga förmögenheter utrustadt, med alla medel til uplysning, likwäl ofullkomligt och inskränkt». Vääriltä tuntuvat meistä seuraavatkin teemat: »Jesu ostraffbara deltagande i lifwets oskyldiga förnöjelser» sekä »Jesu frimodighet och friwillighet i lidandet, såsom exempel, för Christne» [2].

Kokoelmansa toisessa osassa tekijä tosin esipuheessa polemiseraa liian vapaata filosofista menettelytapaa vastaan sekä teroittaa nimenomaan, ettei Jesus ole ainoastaan siveyden opettaja vaan pelastaja, mutta kuitenkin hän saattoi tässäkin osassa vielä valita sellaisiakin saarnateemoja, kuin »Jesu lidande och död, såsom äfwen et exempel för Christne, til efterföljd» sekä »Christendomens stora lycksalighet» ja »Lättheten af Christendomens utöf-

---

[1] Painetut vv. 1799, 1811 ja 1814.

[2] Jac. Bonsdorff, »Utkast» 1 osa painettu Tukholmassa 1799, siv. 151, 154, 207, 238.

Digitized by Google

ning.» Viimemainittua ainetta käsitellessään Bonsdorff m. m. huomauttaa, että Jesus tosin hänen aikaisilleen ja varsinkin senaikuisten farisealaisten vastarinnan takia saattoi sanoa, että »se portti on ahdas ja tie kaita, joka vie elämään», koskei hänen oppinsa silloin vielä ollut saanut niin paljon kannattajia; mutta nyt, kun niin suuret joukot ovat tulleet kristityiksi, niin se on todistuksena siitä, »at den banade salighetens wäg är öppen, är tilgänglig, är lätt at finna, och ljuflig at wandra. Kristinuskon etuna siinä myös teroitetaan, että »Jesu lära talar til det allmänna och sunda förståndet.» Muuten »Jesu ostraffbara och fullkomliga efterdömme är det stora lättningsmedel för oss på dygdens wäg.« [1]

Kokoelman kolmannessa osassa tapaamme niinikään samallaisia aineita. Esimerkkeinä olkoot mainittuina saarnateemat »Kärleken til fäderneslandet» ja »Christendomens befordran genom et flitigt bruk af de naturliga sinnesgåfworne.» Tätä viimemainittua ainetta käsitellessään tekijä m. m. lausuu: »Ej allenast det timliga och werldsliga, utan äfwen Religionen och salighets läran, fordrar en förnuftig öfwerläggning, pröfning och omdömme.

— — — Et gudlöst snille, en gudförgäten tänkare, måste alltid anses såsom en stridighet, ty snille och förstånd leder omedelbart til religionen och dygden. — — At en Gudomlig lära, som ersätter de mångfaldiga bristerne i den naturliga kunskapen, måste öfwerstiga menniskjors wanliga tankekraft, är lika nödwändigt, som at den alldrig kan strida emot erkända förnufts slut.»

---

[1] Jac. Bonsdorff, »Utkast til Predikningar», toinen osa pain. Turussa 1811, siv. 8, 232, 282 ss., 287.

Digitized by Google

Hyveen palkka, sielun kuolemattomuus ja ystävien kohtaus toisella puolella hautaa olivat muuten aineita, joita usein tässä kokoelmassa tavataan. Emme voi olla mainitsematta erittäin muutamia kuvaavia lauseita eron hetkestä ja sielun kuolemattomuudesta. Niinpä sanotaan: »Hwad är då skilsmässan annat än en förändring i wistelseort, men ej uti begäret at vara säll», ikäänkuin kristinusko vaan olisi jotain epämääräistä onnellisuuden haluamista; sekä »At wi Christne kunne uti en klarare dag och uppå renare grunder, ur sjelfwa förnuftet hämta bewis för själens odödlighet, det är och blifwer en lycksalig följd af Jesu Christi härliga uppenbarelse. — — Förnuftet likasom upklarnar genom det klara sken och den höga wink, Guds och Jesu wittnesbörd oss gifwit.»

Muuten Jakob Bonsdorff näissä saarnasuunnitelmissaan ilmaisee hyväksyvänsä akkomodatsioniteorian. Niinpä hän eräässä paikassa sanoo: »Jesus lämpade sig efter sina lärjungars swagare begrepp, då Han föreställte dem den fromme Lazarus i Abrahams sköte, då Han afmålade för dem de tålf throner, på hwilka de skulle dömma Israels slägter, afmålade paradisets härliga frukter, och de fromme Patriarchernas hemwist; men under allt detta wille Han leda sinnet til en mera werklig njutning i hoppet.» [1]

Näissä saarnasuunnitelmissa pysyttiin kuitenkin vielä säädyllisyyden rajoissa, mutta niistäkään ei se pappi näy huolineen, joka Perniön kirkossa noin vuonna 1800, kun hänen piti Kristuksen kärsimisen historian kolmannesta ahdista saarnaaman, toisella kertaa seikkaperäisesti käsitteli »kaikenlaatuisia suudelmia» ja toisella kertaa tekstissä

[1] Jac. Bonsdorff »Utkast til Predikningar», kolmas osa, pain. Turussa 1814, siv. 123, 158, 161, 163, 273 s., 298 s., 312, 342 s., 350.

Digitized by Google

mainitun nuoren miehen alastonna karkaamisen johdosta nosti kysymyksen: »eikö hänellä lie ollut housujakaan päällänsä?», jota kysymystä sitten seurasi historiallinen kertomus housujen synnystä ja käyttämisestä. 25 sunnuntaina kolminaisuuden päivästä taas sama mies esitti lavean tutkimuksen kaikenlaisista raadoista, kuinka ne syntyvät ja kuinka kotkat kokoontuvat niiden luo. Heluntaipäivän epistolasaarnassa taas saivat perniöläiset kuulla maantieteellisen kuvailun kaikista niistä maista ja kansoista, jotka tekstissä mainitaan ja erittäinkin niiden etäisyydestä Jerusalemista, ruotsalaisessa pituusmitassa laskettuna, ja viimeiseksi Perniön ja Jerusalemin välisen matkan pituudesta. Tämän saarnan jälkeen rupesikin kansa kutsumaan häntä »Wanhan Testamentin maamittariksi.» Pitkäperjantain saarnan pääaine oli »itkusta», jolloin ei edes huorain eikä varkaitten itku jäänyt käsittelemättä. Elämänsä viimeisenä vuonna hän saarnassaan 6:nnesta ahdista antoi tarkan kertomuksen ruudin ja kiväärein keksinnöstä ja vielä minkä keisarin ja paavin hallitessa ampuminen, laulu ja kellojen soittaminen ruumiinsaatoissa tulivat käytäntöön, kaikki tämä todistukseksi siitä, ettei mitään tällaista tapahtunut Kristusta haudattaessa. [1]

Tällaisen saarnatavan saanee kai kuitenkin olettaa olleen poikkeuksellisen ilmiön Suomessa. Mutta sillä suunnalla, jota Jakob Bonsdorff ylläkäsitellyissä saarnasuunnitelmissaan edusti, oli kyllä muitakin edustajia meillä.

Tässä on ensinnäkin mainittava kaksi suomalaista hovisaarnaajaa, jotka tällaista uutta oppia julistivat, nimit-

---

[1] Akiander, é. m. t. V, 308, 309 alimuist.

Digitized by Google

täin Hammarlandin ja Eckerön kirkkoherra J. G. Vänman sekä Viaporin linnaväen saarnaaja Daniel Backman.

Edellinen v. 1807 pappeinkokouksessa pitämässään saarnassa puhui siitä, kuinka jumalallinen viisaus on johtava meitä varmasti »hyveen ja onnellisuuden (sällhetens) tielle» ja kuinka Jumala »med förmågan i wår själ, att enligt förnuftets grunder fritt wälja eller förkasta, gifwit oss ett lyckligt medel att fullkomna wår bestämmelse. Måtte wi allenast igenkänna den sanna Friheten, som Jesu Religion skänker, måtte wi förstå att willigt underkasta detta lifliga begär och denna swaga förmåga den Andes ledande, som werkar i oss både wilja och gerning efter sitt goda behag» [1].

Mutta vasta D. Backman antoi uusien aatteiden miltei kokonaan täyttää saarnansa. Esimerkkeinä olkoon tässä mainittu otteita hänen saarnoistaan »Vapahtajan syntymä- ja kuolinpäivinä», sekä hänen Ehtoollis-nuorisolle pidetystä puheestaan, kaikki pidetyt Viaporin kirkossa v. 1807 [2].

Joulupäivänä:

— — »Högtidlig skall den (juldagen) vara för kommande slägter, så länge förnuftige varelser bebo denna jord, så länge menniskan känner att hon behöfwer tröst, och att hon måste äga dygd, om hon vill blifva säll. — —

Ämnet:

Det glada Budskapet till jordens inbyggare: I dag är Eder född en Frelsare.

---

[1] Den Sanna Friheten, en Skänk af Jesu Religion. Predikan wid prestm. i Åbo 1807, siv. 3, 6.

[2] »Predikningar på Vår Frelsares Födelses- och dödsdagar jemte ett Tal till Nattvards-Ungdomen» pain. Turussa 1807.

Digitized by Google

Glädjande är detta budskap: Eder är född en Frelsare, för dem som lefva i okunnighet och mörker om allt hvad menniskan bör veta för sin lycksalighet, om Gud, själens odödlighet, och sina pligter. Djupt i menniskans hjerta är hon grundad, öfvertygelsen om en högre Magt som skapat verlden, om en Försyn som uppehåller den, och tillsänder hvarje enskilt menniska sitt vissa mått af lyckliga eller olyckliga öden. Starkt talar denna smickrande röst till vårt hjerta: du är icke född till detta korta lifvets skimrande skådespel, en högre verld skall öppnas för din själ, och odödlighetens krona belöna dina dygder. Evig och kraftig är pligternas lag, ljudande i hvart brottsligt hjerta med åskans styrka, hviskande i den ädles den dygdiges bröst hugsvalelse eller belöning. — — —

— — Om det då ej finnes ibland oss någon, som icke önskar att äga värdiga begrepp om Gud och sig sjelf; om ingen kan vara utan bevekelsegrunder til dygd, om hvar och en känner sig äga fel och behöfva tröst, om intet hjerta slår, som icke känner sorgen; huru kan då någon med kallsinnighet afhöra denna röst: oss är född en Frelsare [1].»

Pitkäperjantaina:

»— — Känner du att du har en Frelsare, som lidit dina synders straff och dödt för dig, för att befordra din dygd och din sällhet, och icke blott för dig, utan för hela menskligheten, hvilken du är skyldig att älska; så förgät icke hvad godt han dig gjort hafver. Om en Fest firas till Hans åminnelse, så var den första, eller åtminstone icke den sista; att åt Hans minne skatta en varm känsla,

[1] Siv. 5, 6, 15 s.

Digitized by Google

en uppriktig välsignelse, eller ett offer som öfverträffar alla andra: en vis åtanka af det goda som Jesus bevist menskligheten.

— — Gifves det väl ibland oss någon, som är nog förderfvad att icke älska Jesum, sanningen och dygden. Gifves det någon kittslig bespottare, som ler åt det kors hvilket bars af den *dygdigaste* som lefvat på jorden. Eller finnes det en sjelfklok, nog öfvermodig att förakta den svages stöd, nog nedrig att villja undanrycka honom det: O! måtte de åtminstone unna oss den oskyldiga tillfredsställelsen att vid korset utgjuta våra känslor. Må de förlåta oss vår svaghet, så visst som vi förlåta dem deras ofog.

Men icke nog att Jesus har lärt oss att lefva rätt, genom sina lärdomar; Han har äfven lärt oss det genom sina efterdömen. Betraktom Honom såsom menniska. — — — Har Han uppnått de manliga åren, så går Han omkring att göra väl, att utsprida upplysning och dygd. — — Sådan var Jesu vandel, till vår efterdömelse; men hurudan var Hans död?

— — Skåden den vises, den dygdiges, skåden Jesu sista timma i verlden, utmärkt af ångest, och bäfven för eder förmätenhet. — Ja, döden är förskräckelsens konung för alla lefvande varelser, det gifves blott ett sätt att mildra hårdheten af dess slag: det är att värdigt uppfylla sin bestämmelse. Denna tröst kände Jesus. Det är fullkomnadt, sade Han — jag har uppfyllt min pligt, jag har icke förgäfves lefvat i verlden. — — Blott den som lefvat värdigt, kan dö väl, blott den som redligt genomvandrat sin bana, kan vid dess slut se tillbaka utan förebråelse; och visar denna syn honom många fel, så visar

Digitized by Google

den ock några dygder. Han kan trösta sig dermed, att han gjort någon nytta i verlden, att hans minne icke skall gömmas i hans graf, att hans namn skall välsignas af tacksamma efterkommande. Måtte denna tröst tillhöra oss i våra sista stunder! Måtte vi så hafva fullgjort hvad en vis Försyn ålagt oss att utföra, att vårt samvete må kunna lemna oss detta intyg: jag har dock icke varit en sysslolös åskådare af Skaparens under, jag har äfven gagnat i verlden; också jag har burit en skärf på upplysningens, på sanningens och dygdens altare. Äfven min hand har utdelt någon välgerning, jag har också tröstat någon olycklig bror» — —[1].

»Tal till Ungdomen vid dess första Nattvardsgång.»

Erfarenheten lärer att menniskan är svag, att sinligheten öfverröstar förnuftet, att begären qväfva den ädlare känslans röst. — — Se här derföre älskade Ungdom, trenne ord, som jag lägger heligt på ditt hjerta; så länge de der äro verksamma, skall din dygd vara fredad, och din lycksalighet säker; så länge skall du ännu vara Himmelens vän och känna dig förenad med det Allgoda Väsendet. Dessa tre ord äro: Bevara din oskuld, tänk ofta på din Frelsare, kom i hog din höga bestämmelse.

Så länge j ägen qvar eder oskuld, så finnes intet brottsligt i edra begär, intet föraktligt i edra önskningar, intet straffvärdt i edra företag. — — Men likväl, tagen detta råd till er styrka: tänk på din Frelsare! Tänk ofta på Honom, och kom ihog, huru Han ifrån er späda barndom har låtit sin lära förkunnas, och ingjutas i ert

[1] Siv. 18 s, 24 s, 30 s.

Digitized by Google

hjerta; kom i hog, hvad Han har gjort för eder och alla menniskors skull, de stora efterdömen till dygd Han lemnat verlden, de bittra qval Han har utstått, den svåra död Han lidit, för att bekräfta dygdens lära på jorden; kom i hog, att Han fordrar af sina vänner, att de för Hans skull skola uppoffra några begär, skola försaka några fördelar.

— — j skolen återfinna hvarandra i en lyckligare verld, inför Guds thron, lycklige om j då förenens lika rene som i dag, — — — träden fram till Jesu Altare, svären heliga löften åt dygden, och gån sedan till det verksamma lifvet att uppfylla dem» — — —[1].

Näiden Backman'in saarnojen mukaan kristinuskon varsinainen tehtävä siis vaan on antaa ihmisille arvokkaita käsitteitä kaitselmuksesta, sielun kuolemattomuudesta, velvollisuuksistamme, rangaistuksesta ja palkasta. Kristinuskon tulee toisin sanoin vapauttaa meitä vaan ennakkoluuloista. Korkeintaan kristinusko Backman'in mielestä voi, herättämällä jonkinlaista tunteen liikutusta, olla vaikuttimena velvollisuuksiemme täyttämiseen, s. o. elämään noitten abstraktisten käsitteiden »hyveen,» »jumalanpelvon», »isänmaan» ja »ihmiskunnan»» hyväksi.

Kristus tämän mukaan on vaan siveellisin ihminen, joka koskaan on elänyt maan päällä. Hän on ollut humanitetin suurin sankari ja apostoli, sillä hän on itse uhrannut elämänsä korkeimmalle hyveelle, vieläpä kuollut vahvistaakseen oppiansa hyveestä. Meille hän on siten jättänyt valistuneita käsitteitä ihmisyyden oikeudesta ja arvosta. Voipa hän vielä ystävyyden ja hellyy-

---

[1] Siv. 33, 35 s. 38 ss.

Digitized by Google

den kädellä pyhkiä hyveellisen ihmisen kyyneleet, koota hänen huokauksensa ja johdattaa hänet onnellisempaan maahan, jossa autuas jälleennäkemisen ilo on häntä ilahduttava.[1] Ainoa ehto, joka onnellisuuden saavuttamiseksi asetetaan, on, että ihminen elämänsä lopussa, katsoessaan taaksepäin, ei löydä elämästään ainoastaan vikoja ja puutteita, vaan myös joitakin hyveitä, s. o., että hän näkee, että hänkin on hyödyttänyt maailmaa varsinkin armeliaisuuden töillä ihmisraukkoja kohtaan. Näillä töillä näet Backman luuli voivansa ikäänkuin korvata Jumalalle sen, mikä puuttui varsinaisten velvollisuuksien täyttämisestä tai myöskin saada sitä suuremman palkan toisella puolella hautaa.

Kun Backman eräässä paikassa ohimennen sanoo, että Kristus on kärsinyt syntiemme rangaistuksen, niin on muistettava, että synti Backmann'in mukaan on sama kuin vika tai puute; varsinaista perisyntiä Backman ei näy tunteneen.

Kristus on vaan ikäänkuin heikkoluontoisemman tuki ja tämän näyttää vielä täytyvän ikäänkuin pyytää vahvemmalta tai viisaammalta anteeksi siitä, että hän uhraa muutamia kyyneleitä Kristuksen muistoksi.

Tällaista uus-uskolaista kristillisyyttä sisältävät myöskin Alavetelin kappalaisen Abr. Hällström'in ja Kokkolan kappalaisen Abr. W. Chydeniuksen käsikirjoituksina jälkeenjääneet saarnat.

Korkein Jesukselle tuleva epiteti näkyy Hällström'in mielestä olleen »den stora Dygde-läraren»[2]. — Millaiseksi

---

[1] Siv. 13.

[2] katso Hällström'in saarnaa 1805 4:nä sunn. Kolmin. jälkeen (Pastori Nejnstedt'in huostassa olevassa saarnakäsikirjoituskokoelmassa Kokkolassa).

Digitized by Google

Hällström Jesuksen esittämää hyvettä käsitti, osoittanevat seuraavat otteet hänen saarnoistaan:

Kuvatessaan esim. Jesuksen esiintymistä fariseuksen pidoissa (Luk. 11: 37—54) hän m. m. sanoo: — — »samtalet ledde (Jesus) på sådana ämnen, som kunde blifva lärorika och borde af oss efterföljas, för at göra menskliga sammanlefnaden lika välgörande som behaglig. Han meddelade lärdomar och råd, utom det at Han med sitt eget Exempel med sin egen dygd ō. Gudaktighet visade, huru man kan undvika det obehagliga, samt hämta både nöje ō. uppbyggelse däraf. Vi hafve altså ymnig anledning at (betrakta) Vår frälsares Dygd ō. Gudaktighet, oss til rättesnöre och efterfölgd» [1].

Joh. 1: 9 Hällström selittää seuraavasti: »Han var den rätta Läraren, som undervisade ej allenast några få personer af et vist folkslag, utan alla mskor — om den väg, hvarpå de med säkerhet kunde finna en sann lycksalighet — — och hvad synes Eder m. å. månne vi icke äfven af alt skäl böre hålla Jesus för en Lärare, kommen af Gud, emedan af Honom dem fattigom vardt predikadt evangelium? — — Dem fattigom vardt predikadt Evang.: vil då så mket säga, som at äfn gemene man njuter undervisning i xstendomen o. salighetslära och m. å. at nu Jesus besynnerligen sörgde för deras uplysning» [2].

Hällström kyllä myös saarnasi, että Kristus on kuollut meidän edestämme; mutta miten hän tämän käsitti, ilmaiskoon hänen seuraava lausuntonsa:

»Historien om Jesu lidande och död m. å. är för oss högst lärorik och nyttig, om vi med eftertancka

[1] Dupl. på 17 eft. Tref. 1809, äskenmainitussa kokoelmassa.
[2] Dupl. på 3 adv. N. Vetil 1820, äskenmain. kokoelmassa.

Digitized by Google

öfverväge de däri förekommande händelser o. redligen beflite oss at rätt använda de lärdomar, samt efterfölja de tröstegrunder, varningar o. upmuntringar som Xstus genom sitt dygdiga o. gudaktiga exempel där gifver oss. — Et upmärksamt betraktande deraf styrker vår tro på en Gudomlig försyn, på vår fulbordade återlösning o. ger oss förhoppning om en tilkommande belöning. Hon visar oss i alt afseende Jesu dygdiga exempel, til hkas efterfölgd vi äro förbundne — huru vi böra förhålla oss under våra lidanden för at kunna göra räkning på en härlig utgång deraf.» Lunastuksestahan on tässä vaan ohimennen mainittu, jota vastoin Jesuksen kärsimisen ja kuoleman esikuvallista merkitystä on kaikella mahdollisella painolla teroitettu [1].

Hällström'in kantaa kuvaa hyvin myös hänen saarnansa siitä, miten meidän tulee käsittää Jesuksen puheita tulevaisen elämän onnellisuuksista. Hän arveli, että koska Jesus, näitä esittäessään, on mukautunut noitten enemmän aistillisten kuin järkevien juutalaisten heikkouden mukaan, niin meidän, jos nimittäin tahdomme saada järkeviä ajatuksia ijankaikkisesta elämästä, täytyy pitää kysymyksessä olevia puheita paljaina kuvina [2].

Miten trivialista uskontoa neologinen saarnamies viisauden sääntöjen muodossa saattoi jaeskella, osoittaa meille Hällström'in saarna 9 sunn. Kolmin. jälkeen 1821. Teemana siinä on: »Några visdoms Reglor, som vi böre göra oss, då vi betrakte lifvets flyktighet o. korthet.» Saarnassa käsitellyistä viisaussäännöistä mainittakoot tässä seu-

---

[1] Dupl. på 17 eft. Tref. 1809.

[2] »Dupl. i Pedersö 1 sönd. efter Tref. 1806.»

Digitized by Google

raavat: »Lärer det sunda förnuftet o. den dageliga erfarenheten oss, huru mycket vi med et ordentligt lefverne med måttlighet o. med at dämpa våra begär, kort sagt, med en dygdig o. rättskaffens vandel kunna bidraga till vårt eget lifs bevarande.» »En visdoms Regel som vi af lifvets fluktighet o. korthet bör göra oss, är denna: at vi sorgfälligt eftersträfve at göra lifvet både för oss sjelf och andra så lätt o. behagligt, som det står i vår makt. — — ville vi göra lifvet behagligt både för oss o. andra så böra vi också vara måttliga i vår sorg öfver de jordiska tinges förlust, o. tröste oss när vi sakne dem.» Erittäin nyt viimeksi esitetty ajatus kristityn kohtuullisuudesta suhteessaan aineelliseen tavaraan oli yksi neologian perussäveleitä.

Nähtyämme Hällström'in saarnojen olevan tätä laatua, tulimme uteliaiksi hankkimaan tietoja siitä, mitä saarnakokoelmia hän pääasiallisesti oli käyttänyt lähteinään. Ja saimmekin tietää [1], että Hällström'in jälkeenjättämässä kirjastossa löytyi Bastholm'in, Paludan'in, H. Tresckowin ja Per Kernell'in saarnoja [2] sekä C. E. Sandberg'in kääntämät Johan John'in »Predikoutkast» [3]. Kahteen viimemainittuun teokseen on meillä ollut tilaisuus lähemmin tutustua ja olemme silloin huomanneet niitten läpi läpeensä olevan samansuuntaisia kuin Abr. Hällström'in nyt käsitellyt saarnat. Hyvin todennäköistä siis on, että Hällström saarnojaan sepittäessään on vapaasti käyttänyt hyväkseen mainittuja kokoelmia.

---

[1] Pastori Nejnstedt'in hyväntahtoisella välityksellä.

[2] Per Kernell, Högmesso Predikningar, pain. Tukholmassa 1826.

[3] Ilmest. Uppsalassa 1805.

Digitized by Google

Samaan henkeen kuin Hällström saarnasi myös Abr. Vilh.Chydenius. Niinpä hän eräässä Uudenvuoden päivänä 1851 pitämässään saarnassa sanoo:

»Förnuftigt christne! bör en dag, sådan som denne begås; derföre ihogkommen: i detta år skall jag kanhända dö. Förnuftigare kan man icke fira sitt nyår än med denna betraktelse.

Endast vårt hjerta med dess företräden, endast vår fromhet och dygd, våra verkeliga förtjenster, våra minnen emotstå förgängelsen. — — —

Måtte med alla sina fasor den tanken genomtränga oss: i detta år skall jag kanhända dö. — Till sammans med denna tanke kan intet ondt trifvas. — — —

Välgörande för menskligheten måste en sådan dag som denna begås — — liksom ville man genom njutningens innerlighet ersätta dess korta varaktighet» [1]. Oliko tämä nyt kristillisille saarnalle sopivaa kieltä!

Muuten Abr. Vilh. Chydenius kuuluu hyvin mielellään saarnanneen aineista sellaisista kuin: »Det är bättre att gå i sorgehus än i glädjehus» ja varsinkin aviopuolisojen autuaasta yhtymisestä toisella puolella hautaa. Tätä viimeksimainittua ainetta hän saarnasi niin usein, että se takertui sen ajan lapsiinkin, jotta ne vielä tänä päivänä vanhoiksi tultuaan hyvin sen muistavat. Täten sellaiset uskon totuudet, joiden pitäisi vastaaman kristityn yksivakaista pyhää ijankaikkisuuden toivoa, saivat hengettömän korulauseen kiintonaisen muodon. Juuri tämän hänen saarnansa yksitoikkoisuuden takia kerrotaan erään talonpojan häneltä kysyneen: »Hvi prädikar Prosten

[1] Pastori Nejnstedt'in hallussa olevassa saarnakäsikirjoituskokoelmassa.

Digitized by Google

allti' he sama'?», johon Chydeniuksen sanotaan vastanneen: »Kan du de då?». Ja kun kysyjä siihen sanoi: »Nä», niin rovasti virkkoi: »Då förtjenar du höra de engång till» [1].

Muuten ei Abr. Vilh. Chydeniukselta juuri ole paljon käsinkirjoitettuja saarnoja tavattavissa siitä yksinkertaisesta syystä, että hän melkein aina kuului pitäneen saarnansa ilman konseptia, ulkoa kun osasi yksiäänisen viisunsa. Tässä suhteessa Chydenius kuitenkin vaan oli aikansa lapsi, sillä jos ortodoksian aikana yleensä katsottiin täytyvän kehoittaa pappeja vapautumaan mikäli mahdollista konsepteista, niin nyt, neologian vallitessa, päinvastoin täytyi valittaa sitä, ettei viitsitty edes kirjoittaa sitä, mitä oli esitettävä [2].

Koska nyt olemme nähneet selviä esimerkkejä neologisesta saarnatavasta Suomessa, herää itsestään kysymys, kuinka laajalti tämä uusi suunta sitten tällä alalla oli edustettuna papistomme keskuudessa. Kun Tammelan kirkkoherra N. M. Tolpo pappeinkokouksessa Turussa v. 1825 valitti, että varsinkin papiston nuoremmat jäsenet, ajan kevytmielisen hengen eksyttäminä, dogmatisissa ja siveysopillisissa esityksissään eivät noudattaneet raamattua ja tunnustuskirjojamme, jonka tähden hän katsoi tarpeelliseksi heitä varoittaa, niin arkkipiispa sen johdosta ilmoitti, että hän papistomme kunniaksi arveli mainittuja opettajia Suomessa ei olevan niin monta, että joku yleinen varoitus heidän hairahduksiensa tähden tarvitsisi antaa [3]. Joskin arkkipiispan oma neologinen katsantokanta

---

[1] Pastori Nejnstedtin kertoma.

[2] Vertaa Skarstedt, Predikoverksamhetens och den Andliga vältalighetens hist. siv. 193, 259.

[3] Handlingar i anl. af prestmötet i Åbo 1825, s. 140.

Digitized by Google

ehkä vaikutti sen, että hän tässä niin lievästi kuin suinkin arvosteli samansuuntaisia virkaveljiään, niin luulemme kuitenkin voivamme uskoa, ettei neologisten saarnamiesten luku Suomessa ollut juuri suuri. Huomattava on näet, että suurin osa niistä painetuista ja käsinkirjoitetuista saarnoista kysymyksessä olevalta ajalta, joita me olemme tarkastaneet, on ammennettu aivan toisenlaisista lähteistä kuin neologian. Käsinkirjoitettujen saarnojen reunuksissa vielä tapaa usein jonkun seuraavista nimistä: Sven Baelter, P. Tolleson, J. J. Rambach, J. G. Gytner, E. Vallström, A. Båld, F. Bagge, A. Nohrborg, M. Fant, J. G. Bergius, H. Müller, L. C. Retzius, Abr. Pettersson [1] ja nämäthän miehet puhuivat aivan toista kieltä kuin neologia.

Näin ollen voisi hyvin ymmärtää, jos saksalainen »valistunut» olisi tarkoittanut Suomeakin arvostellessaan Ruotsin maaseutujen pappein saarnoja 18:nnen vuosisadan lopulla seuraavasti: »Hade jag kunnat skrifwa opp de predikningar alla i en form, som jag dels i småstäderne, dels på landet hörde af 30, 40, 50 årige män, och skulle jag efter orden låta öfwersätta och trycka dem i Tyskland: så skulle man hålla det för omöjligt: at i slutet af 18:de seklet sådan onyttigt och tanklöst pladder, hwaraf ingen mening har en practisk nytta, i ett protestantiskt land af Europa kunnat höras ifrån et sådant rum, som en predikstol» [2].

---

[1] Katso yliopiston kirjastossa olevia painetuita suom. saarnoja ja Turun kaup. kirjastossa, Padasjoen kirkon ark:ssa, Suom. muin.muist. yhd:ssä, yliopiston kirjastossa, Suomen kirkkohist. seurassa ja maisteri E. Grönlundin luona löytyviä saarnakäsik. kokoelmia.

[2] Åbo tidn. 1798, n. 37. »Om uplysningen i Landsorterne af Swerge», tehnyt saksal. C. L. Lenz, joka 1796 matkusti Ruotsissa.

Digitized by Google

Vaikka näitten saarnojen joukossa, jotka tämä saksalainen kuuli, olisi ollut neologisiakin suomalaisia saarnoja, luulemme hänen kuitenkin voineen lausua tällaisen arvostelun. Jos näet saksalaisen valistushengen kannalta, varsinkin vielä 18:nnen vuosisadan lopulla, tarkasti Suomen pappein saarnoja, niin helposti voi ymmärtää, että sen neologisetkin saarnat saksalaisen silmissä mahtoivat näyttää liian puhdasoppisilta. Suomessa näet neologia ei ikinään päässyt kehittymään niin pitkälle ja sentähden ei myöskään niin selväpiirteiseksi kuin Saksassa. Sentähden ei myöskään Suomessa esiintyneitä neologisia saarnoja niin tarkalleen kuin Saksassa voi ryhmittää eri neologisiin saarnasuuntiin. Muuten neologia saarnatoimessa Suomessa ei niin paljon ilmennyt suoranaisessa polemikissa kirkon dogmeja vastaan kuin siinä, että »tarpeellisimmat perusopit joko esitettiin kierosti ja huolimattomasti tai kokonaan kartettiin [1].

Sen sijaan, että saarnan tulisi olla Kristuksen nimessä julistettu pelastuksen todistus, muodostui se usein paljaaksi esitelmänmuotoiseksi suosituksekseksi kristinuskon yleisinhimillisistä moralisista totuuksista. Seurakuntaa sekä puhuteltiin että käsiteltiin enimmäkseen vaan kylminä kuulijoina eikä paimennettavina lampaina. Tästä katsantotavasta on meillä vielä tänä päivänä muistomerkkinä tuo mielestämme väärä tapa »kuulijani» sanalla saarnastuolista puhutella jumalanpalvelukseen kokoontunutta kristillistä seurakuntaa. Kuitenkin neologialla Suomessa saarnatoimeenkin nähden oli erityinen tehtävänsä. Eikä tämä ollut yksistään alasrepivää laatua. Latina tosin myös

---

[1] Akiander VI, siv. 361 s.

Digitized by Google

saarnoista katosi, vaan se ei ollut niille haitaksi, päinvastoin; äidinkieltä ruvettiin nyt sen sijaan saarnoissakin huolellisemmin viljelemään. Ja mikä vielä tärkeämpi oli, neologia laajensi saarnan psykologista näköalaa, tarkkasi enemmän myös luonnollisesti inhimillistä ja käytännöllistä puolta.

Tämä nyt neologisten saarnain sekä varjo- että valopuolista.

Mitä sitten saarnan sukulaiseen, hengelliseen kaunopuheliaisuuteen tulee, niin oli sekin osaltaan kysymyksessä olevana aikana neologian vaikutuksen alaisena.

Sanat »dygdig lefnad, säll belöning» ilmaisevat sitä aatepiiriä, jonka sisäpuolella monessa sen ajan juhla- ja hautauspuheessa mieluimmin liikuttiin. Luonnontieteen ja kaunopuheisuuden professoritkin olivat siihen aikaan kylliksi suuria teologeja osatakseen puhua siihen suuntaan. Sen osoittaa m. m. kemian professori P. A. Gadd'in v. 1770 C. G. Tessin'in muistoksi pitämä puhe, josta mainitut sanat muuten juuri ovat otetut. [1] Sitä todistaa myös kaunopuheisuuden professori J. F. Valleniuksen suuriruhtinas Carl Gustaf'in muistoksi pitämä surupuhe, jossa m. m. luemme seuraavaa: »Med glömskan af Honom (Försynen) och af vårt beroende under Hans vilja skulle all håg för vår moraliska odling försvinna, och egoismens välde skulle vara oinskränkt och dygden lands-

---

[1] »Åminnelsetal öfver Carl Gustaf Tessin» pain. Tukholmassa 1772, siv. 55.

Digitized by Google

flyktig på jorden, och himlarne toma på invånare — —. För vårt tålamod, för vår undergifvenhet, för våra strider, har Hon (Försynen) lönen beredd i det lif som kommer» [1]. Uskontoa siis tässä pidetään vaan moralin palvelijana ja keinona täyttää taivaat asukkailla.

Samallaista moraliseravaa ja eudemonistista käsitystä uskonnosta osoittavat myös seuraavat erästä hautapatsasta Helsingin pitäjän kirkkomaalla v. 1812 vihittäessä lausutut sanat: »Tack, Du dygdige Bror för det Du, under hela Din lefnad beständigt fördt, en så jämn, och ostraffelig vandel, att, om Du hade ingått i Andeliga Ståndet, en mera exemplarisk Prästman, aldrig funnits, än Du skulle hafva varit. — Belöningen, den utlåfvade belöningen, den fick Du, — i Himmelen. — Gud belöne Dig, för alt, för alt, med den högsta grad, af sällhet, som i Himmelen finnes, och det har han allaredan gjordt» [2].

Mutta tämäntapaista korukieltä ei ainoastaan puhuttu hautojen ääressä, sitä vielä piirrettiin hautakiviinkin. Näissä näetsen toisinaan suorastaan kiitetään poismenneen hyveitä ja sanotaan hänen muuttaneen »til ett sällare lif.» Toisinaan taas on hautakivikirjoitukseksi valittu jokin ylimalkaisempi neologinen sentenssi, niinkuin esim.: »Gafs ej et tilkommande hvad vore väl den dygdiges tröst? Om ej hoppet at i et lyckligare land återse förlorade vänner mildrade saknadens smärta, huru länge skulle ej vänskapens tårar rinna» tai: »Den dygdige är

---

[1] J. F. Vallenius, Sorgetal 1806, siv. 16, 17.

[2] Tal vid Invigningen af framl. Fältkamr. Joh. Weckströms grafvård af brodern J. D. Weckström, pain. Turussa 1812, siv. 17 ss.

Digitized by Google

säll, hans himmel är hans bröst. Jag vördat denna tro, välsignat denna tröst.» [1]

Eipä pidetty edes sellaisia tilaisuuksia, kuin Evankelisen ja Piplia-Seuran vuosikokouksia sopimattomina neologisen kaunopuheliaisuuden esittämiseen. Niinpä eräässä edellämainitun seuran kokouksessa saattoi kuulla hyvettä ylistettävän seuraavasti: »Att tro på Christum, hwad kan det wäl wara annat, än att tro på den renaste, fullkomligaste dygd?» ja »du uppfattar — — att du icke kan hafwa del uti honom och hans återlösning, såframt du icke sträfwar efter hans dygd och söker att wara så sinnad, som Jesus Christus var» [2]. Toisella kertaa taas sai kuulla käsiteltävän »valistusta» seuraavasti: »Med upplysning förstås menniskans framskridande till kunskap och sedlig bildning. Upplyst är den, som icke följer dunkla intryck och förwirrade begrepp, utan ljusa och bestämda föreställningar — — när han (den upplyste) engång får hwila sig efter detta sitt arbete, när han får flytta bort till en annan, ljusare ort uti Allfadrens stora rike; så följer honom den saliga känslan af uppfyllda pligter, det glada minnet af fullgjorda skyldigheter» [3].

Sama mies, jonka puheesta viimemainitut sitatit ovat otetut, sai vielä Suomen Piplia-Seurankin vuosikokouksessa v. 1840 tilaisuuden esittää neologista kaunopuheliaisuuttaan. — Osoittaaksensa Jumalan ilmoitetun

---

[1] Tällaisia hautakivikirjoituksia tapaa Helsingin Vanhan kirkon ääressä olevalla hautausmaalla (nykyään puisto) ja lukeutuvat ne 18:nnen vuosisadan lopusta ja 19:nnen vuosisadan alusta.

[2] Edv. Bergenheim, Tal vid Finska Evang. Sällsk. 1834, siv. 11, 13.

[3] Tal vid Finska Evang. Sällsk. af C. A. Hjorth, Phil. Doct. och Kyrkoh. i Bjerno 1836, siv. 5, 9.

Digitized by Google

sanan arvoa, hän siinä m. m. lausui, että se opettaa meitä: »att lidandet är den tjenligaste näring för dygdens blomma: att efter mörka, bekymmerfulla skiften himlens salighet strålar oss till mötes, såsom den klaraste stjerna, långt bort om tidens tårbestänkta gränser» ja huudahtaa sitten »Pris ske derföre dig, du himmelsk Lära» [1].

Kieleltään yhtä pöyhkeän kukkaisa, mutta sisällykseltään paljoa hämärämpi oli se puhe, jonka Vehmaan kirkkoherra J. H. Mollin samallaisessa tilaisuudessa piti. Viimemainittu katsoi aineen »Religion-Fromhet» sopivaksi käsitellä, kun yhdistys, jonka kauniina tarkoitusperänä oli »Religions alfvarets lyckligaste blomma» viettää syntymäpäivänsä. Uskontoa puhuja sitten karakteriserasi elämänä »uti det Helas oändlighet, uti det ena väsendet» ja hurskaan mielen hän arveli olevan »uti ett moment af omedelbar, öfver all irring och villa helig förmälning af Oändligheten med den vid jordlifvet bundna anden, till en skapande och lifgifvande förening, samt framter då en viss lycklig brödralikhet med Jesus.» Tällaiseen hurskaaseen tilaan saattaisi joka ihminen puhujan mielestä päästä, jos hän vaan uinuksistaan herättäisi ja oikeaan suuntaan kehittäisi myötäsyntyneitä uskonnollisia taipumuksiaan. Mutta niin eivät ihmiset puhujan mielestä hänen aikanaan tavallisesti tehneet; he antoivat päinvastoin luonnollisen hurskauden-tunteensa kärsiä ja siinä oli syy ajan jumalattomuuteen. Mutta kerran oli kuitenkin vielä, niin arveli puhuja, hetki tuleva, jolloin ihmisten uskonnolliset taipumukset heräävät ikäänkuin

---

[1] C. A. Hjorth, Tal vid Bibel-Sällsk. i Åbo 1840, siv. 11.

Digitized by Google

unestaan. Tämän herättämistyön Mollin sitten omisti Pojalle ja Pyhälle Hengelle.

Ikäänkuin puheensa köyhän sisällyksen peitteeksi näkyy Mollin tavoitelleen koreata sanarikasta muotoa. Esimerkkinä tästä painatettakoon tähän vielä seuraava kohta. Kuvatakseen, kuinka saarnaajan tulee hoitaa hänelle uskottua jumalansanan lähdettä, hän m. m. sanoo: »Han (Religions läraren) äger tillse, att kring dess rand framspira de skönaste och herrligaste blommor, som hvarje klimat möjligen kunna tillhöra, på det dessa blommors rund måtte lemna den himlablåa ytan skyggd emot jordens stoft och jordens vind, att den lugn och klar, sådan den springer ur den eviga ådran, insupande lifsluften ifrån höjden, måtte nära och stärka lifvet hos dem, som dricka deraf. Men ännu mer, han bör beströ alla vägar som leda dit, med flärdfria blommor, utan onödigt prål och straffvärdt lättsinne; på det att Ljusets barn med lust och med gamman, enhvar från sitt håll, vandra lifvets väg till lifvets källa, och der uti en skön brödrakrets dricka oförgängelig kraft till evinnerligt lif.» [1]

Jonkinmoista korupuhetta näkyy Piplia-Seuran seuraavankin vuoden juhlapuhuja, Mietoisten kappalainen E. Rancken otaksuneen kuulijakuntansa odottaneen, koska hän heti puheensa alussa katsoi täytyvänsä pyytää anteeksi, ellei hänen esityksessään ilmenisi niin paljon korkeampaa, onnellisemmin varustettua puhujaa kuin yksinkertaista kansan opettajaa, saarnaajaa. Tarpeeton oli kuitenkin tämä anteeksi pyyntö, sillä jos korulauseita halut-

---

[1] Tal vid Bibel-Sällsk. i Åbo 1838 af J. H. Mollin, pain. Turussa 1839, siv. 1 s, 6, 10 s, 18, 20 s.

Digitized by Google

tiin, niin ei niitä Rancken'in puheesta puuttunut. Mutta se, mitä tässä puheessa kaipaa, on juuri yksinkertaisen ytimekkään kristillisyyden esitys. Se kristinusko, jota Rancken ylisti, oli se, jota »Förnuftet fordrar, Uppenbarelsen meddelar; en grund och borgen för denna fasta, glada öfvertygelse, som gör den fromme vis, den vise from.» [1]

Tähän suuntaan kävivät myös ainakin toisinaan ne pitkät kiitokset, jotka siihen aikaan saarnastuolista kuolemantapausten johdosta tehtiin. Esimerkkinä sellaisista mainittakoon tässä eräs ennenmainitun Abr. Vilh. Chydeniuksen v. 1850 pitämä

»*Tacksägelse.*

Dagligen bortrycker döden någon från de lefvandes tal. Så väl vårens blommor, som höstens frukter falla för dess lia. Den förstör ynglingens hopp, mannens verksamhet och framtidens utsigter. Den söndersliter vänskapens och kärlekens ljufvaste band, och sårar djupt det känslofulla hjertat. Så hårda skickelser skulle dock icke den Allgode tillåta sig, om han ej för högre orsakers skull fann dem nödvändiga. Ofta förefalla oss hans vägar mörka och svåra, men de äro dock alltid visa och faderliga. Han bortkallar oss från jorden på en tid, som är den nyttigaste för oss sjelfve och andra, och flyttar oss genom döden till det sälla land, hvarest de döde lefva, och hvarest alla de som här varit förenade genom kärlek, tro och dygd skola i Guds paradis återförenas för att alldrig åtskiljas, *ty det första är förgånget.*

---

[1] Tal vid Finska Bibel-Sällsk. 1839 af E. Rancken, pain. Turussa 1839, siv. 18.

Digitized by Google

Till denna åsigt tage vi oss anledning, då vi i dag hembäre lifvets och dödens Herre en vördnadsfull tacksägelse för det han behagat, enligt sitt allvisa råd — — hädan kalla, och till den sälla odödligheten flytta — —

Ofvan skyn ett öga vakar
Öfver hvarje dygdens vän
För att hemförlofva den,
Som ej himlens väg försakar.

Han har hastat dit, den sälla
Ifrån pröfningarnas land,
Der skall engång Herrans hand
Honom än oss återställa» [1].

Tällaisia kiitoksia, niinkuin hautauspuheitakin Suomessa sepitettäessä, suuressa määrin joko suorastaan jäljiteltiin tai ainakin silmällä pidettiin Ruotsin senaikuisia etevimpiä puhujia, varsinkin J. O. Wallin'ia [2].

V.

Aikakauden innokas parantelun halu ei voinut jättää kirkkotaidettakaan koskematta.

Uuden suunnan miehen valistunut maku ei saattanut esim. kärsiä vanhanaikuisia maalauksia. Niinpä sotilaspappi Andreas Kikovius, jonka me seuraavassa tulemme tapaamaan vapaamuurariveljeskunnan keskuudessa, ankarasti moitti sitä, että maalauksilla jollain tavoin joko kirkossa tai kodissa koetettiin havainnollisesti esittää Jumalaa; sillä »Deus invisibilis & infinitus nulla artificis manu depingi potest.» Samoin hän ehdottomasti pa-

[1] Pastori Nejnstedt'in huostassa Kokkolassa.

[2] Tidskr. för Teol. och Kyrka 1879 utg. af H. Råbergh, siv. 22.

Digitized by Google

heksui, että helvettiä kuvattiin »ut voraginem igne flammantem, Dæmonesque adspectu horribiles, rostris aduncis, longis cornibus, harpyarum ungvibus, prælongis caudis, instructos ut omnibus crudelitatis instrumentis armatos, infelicissimos homines torquentes.» Ja yleensä hän tässä suhteessa arveli, että kaikki ne maalarit, jotka tahtoivat ottaa aiheensa näkyväisen maailman ulkopuolelta, tekisivät parhaiten, jos antaisivat pensselinsä pudota kädestään [1].

Kahdeksastoista vuosisata ei vielä ollut mennyt umpeen, ennenkuin Kikoviuksen toivomukset olivat toteutuneet Suomen kirkossa niin pohjoisessa kuin Kemissä. Niinpä eräs Suomessa siihen aikaan matkustanut tukholmalainen Kemin silloin uudesta kirkosta tietää kertoa, että se oli vapaa niistä raskaista koristeista, jotka tekivät useimpien Suomen kirkkojen sisäasun siihen aikaan niin mauttomaksi. Ei hän nähnyt siinä »helvettiä eikä kiirastulta, ei edes pientä perkelettä kuvattuna.» Olipa itse kirkon asentokin muuten ei niinkuin tavallisesti idästä länteen päin, vaan pohjoisesta etelään päin, jotenka alttari oli täytynyt asettaa kirkon länsikulmaan [2].

---

[1] »Oratio synodalis» pitänyt Kokkolassa A. Kikovius 1784.

[2] Åbo Tidn. 1800 N:o 45: »Resebeskrifning öfwer Finland». Itse kertomus kuuluu näin: »Såsom nybyggd fann jag henne (Kemi kyrka) fri ifrån de tunga och ofta orimliga prydnader, som i de flesta kyrkor icke endast såra smaken, utan ock förwilla begreppet och förhärda känslan. Åtminstone såg jag hwarken helwetet eller skärselden förestälda, icke engång en liten djefwul. Så har kätteriet tagit öfwerhanden. Et ännu owanligare drag af det nymodiga fritänkeriet anmärktes för mig af Klockaren sjelf, med en min af en gosse, som, ännu litet spökrädd sjelf, pekar för sin kamrat på en stubbe i mörkret, och säger: du lär hålla det der för et spöke, det är bara en stubbe. »Ser min Herre», sade Klockaren, »huru

Digitized by Google

Vielä siimäänpistävämmän todistuksen uuden katsantokannan vaikutuksesta Suomen kirkkojen ulko- ja sisä-asuun tarjoo Hämeenlinnan kirkko. Se rakennettiin v. 1798 Kustaa III:nen antaman italialaisen mallin mukaan. Jo sen ulkomuoto muistutti suuresti teaatterirakennusta; sisältä se sitten oli aivan amfiteatralisesti sisustettu, alttari keskellä kirkkoa ja penkit kehässä alttarin ympärillä. Saarnastuolin sakaristoineen taas sanotaan olleen korkealla, kirkon keskikaton yläpuolella. Syyn, miksi Kustaa III tahtoi juuri tällaista kirkkoa, sanotaan olleen sen, että, kun hän arveli läheisessä tulevaisuudessa lakattavan kirkkoja tarvitsemasta, yllämainittu kirkonlaji silloin melkein muuttamatta soveltuisi teaatteriksi. 19:nnen vuosisadan alussa mainittu Hämeenlinnan kirkko sai vähäsen kirkollisemman ulkomuodon sen kautta, että torni sen päälle rakennettiin [1]. Mutta vasta joku kymmenkunta vuotta sitten kuuluu tuo amfiteatralinen sisäasu poistetun.

Myöskin kirkollinen säveltaide joutui neologein uudistushalun esineeksi. Se olisi vapautettava kaikista räyhäävistä, korvaa ja säädyllisyyttä loukkaavista äänistä ja tehtävä oikein arvokkaaksi. Näin toivoi Jakob Bonsdorff, että saataisiin jalojen taiteidenkin ystävät vapaaehtoisesti rientämään Herran temppeliin [2].

---

wår kyrka står? wi har norr der». Jag blef nu först warse, at kyrkan stod icke i öster och wäster, såsom orthodoxien hittils fordrat, utan i norr och söder. Den lättsinnige Byggmästaren hade nämligen haft mindre afseende på en helig fördom, än på naturen af platsen: och hellre wågat ställa altaret i wäster (det står i et hörn) än wända kyrkan afwig.»

[1] Tämä esityksemme Hämeenlinnan kirkosta perustuu rovasti Josua Johansson'in hyväntahtoisesti antamiin tietoihin.

[2] Jacob Bonsdorff, Sommarresan, pain. Turussa 1799, siv. 60, 61.

Digitized by Google

Joitakin samankaltaisia ajatuksia oli kaiketi Pietarsaaren urkurilla Lalin'illa, koska hän katsoi hyväksi kirkkosoittoon sekoittaa »aarioita eli muita sopimattomia kappaleita». Mutta tämän sanottiin häirinneen hartautta, vieläpä herättäneen yleistä pahennustakin seurakunnassa. Vaan kun Lalin'ia tästä muistutettiin, niin hän vaan röyhkeästi vastasi, että joka ei sellaista soittoa tahdo kuulla, poistukoon kirkosta; kuitenkin hän sanoi tietävänsä, että usea seurakuntalainen oli hänen soittoonsa tyytyväinen [1].

Jos tutkittavanamme olevalla aikakaudella meni kirkkoon, niin ainakin muutamissa paikoin, kuten olemme nähneet, jo kirkon ulko- ja sisäasusta osasi päättää, että uusi katsantotapa oli muodostunut; mutta paljon elävämmän todistuksen tästä saattoi saada tarkastellessaan kirkossa olevaa seurakuntaa. Tätä tehdessään näetsen saattoi nähdä säätyläisten keskellä jumalanpalvelusta aivan hävyttä juttelevan ja tekevän komplimangeja, sekä, kuinka he muutamissa menoissa oikein koettivat silmäänpistävästi erota rahvaasta. Kun esimerkiksi uskontunnustus laulettiin tai evankeliumi ja epistola alttarin äärestä luettiin, niin ylhäisten ei sanottu tavallisesti nousseen seisoalleen muun kansan kanssa [2]. Mutta ei siinä kyllin; katsottiinpa voitavan joko osittain tai kokonaan laiminlyödä koko jumalan-

---

[1] Pietarsaaren pappilassa: »Kyrko Rådets och Kyrkostämmors Concept Protocoll 1795—1804»: pöytäk. 1804 $^{13}/_{5}$.

[2] J. Kraftman, Tankar om den Förfallna Christendomens Upphielpande, kirj. Koivistossa, pain. Tukholmassa 1773, § 12.

Digitized by Google

palvelusta; arveltiin vaan, ettei siinä voi oppia mitään uutta tai ettei sovi sekaantua yksinkertaiseen ja tyhmään rahvaaseen, tai ettei aika sitä salli tahi myös, ettei opettaja aina ole tarpeellisilla lahjoilla varustettu [1].

Ensimmäiset tätä ajan suuntaa ilmaisevat todistukset ovat noin 18:nnen vuosisadan keskipaikoilta ja viimeiset taas 19:nnen vuosisadan 40-luvulta. Alkunsa tämä irtaantuminen kirkon siteistä luonnollisesti sai kaupungeista; niissähän uudet aatteet ja tavat yleensä ensin saavat jalansijan.

V. 1750 Hämeenlinnan kirkkoherra piispantarkastuksessa valitti useiden seurakuntalaisten monesti laiminlyövän julkista jumalanpalvelusta. Tämä valitus uudistettiin samassa paikassa v. 1753 ja 1767, jolloin myös muistutettiin siitä ankarasta tuomiosta, jonka »jumalansanan halveksijat« saavat osakseen [2]. Tällainen kylmyys kirkkoa kohtaan näkyy levinneen niin syrjäiseenkin seutuun kuin Kuopioon; täällä näet v. 1753 tapahtuneessa piispantarkastuksessa sanotaan »useiden, joilla kyllä siihen olisi tilaisuutta, hyvin harvoin käyvän kirkossa», ja 1794 vuoden tarkastuksessa samasta seurakunnasta jälleen valitetaan, ettei osa semminkään säätyläisistä juuri ahkeroitse olla jumalanpalveluksessa saapuvilla ja että he, jos sinne tulevatkin, kohta saarnan loputtua menevät kirkosta [3].

---

[1] Jac. Bonsdorff, Utkast till Predikningar III 217, painettu Turussa 1814.

[2] Hämeenlinnan kirk. ark.: piispantark. pöytäk. 1750, 1753 ja 1767; vrt. tästä asiasta myös Kraftman, Tankar j. n. e. § 14.

[3] Porvoon tuomiok. ark. A. 964.

Digitized by Google

Odotettavissa tietysti muuten oli, että tämä ajan suunnasta johtunut kylmyys seurakuntien kirkollisessa elämässä tulisi selvemmin esille ruotsin- kuin suomenkielisissä jumalanpalveluksissa. Ja niin kävikin. Valitetaanpa esim. Turussa v. 1773 erittäin juuri ruotsalaisen tuomiokirkko-seurakunnan hitautta käymään H. P. Ehtoollisella [1]. Ja saattoipa epäkirkollisuus ruotsin kielisessä jumalanpalveluksessa ilmetä niinkin selvästi, ettei tullut yhtään kuulijaa kirkkoon. Niin sanotaan olleen esim. Kristinan seurakunnassa v. 1788. Kun muutamat säätyhenkilöt näet siellä pidetyssä rovastintarkastuksessa valittivat ruotsinkielisten jumalanpalvelusten vähälukuisuutta, niin sekä rovasti että kappalainen huomauttivat usein kokonaan puuttuneen kuulijoita, kun oli aijottu ruotsalaista jumalanpalvelusta pitää; ja ettei seurakuntalaisten laiminlyönti tässä suhteessa riippunut mistään tilapäisistä esteistä, ilmenee papiston valituksesta, etteivät säätyhenkilöt olleet pitäneet jumalanpalvelusta tarpeellisessa kunniassa [2].

Vaan tämä vieraantuminen entisistä kirkollisista tavoista ei rajoittunut yksinomaan säätyläisiin. Esimerkin voimalla he silloin niinkuin ainakin vaikuttivat alhaisempiin kansanluokkiin. Niin rupesi ajan ihailema riippumattomuus viehättämään näitäkin. Eikä kestänyt kauan, ennenkuin papiston täytyi valittaa niittenkin epäkirkollisuutta. Niinpä Lohjan rovastin jo 1755 vuoden valtiopäiville täytyi lähettää tällainen valituskirja: »1:o Beklagar sig Prästerskapet högeligen öfr thet härå orten

---

[1] Forsman, K. F. Mennander j. n. e. siv. 254 muist. [1]).

[2] Porvoon tuomiokap. arkisto A. 963.

Digitized by Google

tiltagande så kallade frijtänckerijet, hwilket jämwäl märkes utsprida sig hos gemene man. Och som thetta skadelige frö allaredan wisar sig i allmänna gudstjenstens och the i handboken författade wanliga ceremoniers föracht samt (i) olydno emot Lag och förordningar, hotar jämwäl barnaupfostran med bedröfweliga påfölgder» — —[1].

Samanlaisen valituksen esittää eräs Pälkäneen ja Sahalahden kappalainen Eric Fontel eräässä Kustaa III:lle osoittamassaan kirjeessä. Siinä hän näet muun muassa lausuu: »meidän seasamme on ylimmäiset ia valda miehet uppiniskaiset Christuxen seuracunnallen ja vastahakoiset meidän Herran Christuxen sacramentinlen, Josta alamaiset sanovat mitä me syöme ja juome meilleme duomiota ottain esimiehistä varin»[2].

Kuitenkin on huomattavissa ilmeinen eroitus n. k. sivistyneiden ja rahvaan neologian vaikuttaman epäkirkollisuuden välillä. Kun näet neologia sivistyneissä saattoi herättää teoretillisia epäilyksiä kirkon opin ja tapojen oikeutuksesta ja siten vähitellen vieroitti heitä kirkosta, niin Suomen rahvaassa ilmaantunut epäkirkollisuus sitä vastoin ei riippunut mistään periaatteellisesta kirkon halveksimisesta. — Tämä eroitus ilmenee selvästi esim. ennenmainitusta Kristinan seurakunnan rovastintarkastuksessa v. 1788 pidetystä pöytäkirjasta. Säätyläisistä näet siinä sanotaan, että, kun he joskus harvoin kirkkoon tulevat, he silloinkin keskellä jumalanpalvelusta »loukkaavilla ja ivallisilla eleillä» saattavat mennä sieltä ulos,

---

[1] Ruotsin Valtioark.: Allmänna Beswärs Deput. Acter och Presteståndets enskilte handlingar år 1755 och 1756.

[2] Ruotsin Valtioarkisto: »Biographica».

Digitized by Google

syytellen silloin saarnatavan »hämäryyttä ja käsittämättömyyttä». Rahvaan jumalattomuutena siinä taas mainitaan sen juopotteleminen, »tarpeeton laverteleminen, hevoskauppa ynnä muuta sellaista kirkon valleilla jumalanpalveluksen aikana»; mutta rahvas saattoi vastoin säätyläisiä kuitenkin todistaa, ettei mitään epäselvyyttä ollut huomattavissa rovastin saarnoissa.

1800-luvun alkuvuosikymmeninä näyttää vieraantuminen armovälikappaleitten nauttimisesti yhä kasvaneen. Erittäinkin näkyvät Turun kaupungin lähiseudut tässä suhteessa olleen uuden suunnan vaikutuksen alaisina. Niinpä Liedon kappalaisen, Maisteri Reilin'in, täytyi valittaa »att flere, tywärr! innom denne församling finnas, hwilka hysa ett sådant föragt för Religionen, att de sig ifrån den allmenna Gudstjensten och den heliga nattwardens begående afhålla» [1]. Saman vaikutuksen alaisina olivat nähtävästi Raisio, Perniö, Kemiö ja Halikko, koska niissä tapahtuneissa tarkastuksissa kysymyksenä olevalta ajalta valitetaan milloin, että osa seurakunnasta ja varsinkaan sen säätyläiset eivät niin usein, kuin olisi pitänyt, käyneet kirkossa tai H. P. Ehtoollisella, milloin taas, etteivät jumalanpalveluksessa noudattaneet käytännössä olevia seisomis- ja polville laskeumistapoja, milloin, että kylmyydestä uskontoa ja jumalansanaa kohtaan pitivät saarnoja liian pitkinä [2].

---

[1] Liedon pappilan ark.: pitäjänkok. pöytäk. $^{2}/_{7}$ 1815.

[2] Naantalin kirk. ark. piispan tark. pöytäk. 1840; Perniön kirk. ark. rov. tark. pöytäk. 1847; Kemiön kirk. ark. rov. tark. pöytäk. 1804; Halikon pappilan ark.: Handskrifne Handl. siv. 301: piisp. tark pöytäk. 1807.

Digitized by Google

Paitsi silloinen pääkaupunki ja sen ympäristö, olivat erittäin Pohjanmaan rannikkoseudut uuden suunnan tartuttamia. Eikä ihme, sillä juuri ne paikkakunnat olivat erinomaisen vilkkaassa vuorovaikutuksessa Ruotsinpuoleisen asujamiston kanssa. Siten helposti levisi sinne lahden yli Ruotsissa kotiutunut vapaampi uskonnollinen katsantokanta. Erittäinkin Herran Ehtoollista ruvettiin nyt noilla pohjoisenkin Suomen seuduilla vapauden nimessä ensinnäkin säätyläisten piirissä ja sitte heidän esimerkkinsä vaikutuksesta muuassa osassa rahvaastakin halveksimaan [1]. Menipä tämä vieraantuminen kirkollisista

[1] Niin Uudessa Kaarlepyyssä v. 1804 tapahtuneessa rovastintarkastuksessa tätä asianlaitaa esitetään seuraavin vakavin sanoin: »Herr Kyrkoherden sade sig icke kunna undgå vid detta tillfälle, att offenteligen betyga sin oro öfver den till förakt nära gräntsande vårdslöshet vid Kyrko- och Nattvardsgång, hvarigenom en stor del efter stånd mera ansedde Stadens invånare synes både förlora sig sjelfva och äfven förvilla andra. Sällan bivistas den offenteliga Gudstjensten och alldrig begås den heliga Nattvarden. Den invändning Herr Borgmästaren Stenman, nu äfven närvarande, gjorde härvid, att menniskjan äger frihet i denna del att pröfva sig sjelf, besvarades af Visitator genast med den erindran, att den frihet är alltid missbrukad, som leder till förargelse, samt att Ståndspersoner i en Församling borde framför andra sätta sin ära och förnöjelse deruti, att genom vackra och anständiga efterdömen anvisa sine Medborgare till Christeligen dygdig vandel; ty erfarenheten lärer att de lägre folkklassernas seder merändels bero af exempel, dem de i synnerhet låna af sådane sine Med Christne, hvilka till sitt stånd och sin förmodade högre upplysning äro framför andra i anseende; dessas kallsinnighet för Religion och mindre uppmärksamhet på sin lefnad blir således desto mera ansvarig, ja straffbar, som verkan deraf är vissare och allmännare. Vidare anmältes, att äfven bland allmogen så vid Moderkyrkan, som vid Kapellet, beklageligen finnas åtskillige, som försumma Nådemedlens bruk och, genom utsväfvande lastbar lefnad, sjelfve göra sig oskicklige till åtnjutande af Församlingens förmoner»: rov. tark. pöytäk. Uudessa Kaarlepyyssä v. 1804: pappilan ark.; katso myös rov. tark. pöytäk. v. 1825 Vaasan kaup. ja Mustasaaren kirkonlääninkontrahtir. ark. Vaasan kirkossa.

Digitized by Google

tavoista näillä seuduin niinkin pitkälle, että muutama vuosi sitten ripillepäässeet nuorukaisetkin alkoivat laiminlyödä H. P. Ehtoollista [1]. Kuitenkin varsinainen kansa näilläkin rannikkoseuduilla suuremmaksi osaksi pysyi säädetyille kirkollisille menoille uskollisena [2].

Vielä vähempi oli neologian vaikutus tässä suhteessa Suomen sisämaan rahvaaseen [3]. Ei edes sisämaan kaupungeissa, joissa säätyläisten esimerkit tässä suhteessa kuitenkin olivat hyvinkin vaaralliset, neologia saanut suomenkielistä kansaa läheskään yleisesti kirkollisista tavoista pois vieroitetuksi [4].

---

[1] Rov. tark. pöytäk. Vöyrillä 1825: kirk. ark.

[2] Katso rov. tark. pöytäk.: Vöyri v. 1804, Isokyrö vv. 1804, 1810 ja 1825, Vähäkyrö v. 1804, Kokkola: vv. 1804 ja 1807, Pietarsaari: v. 1825, Vaasa ja Mustasaari: v. 1825 asianomaisten kirkkojen arkistoissa.

[3] Katso Porvoon tuomiokap. arkistossa olevia piispan ja rovastin tark. pöytäk. kysymyksessä olevilta ajoilta.

[4] Niin esim. Hämeenlinnan seurakunnasta v. 1825 voitiin todistaa: »De offenteliga Gudstjensterna samt den Heliga Nattvarden sades väl finska Församlingen flitigt och talrikt bivista, äfvensom den dervid visade yttre andakt icke saknade inbördes uppbyggelse; men hvad svenska Församlingen beträffar, hvilken till det mesta består af de egenteliga Ståndspersons-Classerna; så anmärkte Pastor, det endast hos någon del bland fruntimren en yttre religiositet förmärktes; men af mankönet såge man i kyrkan sällan andra än skole ungdomen, oaktadt äfven under sjelva Gudstjensterna esomoftast mången syntes vandra sysslolös på det tätt invid kyrkan belägna torget; och om en och annan någon gång sig i kyrkan infunne, plägade ock de icke alltid Gudstjenstens slut afvakta. — — En tröst vore dock, att menigheten till det mesta ännu förstod att ett så obehörigt oskick rättelıgen i så måtto bedömma, att hon detta fördärfvelige exempel åtminstone icke ännu allmänt efterföljde, oaktadt det icke aldeles kunnat sin skadeliga verkan förfela»: Hämeenlinnan kirkon ark.: rov. tark. pöytäk. v. 1825.

Digitized by Google

Pääasiallisesti säätyläiset siis meillä antoivat uuden katsantokannan vieroittaa itsensä armovälikappalten nauttimisesta. Luonnollista oli, että ne, jotka yksityisinä ihmisinä näin käyttäytyivät, myöskin virallisina henkilöinä, jos nimittäin muuten tahtoivat olla johdonmukaisia, toisella tapaa kuin ortodoksian ajalla oli ollut tavallista, arvostelisivat niitä, jotka armovälikappalten nauttimisen laiminlöivät. Meitä ei sentähden ensinkään ihmetytä seuraava huomautus, jonka Vöyrin kirkkoherra Esaias Wegelius kirjeessään piispa Tengström'ille v. 1806 tekee: — — »ty uraktlåtandet af Natv:s begående anses af verldsliga domstolar enligt de exempel man haft, gemenligen för en ringa och obetydlig sak. Sådana få obehindradt aflägga vittneseden, ehuru det i för dem utfärdade betyg uttryckeligen blifvit nämdt, att de ej på längre tid anammat Nattv.; dem har ej heller någonsin efter döden förnekats ärlig begrafning då fråga derom blifvit upväkt vid verldsliga Domstolar» [1].

Tästä ei kuitenkaan pidä päättämän, että kaikilta niiltä, jotka pitivät kirkollisten armovälikappaleitten nauttimista vähemmän tärkeänä, tykkänään puuttui kaiken uskonnollisuuden kaipuu. Mahdollistahan on, että useallakin näistä oli senkaltainen mieliala, kuin nyt seuraavasta erään papintyttären lausunnosta ilmenee. Tarkoittamamme papintytär ei sanonut näet koskaan tulevansa niin hartaaksi kirkossa isänsä parhaintakaan saarnaa kuullessaan kuin istuessaan aivan yksinään ulkona kivellä tähtiä tutkistelemassa; sanoipa pienestä kukasta voivansa lukea niin

---

[1] Vöyrin kirkon arkisto, kirja N:o 68.

Digitized by Google

paljon Jumalan viisautta ja hyvyyttä kuin saattoi ja tarvitsi tietää [1].

Kuitenkin oli sellaisiakin, jotka ylipäänsä kaikkea jumalanpelkoa halveksivat. Valittaapa eräs senaikuinen saarnamies, että oli olemassa herraskoteja, joissa lapset eivät nähneet »vähintäkään jälkeä jumalanpelosta, vaan saivat kuulla sitä halveksittavan ja naurettavan typeryydeksi ja ulkokultaisuudeksi. Täällä näki nuori vaeltaja, että hän kumppaniensa keskuudessa jumalanpelkonsa tähden pidettäisiin naurettavana, yltiönä, sivistymättömänä j. n. e.» [2]. Tällaisissa piireissä pidettiin tärkeämpänä oppia konversatsioni- kuin kirkollista katkismusta. Ja tässä suhteessa sen ajan pilalehdet kyllä olivat valmiit antamaan opastusta. Niinpä Turussa v. 1783 ilmestynyt viikkolehti »Angenäma Sjelfswåld» julkaisi kappaleen: »Försök till en Conversations Cateches för Cavaillerer», jonka jako jo oli ilmeinen parodia kirkollisesta katkismuksesta. Niinpä siinä esitettiin seuraavia todellista katkismusta muistuttavia kysymyksiä:

»1. Hwad betyder det fransyska ordet conversation.

2. Hwilka äro således de förnämsta Hufwud-stycken af Conversation?

3. Är denna lära nyttig?

— —

16. Hwad bör man generelt iakttaga wid hwart och et af dessa hufwudstycken?»

Olipa siinä vielä seuraava papistoakin pilkkaava kohta: »Men är det tillåtet at dricka sig druck en? Å ja!

---

[1] Åbo Tidningar 1797 N:o 1 »Stjernaftonen».

[2] Turun kaupungin kirjasto: »Strödda Predikningar» Concio in Dom. 1 Post Trin. Habita in Sagu 1793.

Digitized by Google

ibland är det oundwikeligt och anses blott som et oskyldigt nöje» (muistutuksena: »För Präster är det aldrig tillåtet; ty det ljus med hwilket de skola förelysa andra kunde blifwa utsläckt af et glas win») [1].

Leikin alaiseksi joutui virsikirjakin. Niinpä »Åbo Tidningar'issa v. 1804 ilmoitetaan: »Utkast till en Psalm Bok för ogifta Fruentimmer, hwaruti de efter årens tilltagande, yttra sin glädje, längtan och förtwiflan; efter ett långt och oskyldigt med det ädla könet plägadt sällskap, uppsatt af dess Kabinetssekreterare» [2].

Käsi kädessä jumalisuuden harjoitusten laiminlyömisen ja halveksimisen kanssa kävi siveellisyyden rappeutuminen. Edellisen ajan vakavien siveellisyyskäsitteiden sijaan astui nyt säätyläispiireissä Ranskan kevytmielinen morali. Tätä muutosta kuvaa meille varsin sattuvasti eräs Åbo Tidningar'issa löytyvä ilmoitus uudenaikaisesta morali-systemistä [3]. Uudessa siveysopissaan tekijä muun muassa lupaa yleisön maun mukaan käyttää »Jumalanpelko», »hyve» ja »pahe» sanojen asemesta uudenaikaisempia »honnetteté», »honet» ja »inhonet». — Kunnon (honetti)-miehen tulee sen mukaan helposti heltyä säälimään »kurjia», varsinkin jos avunanto voi tapahtua julkisesti tai herättää yleisempää huomiota. Erittäinkin orpoloihin, kasvatuslaitoksiin ja muihin silmiinpistäviin yrityksiin tulee hänen auliisti antaa. Tällaisissa tapauksissa ei

---

[1] »Angenäma Sjelfswåld» N:o 11 ja 15.

[2] Åbo Tidn. 1804 N:o 45, Kappale sanotaan kirjoitetun 30 à 40 vuotta sitä ennen.

[3] Åbo Tidn. 1783 N:o 8, 9: »Kungörelse angående et nytt System i Moralen, hwilket jag tänker utgifwa»; kirjoittaja kutsuu itseänsä »Sedolärare».

Digitized by Google

hänen myöskään tarvitse katsoa, onko hänen lahjansa hänen omaa vai hänen velkojiensa omaisuutta; tuo jalo armeliaisuuden ja ystävyyden hyve näet puhdistaa kaiken.

Säädyllisyyteen oli uuden systemin mukaan myöskin kuuluva, ettei saanut suutansa tahrata sellaisilla rumilla sanoilla, joilla raa'at ja sivistymättömät esi-isämme nimittivät sitä, mitä kirjoittajan aikalaiset kutsuivat ‚galanteri'aksi, ‚intrig'iksi, ‚amant'iksi tai ‚amante'iksi, koska muka sellaisten häpeällisten nimitysten käyttämisellä paljon enemmän tahraa itseään kuin itse nimitettävien seikkojen harjoittamisella. — Koska se myös tuntuu fanatismilta perustaa kehoituksiaan hyveeseen ja varoituksiaan paheesta vanhoihin teologisiin ajatuksiin Jumalan kaikkitietäväisyydestä, vanhurskaudesta j. n. e., niin kirjoittaja sen sijaan koettaa herättää siveellisyyttä noin ylimalkaisesti osoittamalla hyveen, s. o. säädyllisyyden kauneutta ja jaloutta sekä paheiden, s. o. säädyttömyyden rumuutta ja halpamaisuutta. Tämän esityksensä jatkoksi sanoo tekijä vielä aikoneensa lisätä muutamia mieltäkiinnittäviä kuvauksia esimerkiksi siitä, kuinka yksin pilauäytelmä paljon paremmin kuin mikä papin saarna tahansa voi parantaa tapoja ja painaa hyveen ihmisten sydämmiin. Että tämä kirjoitus, vaikka itsessään ironillista laatua, kuitenkin itse asiassa sattuvasti kuvasi sen ajan sivistyneen luokan elämänfilosofiaa, siitä tulee vakuutetuksi nähdessään muitakin samaan suuntaan käypiä todistuksia. Niinpä esim. »Angenäma Sjelfswåld» ajan tavoista tietää kertoa, että törkeimmät paheet ja mielettömyydet harjoitettiin hilpeyden, luvallisten kurintekojen, ajanvieton ja hupaisten mielijohteiden nimessä, sekä että pidettiin uljuu-

Digitized by Google

tena osata kiroilla ja puhua pahoin uskonnon kustannuksella [1].

Syyttä ei kai myös saarnamies siltä ajalta huoannut: »Synneillä ja pahudella on ennen aina ollut häpy, mutta nyt nijn harjoitettan sitä ilman häpyä ihmisten ja ilman pelkoa Jlan edesä, syndi on ennen aina tullut kutzutuxi omalla nimellänsä, mutta nyt nijn annetaan sille kaunit nimet, nyt nijn pidetään ne kauhiamatkin synnit ihmillesena heikkoutena — — O! Sinä Suruinen Suomenmaa» [2]. Jonkinlaisena todistuksena sen ajan räikeästä epäsiveellisyydestä saanee kai myös pitää sitä seikkaa, että silloin saatettiin ironillisesti »häpeemättömyyttä» puolustaa [3].

---

[1] »Angemäna Sjelfswåld, N:o 7 ja 8.

[2] Turun kaupungin kirjasto: Käsikirjoit. kok. »Strödda Predikningar»: Concio Dom. XX Post Trin. pidetty nähtävästi noin v. 1800.

[3] Sellainen ironillinen häpeemättömyyden puolustus löytyy esim. Åbo Tidn. 1784 N:o 31, 34, 39 nimellä: »Tal Om Oförskämdhetens förträffelighet». Julkaisija arvelee (joka arvelu kuitenkin voi olla fingerattu), että tämä puhe oli pidetty jo pitempi aika sitten; emme kuitenkaan voi siirtää sen syntyä kovin kauas ajassa taaksepäin, koska itse puheessa mainitaan sellaiset nimet kuin Svedenborg ja Voltaire. Tässä puheessa otetaan m. m. esimerkiksi nainen, joka on tehnyt aviorikkomuksen ja joka sen peittämiseksi tappaa äsken syntyneen lapsensa »för at betaga allmänheten kunskap om sit *inbillade* förnedrande». Tällaista väärää menettelytapaa (tässä tapauksessa murhaamista) ei puhujan mielestä uskonto eivätkä lait voi oikaista; sen voi tehdä ainoastaan häpeemättömyys. Sillä tämä »upfyller oss — med en ädel tilförsigt til oss sielfwa, en innerlig öfwertygelse om wår egen förträffelighet. Den är således ej allenast en outöslig källa til inwärtes förnöjelse, hwari den sanna lycksaligheten består, utan ock det säkraste, det enda medlet at göra lycka — — I Ewangelio står märkeligen: De saktmodige skola ärfwa landet — — men at de skola få behålla hwad de ärft, står där ingenstädes; ännu mindre at de skola för-

Digitized by Google

VI.

Ala, jolla uskonnollinen katsantokanta tavallista selvemmin ilmenee, on yksityinen sielunhoito. Mieltä kiinnittävää olisi sentähden saada seikkaperäinen kuvaus siitä, missä muodossa ja missä määrin neologia tällä alalla on Suomen kirkossa vaikuttanut. Ettemme kuitenkaan tästä voi sellaista tarjota, puolustanee se tosiasia, ettei mainittuun alaan kuuluvia ilmiöitä tavallisesti ensinkään ole kirjoitettu muistiin eikä myöskään suullisen kertomuksen kautta ihmisten tiettäviksi säilytetty. Ainoastaan pari piirrettä voimme tältä alalta esittää.

Joissakuissa senaikuisissa tarkastuksissa näkee valitetun, että papit joko eivät ollenkaan menneet sairaiden luo tai, jos menivätkin, eivät kuitenkaan tehneet sitä maksutta. Eikä sellaisten pappien käynti sairaiden luona myöskään juuri paljoa parannukseksi mahtanut olla, erittäinkin, jos ripittäminen ja synninpäästö tapahtui niinkuin J. Lagus eräästä hänen aikaisestaan papista kertoo. — Kertomus kuuluu näin: »Han (vanha pappi) anställde uti prunkande ordasätt omständliga betraktelser öfwer lifwets förgänglighet, ewighetens salighet, återseendet i en bättre werld, m. m. och uppmanade den af inga bekymmer ansatta, stock-lugna patienten, att tro på en försyn, på för-

---

wärfwa sig något dertil. — — Om ej eller Salighets Läran förlorar något af sin kraft, ehuru den af en oomwänd Lärare framföres, så hoppas jag ock, at hwad jag i enfaldighet och wälmening ordat om dråpeligheten af en dygd, hwars högd jag ej kan upnå, icke borde wara utan all werkan och intryck». Tässä katsottiin siis sopivaksi antaa uskonnollekin syrjäisku.

Digitized by Google

soningens fullgiltighet, och höll derefter ett tårmildt Skriftetal, hwaruppå följde Absolution och det öfriga» [1].

Missä sielunhoito oli tällä kannalla, niin se oli todistuksena siitä, että pappi piti tehtäväänsä ikäänkuin jonakin käsityönä tai tavallisen palkatun virkamiehen toimena. Tällainen käsitys papinviran luonteesta kuultaa myös selvästi esiin seuraavista erään pappismiehen pappeinkokouksessa Turussa v. 1807 lausumista sanoista: »Det måste ju alltid blifwa angenämt för det Högw. Ståndet, att ibland sina Medlemmar få räkna män, som, begåfwade med snille, lysa med större kunskaper, och tillika äro goda Tjenstemän. — — Men huru skola sådana män annorlunda kunna danas, än att dem lemnas utsikter till ersättning för deras större möda, och hwad mera är, för deras betydeliga kostnader wid en sådan skickelighets förwärfwande» [2]. Tästähän ilmeisesti näkee, että papin virkaa katsottiin tavallisen ammattimiehen toimeksi, jossa korvaukseksi tietojen hankkimiseen pannuista vaivoista nostettiin palkkaa.

Sellaisiin tekoihin ja sellaiseen katsantokantaan, kuin tässä nyt on ilmennyt, vaikutti epäilemättä suuressa määrin itse ajan suunta. Tässä oli näet monta kohtaa, jotka olivat omiansa vieroittamaan pappeja heidän todellisesta kutsumuksestaan ja oikeasta katsantokannasta.

Muistakaamme ensinnäkin, kuinka vapauden ajan loppupuolella huippuunsa kohonnut puoluehenki tahtoi

---

[1] Porvoon tuomiok. arkisto: Rovastin Tarkastuspöytäkirjat Pieksämäellä 1794, Iisalmella 1804, Pielisjärvellä 1810, Parikkalassa 1812, Nurmeksessa 1815, Nurmijärvellä 1815. Tidn. i Andeliga Ämnen 1836 N:o 42.

[2] Protocoll Hållet wid Prestmöt. i Åbo 1807 siv. 96. Yllämainitut sanat saneli Pöytyän rovasti Maist. Joh. Sundvall.

Digitized by Google

tehdä papitkin itsekkäiden tarkoitustensa palvelijoiksi. Papin täytyi sentähden, jos mieli teki yletä, sokeasti antautua jonkun puolueen palvelijaksi. Eikä asia tässä kohden suinkaan parantunut kuningasvallankaan kohotessa Kustaa III:n kanssa. Sillä hänhän ympäristöineen harjoitti kevytmielistä virkojen myyntiä ja lahjoittamista, niin että pappeja suoraan totutettiin kuninkaan ja hoviherrojen matolla matelemaan [1]. Tähän tuli lisäksi, että pappia helmikuun 10 p. 1757 julistetun kuninkaallisen kirjeen ja muiden sen jälkeen ilmestyneiden säädösten mukaan ruvettiin pitämään ikäänkuin tavallisena valtionvirkamiehenä, jonka tuli saarnastuolista antaa valtakunnan hallitusta ja perustuslakia koskevia opetuksia, kumota esivallasta ja yleisistä asetuksista levitetyt väärät huhut. Mutta vaikka pappia siis näin muodoin suoraan velvoitettiin politisiin asioihin ryhtymään, ja politika muutenkin siihen aikaan oli melkein joka miehen leikkipallona, niin papin erikoisasema kuitenkin vaikutti sen, että hallitus toiselta puolen ankarilla määräyksillä kokonaan kielsi sekaantumasta politikaan [2]. Sentähden saattoi pappi politikoitsemalla yhtä helposti menettää kuin voittaa palkan ja viran [3].

Toinen kiusaus papille oli, että häneltä odotettiin, jopa vaadittiinkin taloudellisten ja terveysopillisten harrastusten ylläpitämistä ja edistämistä. Täytyipä papin

---

[1] Vrt. Forsman. K. F. Mennander j. n. e. siv. 291.

[2] J. Wahlfisk. Den Katek. Underwisn. i Sverige, siv. 180 s.

[3] Niin Laihelan pastori Wacklin juonikkaiden politisten saarnojensa takia eroitettiin virasta 1 vuodeksi ja sakoitettiin 100 hopeataaleriin: katso Forsman, K. F. Mennaneer j. n. e. siv. 269 muist. 3.

Digitized by Google

antaa apuansa maanmittareille, seikkaperäiset tiedot terveyskollegiolle ja läketieteenprofessorille, antaa sairaille, kulkutautien raivotessa, paitsi hengellistä myöskin ruumiillista apua, istuttaa perunoita j. n. e. [1]. Katsottiinpa papin osanottoa taloudellisiin asioihin niin tärkeäksi, että yliopistossa v. 1757 saatettiin tehdä kokonainen väitöskirja sellaisesta kysymyksestä kuin: »Hwad en Präst kan bidraga til Oeconomiens Uphjelpande [2]. Taloudellisista palveluksistaan saattoi pappi sitten päästä kuninkaan »armollisen mielihyvän» esineeksi, niinkuin nimenomaan v. 1805 $^{3}/_{4}$ sanotaan tapahtuneen muutamille kappalaisille »för det de nitiskt biträdt befrämjandet af de nyttiga hushållsanstalter — — såsom en upmuntran för andre at, på dylikt sätt, göra sig förtjente af H. M:ts nåd» [3]. Jumalasta yksin riippuvasta sielunhoitajasta oli niinmuodoin tullut kuninkaallisesta armosta ja maan ylhäisten suosiosta riippuva papillinen ammattimies.

Vähät eivät myöskään olleet ne voimat, jotka Suomen papeilta juuri kysymyksessä olevana aikakautena vaadittiin oman maan kielen ja historian tutkimusten edistämiseksi. Velvoitettiinpa papistoa nimenomaan laatimaan pitäjänkertomuksia [4].

Täten nyt pappeja kutsuttiin aloille, jotka oikeastaan olivat heidän varsinaiselle kutsumukselleen vieraita. Ja

---

[1] Forsman, Suom. Kirkol. Ol. Uud. siv. 317. Hällström e. m. t. siv. 105, 106, 145, 166, 167: Turun tuomiok. kiertok. $^{27}/_{8}$ 1755, $^{31}/_{3}$ 1764, $^{30}/_{11}$ 1774; Hornborg, Sammandr. af Domk. i Borgå Cirkulärbr.: siv. 189 s: kiertok. $^{12}/_{5}$ 1802.

[2] P. Kalm'in esimiehenä ollessa puolusti A. Indrenius.

[3] Hornborg, e. m. t. siv. 163.

[4] Turun tuomiokap. kiertokirje $^{21}/_{10}$ 1752.

Digitized by Google

papit sitä luottavammin noudattivat kutsumusta, kun näkivät esimiestensä, piispojen, siinä suhteessa näyttävän esimerkkiä. Näkiväthän he piispansa milloin etevimpien politikoitsijain rivissä, milloin hartaimpana luonnon ja historian tutkijana, milloin taas talousseuran tai kirjallisuudenseuran perustajana ja puheenjohtajana [1].

Niin itsessään kaunis ja Suomelle keskellä neologian vaikutusaikaa omituinen piirre kuin harrastus historiallisiin tutkimuksiin olikin, niin se kuitenkin meni liiallisuuteen, jos se vaikutti sen, minkä G. Rancken runojen keräilijästä, rovasti E. Lencquist'istä sanoo: »en i historien och andra vetenskaper mera bevandrad än om en sann christendom nitälskande man». Ja niin terveellinen kuin työ maatalouden kohottamiseksi Suomessa tähän aikaan olikin, niin täytyy kuitenkin sanoa, että sen merkitystä oli käsitetty väärin, kun lukee, että esim. P. Kalm, aikoessaan ruveta papiksi, arveli »Jag finge då tillika tillfälle at försöka möjligheten af det en Prest in Economicis kan uträtta på sitt prestbord» [2].

Sellainen käsitys papinvirasta, kuin tässä luvussa esitetyt piirteet osoittavat asianomaisten omanneen, oli tietysti omiansa alentamaan itse papinviran arvoa.

Tuskinpa papinviran maine Suomessa koskaan onkaan kärsinyt niin paljon kuin juuri käsiteltävänämme

---

[1] Olihan esim. Joh. Brovallius tunnettu politikoitsijana (katso Malmström, Sveriges Polit. Hist. IV pain. Tukholmassa 1899 siv. 15, 31, 35, 54, 86 alimuist., 137, 453 ss.) ja Carl Fredrik Mennander luonnon ja historian tutkijana (katso Forsman, K. F. Mennander siv. 93, 98, 150 ss.). Jac. Gadolin oli Talousseuran ja E. G. Melartin Suomalaisen Kirjallisuudenseuran perustaja ja puheenjohtaja: Åbo Tidn. 1798 N:o 1, Heikel, Filologin siv. 270.

[2] Akiander, e. m. t. III 172, Joukahainen VIII 128, 129.

Digitized by Google

olevalla aikakaudella. Jo 18:nnen vuosisadan keskivaiheilla sanotaan sielunpaimenenviran olleen halvan monen, vieläpä itse pappienkin silmissä. Osa säätyläisistä alkoi ensin osottaa uppiniskaisuutta ja ynseämielisyyttä pappeja kohtaan sekä koetti vähentää niitten arvoa ja oikeuksia. Vähitellen saivat säätyläiset siten muutamissa paikoin itse rahvaassakin herätetyksi kylmyyttä, epäluuloa, vieläpä vihaa ja halveksimistakin pappia ja hänen toimiansa kohtaan, niin että ainakin osassa kansaa pääsi juurtumaan se ajatus, että papisto muka oli vähemmän hyödyllinen rasitus yhteiskunnalle. Eikä asian laita näy tässä kohden vielä v. 1825 olleen parempi, päinvastoin. Mainitun vuoden pappeinkokouksessa täytyi näetsen arkkipiispan konstaterata, että yleisön, erittäinkin alempien kansanluokkien käsitys hengellisen säädyn arvosta viime aikoina oli melkoisesti huonontunut [1].

Seuraus tästä halpana pitämisestä taas oli, että papeiksi pyrkiväin luku vahvasti väheni. Useimmat lahjakkaammista ja opinnoissaan perusteellisemmista nuorukaisista vetäytyivät astumasta pappissäätyyn. Papeiksi vihittävien puute oli piispa Tengström'in 1807 vuoden pappeinkokouksessa antaman tiedonannon mukaan niin suuri, että kokonaisten seurakuntain täytyi milloin pitempi, milloin lyhempi aika olla kaikkea papillista hoitoa vailla. Valituksensa pappienpuutteen johdosta arkkipiispa

---

[1] Anders Chydenius, Politiska Skrifter af E. G. Palmen, pain. Helsingissä 1880, siv. 424; Akiander Rel. rör. III 52: rovasti Idman'in kertomus v:lta 1758; Rovastin tark. pöytäk. Pielisjärveltä 1752, Kesälahdelta 1795 ja Kristinan seurakunnasta 1798 sekä piispan tark. pöytäk. Lammilta 1813 (Porvoon tuomiokap. arkisto); Handlingar i anl. af Prestmöt. i Åbo 1825, siv. 59.

Digitized by Google

vielä 1825 pidetyssä pappeinkokouksessa uudisti. Vasta 1842 vuoden pappeinkokouksessa voitiin sanoa toiveiden tässä suhteessa parantuneen [1].

Papinviran arvon alenemiseen ja papeiksi pyrkiväin luvun vähenemiseen vaikutti epäilemättä myös jossain määrin se huono käsitys, minkä ihmiset saivat papeista sen sopimattoman seura- ja kotielämän takia, jota he näkivät osan papeista viettävän.

Jo 1751 katsoi tuomiokapituli täytyvänsä varoittaa pappeja hellittelemästä säätyläisten syntejä sekä heidän parissaan viettämästä pyhäpäivänsä turhissa kesteissä [2]. Mitenkä tätä varoitusta 18:nnen vuosisadan jälkipuoliskolla noudatettiin, emme tiedä. Mutta ettei siinä lausutuista periaatteista ainakaan 19:nnen vuosisadan edellisellä puoliskolla aina pidetty lukua, siitä meillä on muutamia todistuskappaleita. Tietääpä Jonas Lagus kertoa ensimmäisiltä pappisvuosiltaan [3], että hänen vanhemmilla virkaveljillään oli tapana viettää sunnuntaiiltapäivänsä säätyläisten piirissä, korttia pelaten, tanssien ja juoden sekä että he yleensä mielellään huvitteleivat metsästysretkillä ja näytelmillä [4].

Mitenkä papin nimipäivää siihen aikaan saatettiin viettää, osoittaa seuraava kuvaus. Aamulla varhain pastoria ensin soitettiin ylös viululla, rummuttimella ja kolmi-

---

1 F. M. Franzén, Michael Choraei Saml. Skaldestycken, pain. Örebro 1815, siv. XXI; Protoc. wid Prestm. i Åbo 1807 siv. 18 s.; Handl. i anl. af Prestmöt. i Åbo 1825, siv. 59; Handl. i anl. af Prestmöt. i Åbo 1842, siv. 34.

2 Hällström, e. m. t., siv. 83.

3 Lagus vihittiin papiksi v. 1817: Akiander e. m. t. VI 212.

4 Tidningar i Andel. Ämnen 1836 N:o 42.

Digitized by Google

kolkalla, josta hänen sanotaan tulleen niin iloiseksi, ettei tiennyt, millä hän olisi soittajia kestinnyt. Iltapäivällä tulivat sitten kaikki pitäjän säätyhenkilöt toivottamaan onnea päivän sankarille, pelasivat, tanssivat, kurttiserasivat, pauhasivat ja »förde fan till Bud». Yksi tässä mukana olijoista tietää myös kertoa tanssijaisista eräässä toisessa pappilassa [1].

Saattoipa vielä tapahtua, että pappilassa pelattiin korttia itse jumalanpalveluksenkin aikana. Isäntä yksin meni kirkkoon virkavelvollisuuksiaan täyttämään, mutta vieraat, joidenka seassa saattoi nähdä jonkun vanhan rovastinkin, katsoivat itsensä enemmän rakennetuiksi kortinpeluusta kuin saarnasta [2]. Tavallisempaa kai kuitenkin oli se, että pappilasta sunnuntaisin edellä puolenpäivänä miehissä tosin mentiin kirkkoon, mutta että iltapäivällä siitä huolimatta saatettiin säätyläisten parissa pelata korttia, jopa rahastakin [3].

Niin sitä pappi oppi pitämään tuota elämää säätyläisten parissa varsinaisena elementtinään. Näin oli kai Tenholan kirkkoherra E. G. Ehrström oppinut asiaa katsomaan, koska hän Turussa 1825 pidetyssä pappeinkokouksessa sanoi paheksivansa sitä, että papin huonot palkkaedut pakottivat hänet valitsemaan seurapiirikseen sivisty-

---

[1] Porvoon tuomiokap. arkisto: Enskilda bref 1746—1839 (A. 1080): G. A. Kiellman'in kirje veljelleen C. M. Kiellman'ille, päiv. Sumiainen $^{29}/_{4}$ 1824: kertomus koskee Viitasaaren pappilaa; G. A. Kiellman'in kirje, päiv. Laukaa $^{15}/_{2}$ 1829.

[2] Tämä on erään vanhan porvoolaisen kertomuksen mukaan tapahtunut 1830-luvulla.

[3] Näin näky olleen ainakin eräässä papin perheessä tapana v. 1844, jolta vuodelta on perheen päiväkirja tallella (pastori Nejnstedt'in hallussa Kokkolassa).

Digitized by Google

mättömän väestön, johonka hänen pitäisi kuuluman »endast i den upphöjdare betydelsen af en wänlig och menniskoälskande Lärare». Papin tulisi siis tämän mukaan elää täydellistä aristokratista sivistyneiden elämää ja ainoastaan silloin tällöin korkeampana opettajana ja palkannostajana pistäytyä rahvaankin joukkoon. Ehrström ei ottanut lukuun sitä, ettei kansa suinkaan tyydy siihen, että pappi vaan saarnastuolissa näyttäikse sen edessä, mutta elämässään vetäytyy kansasta erikseen. Silloinhan toteutuisivat nuo erään Ehrström'in aikuisen rahvaanmiehen lausumat soimaavat sanat: »Wielä on nijtäkin opettaita jotka sanoo saarnasta ja Jumalan sanasta pitä vaari otettaman, ei papin elämästä» [1]. Ja että rahvaan miehellä kuitenkin oli paljoa avonaisemmat silmät huomaamaan papin vikoja koti- ja seuraelämässä kuin ehkä Ehrström luuli, osoittaa äsken mainitun Andreas Pyykön silloisista papeista antama synkkä kuvaus: »Saarnastulisa pyhä kotona perkele. Sillä mikä ahneus ja tydymättömyys, kiuckunen vihan sisu mailman ystäwys ja kunnian hakeminen mailmalda eikö löydy itze papin tykönä — —». »En ole minä nähnyt syndistä ja Jumalatonda elämää misän enämmin harjoitettavan kuin uskottomasa pappilasa. — — Sillä kuinga paljon eikö pappilasa harjoiteta huorutta varkautta juopumusta kirousta vannomista Jumalan sanan pilckamista: Ja kaickee irstaista rijtaista ja sopimatonda elämä kerta — — — kuin Isändä on uskodon: niin on myös kaicki hänen perhensä ja huone väkensä Jumaladon» [2]. — Niin ankara kuin

[1] Handl. i anl. af Prestmötet i Åbo 1825, siv. 61, 64. Andreas Pyykkö, suom. käsikirj. v. 1820 yliopiston kirj. Helsingissä: D II 61, siv. 45.

[2] E. m. A. Pyykön käsikirjoit. yliopiston kirjastossa, siv. 43, 40.

Digitized by Google

tämä pietistin arvostelu olikin, niin se kuitenkin valitettavasti kyllä sattui oikeaan muutamiin pappeihin nähden. Täytyipä erään senaikaisen papin, nuhdellessaan samassa seurakunnassa olevaa virkaveljeänsä avioríkkomuksesta, huoaten lisätä: »Man erfar med hjertans oro, hvad försvar och uppmuntran den nu rådande och tilltagande gudlösheten, liderligheten och fräckheten hemtar af många lärares äfven i nästgränsande församlingar lastfulla lefnad, snart sagdt i alla odygder, som på det skändligaste vanhedra kristendomen» [1].

Tähän kuvaukseen neologisten pappien hairahduksista kuuluisi oikeastaan myös heidän liittymisensä aikansa salaseuroihin. Mutta koska näitten historia muodostaa aivan erityisen kokonaisuuden, katsomme soveliaimmaksi käsitellä pappienkin osan siinä muun osan yhteydessä. Omistamme tälle salaseura-elämälle seuraavan luvun.

VII.

Valistus-aika ei voinut, hyvä kyllä, hyväksyä ortodoksisen ajan törkeää taikauskoa ja sitä seuraavia julmia vainoomisia. Poistettiinpa Kustaa III:nnen toimesta laista kokonaan noituutta koskevat määräykset [2]. Mutta valistuksen miehet eivät kuitenkaan voineet pidättää itseään luomasta uutta taikaa ja uskomasta sitä.

---

1 Akiander Rel. rör. V 320: G. Rancken'in sanat.

2 Montelius-Säve, Sveriges Historia V, painettu Tukholmassa 1879, siv. 387.

Digitized by Google

Korkeampaa viisautta he kävivät etsimässä salaperäisistä veljeskunnista. Pimeyden ja taikauskon vaippaan oli siis se järkivalo, josta valistusaika niin paljon ylpeili, nyt kätkettävä. Toinen merkittävä seikka on se, että samat miehet, jotka nyt tällaisten salaperäisten liittokuntien perustamisella olivat humanitetin ja veljeyden asiaa ajavinaan, kuitenkin juuri samoissa laitoksissa halusivat saada mainetta vertaistensa edellä. Sillä, niinkuin saamme nähdä, kuta useampia asteita veljeskunnassa oli ja kuta enemmän toinen aste erkani toisesta, sitä pikemmin ja levottomammin joka liiton jäsen tahtoi asteissa yletä. Kolmas omituisuus näille veljeskunnille oli niitten tarkoitus tyydyttää myöskin aistillista ihmistä. Uskonto ja siveysoppi näet eivät enään maistuneet ilman kirpeitä höysteitä. Niitten sulattamiseksi oli sentähden keksittävä mieltä kiihottavia seremonioja, joiden sisässä sitten joku käytöllinen hyveoppi piilisi. Yliaistillista maailmaa siis ei tahdottu tai oikeammin ei voitu kokonaan heittää. Mutta sen salaisuuksien perille haluttiin nyt päästä ilman uskoa ja uudesta syntymistä paljaan luonnollisen ymmärryksen ja itsekästä aistillista ihmistä tyydyttävän prosessin kautta. Niin syntyivät vapaamuurari- ja muut samantapaiset veljeskunnat. Niiden piti siis olla se hyveen tai humanitetin temppeli, joka tuli monelle olemaan kirkon sijassa. Ainekset tähän uuteen temppeliin saatiin sekoittamalla vanhan pakanallisuuden, erittäinkin uusplatonisuuden näennäisesti syvämietteisiä viisauksia vetisiksi tehtyihin kristillisiin lauselmiin. Ja samoin kuin kristinuskolla sen ensimmäisinä aikoina oli vaikeimmat vastustajansa juuri uusplatonilaisten keskuudessa, niin oli nytkin vaara suuri, että kaikki ne, jotka vapaamuurareiksi ker-

Digitized by Google

ran antautuivat, ainaiseksi joutuisivat kristinuskolta hukkaan, vieläpä tulisivat ulkopuolella seisoville vaarallisiksi.

Ensimmäinen Suomessa tunnettu vapaamuurariliitto oli Pyhä Augustinolaislooshi, joka alkoi toimia Turussa vuonna 1758, mutta joka sittemmin muutettiin Helsinkiin, jossa se lopetti säännöllisen työnsä v. 1809 ja kokonaan hajaantui v. 1813. Helsingissä oli sitä paitsi vuodesta 1777 alkaen Pyhän Andrean looshi Phenix, joka sekin hajosi v. 1813, koska vapaamuurariveljeskunnat silloin kokonaan kiellettiin [1].

Vuonna 1763 alkoi Viaporissa eräs »S:t C. F. T. H.» niminen looshi toimia 32 jäsenellä. Tämä jäsenluku sitten kasvoi, niin että siinä v. 1786 noina 23 vuotena yhteensä oli ollut 313 henkeä jäseninä. Näistä oli suurin osa sotilassäätyyn kuuluvia; mutta oli niitten joukossa pappejakin. Mainitaanpa nimenomaan eräästä pataljonansaarnaajasta Anders Kikoviuksesta, joka oli otettu looshiin $^{31}/_{5}$ 1773, että hän sai olla siinä »Gratis som Präst» [2]. Kuuluipa tähän veljeskuntaan vielä toinenkin sotilaspappi, nimeltä Johan Helsingberg, joka näkyy otetun vastaan v. 1776 ja vielä samana vuonna nousseen 1:sen ja 2:sen asteen kautta kolmanteen [3]. Ylipäänsä

---

[1] Sv. Litt. Sällsk. Skrift. 30: Hypothenuserorden i Finland af G. Cygnæus, siv. 181; J. R. Danielsson, Suomen sota ja Suomen sotilaat siv. 572 s. Vielä v. 1825 näkyivät jotkut suomalaiset tahtoneen säilyttää vapaamuurarisuuden tunnusmerkkiä, ristiä nimensä vieressä (Finlands Minnesvärda Män II 227).

[2] Tähän samaan Kikoviukseen (jonka N:o looshin matrikkelissa on 149) olemme jo edellisessä tutustuneet ja silloin huomanneet hänen muutenkin omanneen neologisia mielipiteitä.

[3] Suomen Valtioarkisto: S:t C. F. T. H. Skuld- och Quittence Bok Uprättad Efter Quartals Capitlets Beslut Den 29:de Julij 1771. Yllämainittu Johan Helsingberg (jonka N:o looshin

Digitized by Google

useimmat pappismiehet, jotka tämäntapaisiin veljeskuntiin liittyivät, olivat sotilaspappeja, joka taas epäilemättä oli seuraus siitä, että kysymyksessä olevat liittokunnat tavallisesti olivat läheisessä yhteydessä sotilas-piirien kanssa.

Että pappejakin vapaamuurariveljistöön antautui, näkyy kuitenkin jo verrattain aikaiseen ruvenneen huolestuttamaan tuomiokapitulia, koska jo v. 1769 eräässä Porvoon konsistorin pöytäkirjassa valitetaan, että eräs vapaamuurari-pappi, Helsingin kirkkoherra Zachris Cajander, valtiopäivämiesvaalissa oli saanut enimmät äänet. Tämän johdosta tuomiokapituli seuraavassa istunnossaan päätti ensi valtiopäiväanomusten joukkoon ottaa myös seuraavan: »Slutligen har Consistorium det Högwördige Präste Ståndets nogaste upmärcksamhet allerödmjukast underställa bordt, det i dessa senare åren här i orten, och synnerligast Helsingfors Stad så mycket tiltagande och sina sammankomster inför menighetens ögon firande Frimuraresällskapet. — — Et Sällskap, som will wara kändt för dygdens yrckande uppå sådana grunder, som uti utöfningen med de från Christendomen willfarande secters kunna förenas: detta frimurare sällskap synes nu då det jämwäl inom sig uptagit någon af Prästeståndet, förtjena det Högw. Prästeståndets nogaste upmärcksamhet, hwartil Consistorium denna sak allerödmjukast bordt anmäla»[1].

---

matrikkelissa on 199 muistutuksella »Gratis») on muuten sepittänyt erään kirjoitelman »Folkets Förbund med Dygden Såsom Ett Kraftigt Medel til Villfarelsers och Lasters Hämmande» (pain. Turussa 1797), jossa myös selvästi näkee neologian vaikutuksia.

[1] Porvoon tuomiokap. arkisto: Cons. Borg. Prot.: maalisk. 1 ja 2 päivä v. 1769.

Digitized by Google

Mutta mitäpä tällaiset anomukset merkitsivät, jos itse piispa omalla käytöksellään niitä vastusti? Niinpä piispa Mennander näyttää ruvenneen tai ainakin aikoneen ruveta jonkun vapaamuurariveljeskunnan jäseneksi. — Mennander oli näet yleensä hyvin utelias tiedustelemaan kaikkia uutuuksia ja myös jotensakin herkkä ottamaan niistä vaikutuksia. Kuitenkin tuo salais-uskonto onneksi pian näkyy kadottaneen viehätysvoimansa vanhan piispan silmissä [1].

Ulkonaisesti kauniin leiman saivat vapaa-muurariveljeskunnat armeliaisuuden harjoittamisesta. Niinpä eräs Helsingin looshi lahjoitti tähän kaupunkiin perustettavaa lastenkotia varten 6,000 taaleria kuparirahaa [2].

Samana vuonna, jolloin Viaporin vapaamuurariveljistön edellämainittu matrikkeli päättyy, siis v. 1786, perustettiin Loviisaan eräs liittokunta nimeltä »Amore Proximi» eli »Gillet Kärleken til Nästan». Näyttää siltä kuin tämä viimeksi mainittu, vaikkei itsessään mikään varsinainen vapaamuurariyhdyskunta, kuitenkin itse asiassa olisi jatkanut Viaporin vapaamuurariveljistön tointa, erittäinkin, koska »Amore Proximi'n» jäsenluettelossa tapaamme osaksi samat nimet kuin mainitussa Viaporin matrikkelissa.

Koska kysymyksessä olevan »Amore Proximi'n säilyneistä asiakirjoista mielestämme voi saada erittäin selvän kuvan neologiasta, sellaisena kuin se noissa siihen aikaan niin suosituissa salaseuroissa ilmeni, tahdomme vähän pitemmäksi aikaa pysähtyä juuri tätä veljeskuntaa tarkastamaan.

---

1 Forsman, K. F. Mennander j. n. e., siv. 259 s.
2 Åbo Tidn. 1784 N:o 7. »Om Barnhuset i Helsingfors».

Digitized by Google

Jo sen synty on mielestämme kuvaava. Syynä siihen näetsen sanotaan olleen, että sen perustajat huvitellessaankin tahtoivat *hyödyttää* yhteiskuntaa. Keinoista, millä katsoivat voivansa tämän tarkoituksensa saavuttaa, tunnemme jo toisen, nimittäin heidän pyrintönsä kavattaa köyhiä lapsi-raukkoja. Tässä on nyt puhuttava heidän toisesta aikeestaan, joka oli hupaisella tavalla herättää viisautta etsivissä vaeltajissa todellista kunniantuntoa, inhoa paheeseen ja rakkautta hyveeseen [1]. Mutta tällainen alaston päämaali sellaisenaan luonnollisesti ei saanut kannattajiansa, aistillisia ihmisiä kuin olivat, innostumaan. Keksittiin sentähden lisäksi täydellinen veljistön muoto kaikellaisine kunianhimoa kiihottavine asteineen ja silmiä viehättävine koristeineen. Niin syntyi seura »Amore Proximi» eli »Kärleken till Nästan». Seuran kokoushuoneistoa kutsutaan asiakirjoissa milloin »temppeliksi», milloin »kirkoksi», milloin taas »pyhitetyksi asuinsijaksi». Sen esimiestä taas kutsutaan »arkimandritiksi», joka oli edustavinaan sitä henkilöä, jonka personaan hengellinen ja maallinen valta olivat yhdistetyt. Tästä kaikesta huolimatta seuran virkistyksiin saattoi kuulua kortinpeluuta, juominkia, tanssia j. n. e. [2] Kuitenkin on myönnettävä, että tämä seura ainakin oli tahtovinaan olla hyvin vakava: aistilliset himot, omanvoitonpyynti ja politika olivat sääntöjen mukaan seurasta kar-

---

[1] Suomen Valtioarkisto: »Diverse handl. rör. Gillet Amore Proximi 1790—1802»; kaikki tätä seuraa koskevat, seuraavassa mainitut asiakirjat säilytetään Suomen Valtioarkistossa.

[2] Katso Gillet Kärl. t. Näst.: »3:die Afd. af 4 Ridd. Gr.» ja »Grund-Lag För Gillet Kärleken Till Nästan».

Digitized by Google

koitettavat. Totuus, nimittäin abstraktinen totuus, yksistään oli olevinaan seuran johtajana ja päämaalina.

Seura oli jaettu eri arvo-asteisiin ja osastoihin, joilla kullakin oli erityiset enemmän tai vähemmän silmiinpistävät menonsa. Vastaanotosta ensimmäiseen luokkaan ei ole erityistä mainittavaa. Mutta jo toisessa ritariluokassa saamme lähemmin tutustua veljistön neologiseen katsantokantaan. Tähän luokkaan astuessaan täytyi »resipientin» kolmen jäsenen läsnäollessa kirjoittaa erään valan alle, joka vala vielä sittemmin kaikkien saman asteen jäsenten nähden oli vahvistettava. Tästä viimemainitusta vaatimuksesta vapautettiin kuitenkin kaikki papit »i anseende til den agtning man äger och bör hysa för Prädico Ämbetet». Niin ikävää kuin onkin tietää, että Suomen pappejakin on tällaiseen liittokuntaan kuulunut, niin kuitenkin on vähän lohduttavaa nyt nähdä, että pappissäädylle vielä tällaisessa veljistössä annettiin näinkin paljon arvoa. Ne kolme jäsentä, joidenka tuli allekirjoituksessa olla saapuvilla, sanotaan seuran asiakirjoissa vertauksellisesti kuvaavan: »Jumalan pelkoa, todellista Kunniaa ja hyvää Sydäntä, joita ilman ihminen kolmessa ikäkaudessaan ei ole onnellinen. Sillä mies ilman uskontoa on vähätietoinen (fåkunnog) ja ilman kunniata vaarallinen ihminen ja ilman hyvää sydäntä kelvoton jäsen.» Kun sitten oli saatu vastaanotettava lupaamaan vaeltaa hyveen ja järjen tiellä[1], niin hän vietiin viisaan Pythagoraan tykö, joka häntä puhutteli m. m. seuraavalla tavalla: »Min Vänn,

---

[1] »Första Ridd. Grad. Handl.», joka nahkakansiin sidottu asiakirja sisältää m. m. »Andra Graden», »Andra Gradens Explication» ja »Hufvud Plan».

Digitized by Google

kan jag icke undervisa dig, kan jag icke lära dig något nytt, så torde jag åtminstone kunna sätta de goda böijelser för dygd och uplysning, dem du förut äger, i mera värcksamhet och mera lifagtighet.»

Opetuksensa, jonka tuli käsitellä »oskuldens förtryck, – lasternas tyranni och menskliga lifvets vansklighet», jakoi Pythagoras 12 kohtaan. Kahdessa ensimmäisessä hän sanoo luonnossa vallitsevan hyödyllisen järjestyksen, sulouden ja majestetisuuden ehdottomasti todistavan Jumalan olemassa olon. Missä tätä ei myönnetä, niin se Pythagoraan mukaan riippuu »anteeksiantamattomasta tyhmyydestä, järjen käsittämättömästä pimeydestä.»

Kolmas oppi kuului: »*Ett rätt upbrukat förstånd uplyser i dett goda och qväfver det onda*». Tätä taas hän selittää näin: »*Förståndet* - - - inser det gift, som ligger förborgat under begärens retande behagligheter, och dymedelst, korteligen at tala åstadkommer, at vj i alt kunna vara och förblifva de fria och lyckeliga Varelser hvartill Vj af Vår Skapare äro ämnade.»

Neljäs oppi oli: »*Den okunniga* älskar *Fördomen*».

Vides: »*Det Högsta Majestätets* vördande». - - - »underkasta dig den *Allsmägtiges* ledande hand, lätt blodets häftiga omlopp i dina ådrår icke öfverrumpla ditt sunda förnuft. — Med lugn i Själen, och ett ömt i agttagande af dina skyldigheter, är det ensamt du kan hinna Ljuset och nalckas dett sanskyldiga målet för din vandel i tiden.»

Kuudes kohta: »När *Skaparens ordning* är Samhällets, är Samhället *Hans.*»

Seitsemäs: »*Gjut Olja* i den *Behöfvandes Sår*» seuraavalla neologian farisealaista itsevanhurskautta muis-

Digitized by Google

tuttavalla kommentariolla: »Den allvisa Fadern, hafver visserligen igenom ett sådant olika utdelnings sätt, velat närma menniskjorna innom samfunds bandet, då Han å ena sidan lemnat tillfälle, at smaka den ljufva sötma, ett välgjörande hjerta kjänner innom sig sjelf och å den andra, att tacksamhetens offer, icke måga uphöra, at låga på de dödeligas Altare.»

Kahdeksas opetuskohta: »*Ståndagtighet* och *Tålamod gifva Samvetsfrid, den dygdiga och tvärtom.* - - Den ståndagtige, den på dygdens väg tålmodige vandringsmannen sätter sig altid öfver sina tiders förderf - - äger — styrcka nog i sin egen dyggd, at emotstå och uthärda, alla ondskans och illskans ilande stormras. Hans förtjenster vinna därvid altid mera glants och mera fägring».

Yhdeksäs oppi: »*Den Uplyste dagar,* hvad annars *blefve dåldt.*»

Kahdestoista: »*Sörg* nu med oss öfver *Lasternas Tyrannie,* gläds i hoppet, at under ledandet af *Vishetens fackla*, nalckas målet.» Viisaudella on tässä ymmärrettävä »vårt sunda förnuft».

Jos vastaanotettava panisi mieleen kaikki nämät opetukset, niin Pythagoras lupasi palkintona: »*Uplysning* och *Förnöijelse*». Toisen luokan ritareita kutsuttiinkin muuten yhteisellä nimellä »valistuneiksi»[1].

Seuraavalle, siis kolmannelle arvoasteelle, joka muuten oli jaettu kahteen osastoon, otettiin niinkuin muihinkin lupauksien ja valojen kautta, jotka tässä tehtiin »Suuren,

---

[1] E. m. »Första Ridd. Grad. Handl.»; Pythagoraan puhe löytyy eräässä irtonaisessa asiakirjassa äsken mainitun nidoksen sisässä.

Digitized by Google

Kaikkiviisaan ja Hallitsevan Rakennusmestarin (s. o. Jumalan) edessä» [1].

Muuten tervetuliaistervehdys tähän luokkaan oli puettu sangen mehuttomiin, seuran neologista kantaa selvästi ilmaiseviin runopätkiin. Otamme niistä pari esimerkkiä:

»de spädsta åren mognad få
när Gud och dygd om hiertat rå.

— — — — — — — — — —

I frid med år och lagrar krönt
din vandel sluts af Gud belönt.

— — — — — — — — — — —

förståndets lius det lär att icke tider klandra
att aldrig irras på den vägen du bör vandra.

— — — — — — — — — — — — —

med konst och vett hielp siälens styrka
att nyttig bli att mästaren dyrka» [2].

Vastaanotto saman asteen toiseen osastoon taas oli höystetty kaikellaisilla mietelmillä, joista tässä mainittakoot:

»Fel härflytande af Samvetets orätta begrepp, blifva lika straffbara som upsåteliga.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

---

[1] Kirjanen päällekirjoituksella: »Hör till N:o 5, 3:die Ridd. Gr. Handl.»

[2] Vihko sisältäen: »4:de Afdel. el. III:de R. G:dens 1:sta Del».

Digitized by Google

Naturen leder oss beständigt smaken ordsakar längtan — men *synden* stadnar uti sin wärksamhet utan begreppets begifvande [1].

Icke är Barmhertigen någon dickt, utan grundad i vårt inre, Skaparen som uti sig innefattar den högsta, giör derigenom den dygdige och tänkande till sin afbild.»

Seuraa sitten veljistön viimeinen osasto. Tällä korkeimmalla arvo-asteella tahdottiin nyt, vetoomalla siihen, mitä edellisillä asteilla oli opetettu, konstaterata itse lopputulos, joka kuului: »det vi anse Religion med wördnad och Sedoläran med förtiusning, ty det tillhör den tänkande.» Että lopputulos tulisi olemaan näin laiha, se olisi jokaisen ajattelevan ihmisen jo edellisestä pitänyt osaaman päättää; mutta että moni jäsen odotuksissaan kuitenkin pettyi, lienee varmaa. Tästä huolimatta johtajat vielä tällä viimeisellä asteella koettivat lumota veljiensä silmiä suurilla sanoilla, kuten seuraavilla: »Uptäck icke ditt hiertas' kundskaper åt den svaga och wekliga.» Intelligensi-aristokratia oli siis heidän ihanteensa; ja yleensä he yksinomaan intellektualistisella mittakaavalla koko todellisuutta arvostelivat. Niinpä juuri tämän viimeisen asteen asiakirjoissa m. m. pahasta sanotaan: »det ondas förstörande köld, som är fördom och wilfarelse.» Heidän ainoat vihollisensa, joita vastaan he sanoivat miehuullista sotaa käyvänsä, olivat siis ennakkoluulot ja erehdykset. Jahka nämät olisivat voitetut, olisi heidän tarkoituksensa saavutettu [2].

---

[1] Ainoa kerta kuin synti-sana veljistön asiakirjoissa mainitaan ja silloinkin, kuten näemme, aivan väärässä valossa.

[2] 3:dje Afdel. af 4:de R. G.»

Digitized by Google

Ennenkuin kokonaan jätämme tämän seuran, tahdomme vielä luoda lyhyen yleissilmäyksen sen suhteeseen kristinuskoon. Tässä kohden on m. m. seuraava veljistön asiakirjoissa esiintyvä lausunto valaiseva: »Forntidens Sälskapers föremål, var den Christna Trons bibehållande, det är förut bekant; Vi vore at bestraffa om denne Skyldighet lades til rygga; — stridsmän giorde förgården säker — Philosopher el:r Andeliga ympade vinträden» [1]. Niinkuin jo tästä lausunnosta näkyy, niin ei »Amore Proximi» suinkaan tahtonut tahallaan vastustaa kristinuskoa, päinvastoin. Mutta se tuli kuitenkin itse asiassa vahingoittaneeksi kristinuskoa sen kautta, ettei se käsittänyt, mitä kristinusko tai uskonto yleensä olemukseltaan on. Tässä seurassa luultiin näet, niinkuin äsken esitetystä lausunnostakin käy selville, pääsevänsä kristinuskon totuuksien perille jonkunlaisen viisastelun kautta; sentähden heille hengellinen merkitsikin samaa kuin filosofi. Huomattava myös on, ettei seuran asiakirjoissa kertaakaan mainita Kristuksen nimeä; paljas abstraktinen totuus tai viisaus sekä luonnollinen hyve olivat astuneet Hänen sijalleen. Raamatun oppia he kyllä olivat tunnustavinaan »järjen oikeaksi ojennusnuoraksi» [2]. Mutta kun he itse asiassa joutuivat raamatullisia kuvia ja sananparsia käyttämään, niin se aina tapahtui epäraamatullisessa hengessä. Niinpä maan kerrotaan syntyneen siten, että henki liiteli kaoksen yli; vaan se henki, jota siinä tarkoitetaan, ei ole niinkuin

---

[1] » 4 de Afd. III Ridd. Gr. 2 Del».

[2] »4:de Afd. III Ridd. Gr. 2 Del». »Gudaläran, förståndets sannskyldiga rättesnöre, bör följas, den förbiuder icke at inse uti det som ännu mörkt är».

Digitized by Google

raamatussa Jumalan Henki, vaan Lucifer. Puhutaan myös Kristuksen tavoin valosta, kulmakivestä j. n. e., mutta aina pakanallisessa tarkoituksessa [1], jonka tähden vaan katkeroittaa nähdä raamatun joutuneen heidän palvelukseensa. Ja kuitenkin seuran perustajien joukossa oli sellainenkin kuin pappismies, sittemmin piispa, Zachris Cygnæus nuorempi. Jäseninä taas tapaamme siinä patsi mainittua Z. Cygnæusta muiden muassa seuraavat pappismiehet: rovasti, sittemmin piispa, Z. Cygnæus vanhempi, maisteri, sittemmin rovasti, Johan Henrik Cygnæus, maist., sittemmin sotapappi, J. H. Norring, konrehtori Appelroth, pastorit Logren, Lindeqvist ja Friedric Nordström sekä rykmentinsaarnaaja Pehr Gadd ja kirkkoherra Hougberg [2]. On vaikeata käsittää, kuinka nämät miehet, joidenka kristillisen kirkon alttarilta ja saarnastuolilta tuli todistaa ristiinnaulitusta Jesuksesta Kristuksesta, kuinka he hyvällä omallatunnolla looshin kirkon alttarin edessä saattoivat filosofeina, Jumalan nimeen vannotettuina kuunnella ja julistaa seuran lapsellisia taruja. Sillä mitä muuta kuin tarua se oli, että sanottiin seurassa säilytettävän Priamuksen maallisia jäännöksiä hänen ansaitsemattoman kuolemansa ja Trojan kukistumisen muistoksi.

Kuitenkin on myönnettävä, että »Amore Proximi»-seurakin tahtoi jonkinlaista jumalisuutta edistää. Sanotaanpa eräässä kuninkaalle lähetettävässä selonteossa yhdistyksen tarkoituksesta nimenomaan, että Kaitselmuksen

---

[1] »4:de Afd. III Ridd. Gr. 2 Del.»

[2] »N:o 6 Committerades och Barn Cassa Directjons Instructjoner»; »Första Ridd. Grad. Handl.: Graders Matrickel»; »Gillets Amore Proximi Barn Cassa Räkenskaper 1797»; »Protokoller hållne i Gillet A. P. $^{6}/_{2}$ 1787—$^{1}/_{12}$ 1802».

Digitized by Google

hyväntekeväisyys ihmiskuntaa kohtaan oli oleva seuran arvokkaimpana tutkimusaineena ja suurimpana esikuvana seuran harjoittamassa hyväntekeväisyystyössä [1]. Ja muutenkin seurassa hyvin usein näkyy puhutun kaikkivaltiaasta Kaitselmuksesta, sielun kuolemattomuudesta ja hyveestä, mutta ulommaksi tätä laihaa deististä uskontunnustusta siinä ei myöskään näytä tullun.

Voisi mahdollisesti ajatella, että nuo uskonnolliset puheenparret vaan olisivat olleet teeskentelyä. Niin emme kuitenkaan ylimalkaan luule; uskomme, että kaiken tuon niin turhalta näyttävän kuoren alla useimmissa piili jonkinlainen uskonnollinen ajatus- ja tunne-elämä, joka haki tyydytystä viehättäviin muotoihin puetusta popularisesta filosofisesta jumaluusopista. Se tapa, jolla uskontoa tavallisesti opetettiin, tuntui näet tällaisen salaseuran suosijoista, niinkuin eräässä paikassa selvästi viitataan, liian mekaniselta ja väsyttävältä [2]. Ensi vaikutusvuosinaan sanotaan tämän seuran olleen moitteen ja vainoomisen esineenä; mutta jo v. 1790 kerrotaan opitun kunnioituksella tunnustamaan seuran harjoittamaa hyväntekeväisyyttä. Niin se sitten toimintaansa jatkoi aina vuoteen 1813, ainoastaan pienellä keskeytyksellä v. 1803. Viimemainittuna vuonna näet ilmestyi kuninkaallinen käsky, että kaikkien maassa löytyvien veljeskuntien, paitsi vapaamuurarien, tuli maaherralle lähettää kaikki veljistön käytännössä olevat valan- ja sitoumuskaavat. Tämä koski

---

[1] »N:o 9 Angår blott Hw. Band. Com.: Underdånig Berättelse».

[2] 3:je Afdel. af 4:de R. G.:» i hafven blifvit bibringade förhoppningen af ett fullkomligit Lius, på ett anständigt och icke tröttsamt sätt, innom oss hafven i funnit dårskaper och Mecanisme banlyste, såsom foster hvilka tillhöra den svaga».

Digitized by Google

»Amore Proximi'akin», jonka tähden sen täytyi lähettää mainitut asiakirjat asianomaiseen paikkaan sekä pysäyttää kokouksensa siksi, kunnes kuninkaallinen vahvistus niihin oli saatu. Vuoteen 1802, jolloin matrikkeli päättyy, oli seuralla ollut kaikkiaan 252 jäsentä, siis meidän maamme oloihin nähden verraten suuri luku [1].

Sellaista uskonnollista harrastusta, jota katsoimme voivamme olettaa olleen useimmilla »Amore Proximi»-seuran jäsenillä, ei ollut kuitenkaan kaikilla sen ajan veljistöjen etsijöillä. Sen osottaa meille eräs »Åbo Tidningar'issa [2] oleva intressantti, tosin fingerattu, mutta epäilemättä todellisuutta kuvaava esitys eräästä herrasta, joka oli päättänyt ruveta erään salaseuran jäseneksi. Millaiset tämän herran ajatukset uskonnosta olivat, näemme siitä tutkinnosta, jonka mainitun kuvauksen kirjoittaja sanoo pitäneensä tuon herran kanssa. Tästä kuulustelusta painatamme tähän seuraavat kysymykset ja vastaukset: »Jag: Hwem war Christus? H. B. (= herra) En timmermans son. = Jag: Hwem sade han att han war? = H. B. Han wille inbilla dem att han war en Gud. = Jag: Hwad skall man då tro derom? = H. B. Man tror, hwad man behagar. = = Jag: och hwad man förstår; är det icke så? = H. B. Ja: derföre tro också Bönderna ett Helwete med eld och swafwel, och ett Himmelrike med musik och dans. = Jag: borde man då betaga dem denna tron? = Hr B. Nej, då kunde man ej mera hålla dem i styr; de skulle hwarken arbeta eller betala; = Jag: Men hwad tror M. H. då? = H. B. Man har ändtligen

---

[1] »Diverse Handl. rör. Gillet Am. Pr. 1790—1802»; asiakirja »N:o 9 Angår blott Hw. Band. Com». »Matrikel Uti Gillet A. P.»

[2] Åbo Tidn. 1803 N:o 64 »Modets wälde och wärde».

Digitized by Google

i nyare tider blifwit så upplyst att man ej tror på sagor. = Jag: Det är rätt och wäl; men höra wäl underwerken, och Prophetierna, och löftena för ett lif efter detta, till deras antal? = Hr B. Ja, nog är det bewist. = Jag: Kan min herre då anföra några af de grunder, hwarpå man bewist det? = Åja, ganska många: till exempel, = = = låt mig se = = till ex. = = hm = hm t. ex. att en Jungfru ej kunde wara Jungfru sen hon fått sig en son. Jag: ännu ett! = H. B. att ingen som är död kan åter bli lefwande sen han blifwit rutten, och kråkor och maskar annammat honom. = Jag: ännu ett, till det tredje: Hr B. hm, hm, att ingen Gud nånsin talat med oss eller nånsin här skall uppenbara sig. = Jag: Det är nog. Men bör man gå i kyrkan? Hr. B. Ja — man får der se på flickorna. = Jag: — — Nej min käre Herre, — — i sanna Gudadyrkares orden blir du icke med dessa kunskaper intagen». — Mutta ehkei näin jumalattomaksi kuvattua herraa olisi voitukaan ottaa »Amore Proximi»-seuran jäseneksi, niin hän kuitenkin varmaan olisi ollut tervetullut johonkin niistä salaseuroista, jotka nyt aijomme ottaa puheeksi.

Kaikki näetsen eivät tyytyneet sellaisiin veljistöihin, joissa pääasiana olivat koreat puheet valistuksesta ja hyveestä. Ruvettiin ajattelemaan seuroja, joissa pääpyrintönä olisi saada käteistä hyötyä joko puhtaan kullan tai hehkuvan viinin tuottaman mielenilon muodossa. Niin toiselta puolen aljettiin Svedenborg'in johdolla liikkua alkemian ja kullantekotaidon hämärillä poluilla ja toiselta puolen taas liityttiin kaikkia säädyllisyyden rajoja polkeviin juomaveljeskuntiin.

Digitized by Google

Svedenborgianismi ja sen yhteydessä alkemia pääsi Suomeen Reuterholm'ien ja Nordenskjöld'ien kautta. Ne miehet, jotka enimmän tässä suhteessa vaikuttivat, olivat veljekset August ja Karl Fredrik Nordenskjöld. August Nordenskjöld oli jo setänsä M. O. Nordenberg'in jälkeenjääneistä papereista saanut ensimmäiset mystisismiin ja alkemiaan johtavat vaikutukset. Viimeksi mainittu oli näet näistä asioista sepustellut monta kirjoitelmaa, muun muassa noin v. 1735 »Vägen till Urim och Thummin, medelst en uppå Den Heliga Skrifts Vitnesbörd grundad Sann Naturkunnighet lyckligen igenfunnen i Finland» [1].

Noin v. 1782, jolloin A. Nordenskjöld nimitettiin vuoripäälliköksi Suomeen, sanotaan hänen täällä, oleskellessaan pääasiallisesti maaherra Bruce'n tykönä Hämeenlinnassa, valmistaneen erästä teosta, jota hän itse kuvailee seuraavasti: »en afhandling af inemot 20 ark, deruti jag af Formula Concordiæ och den H. Skrift går igenom den rätta läran om Jesu C. Person och bevisar, att hans mensklighet är gudommelig i alla afseenden och Han allena Gud. Conclusionerne blifva faseliga för hela gamla systemet» [2]. Melkein samaan aikaan eli v. 1783 julkaisi hänen nuorempi veljensä Karl Fredrik samanhenkisen kirjan nimeltä: »Oneiromantin eller konsten att tyda drömmar, innehållande någon del af Correspondance-läran, Tankar om Alchymien» etc. Tämän mukaan koko luonto ja raamattu ovat kirjoitetut metaforisesti, allegorisesti ja hieroglyfisesti. Varsinkin kun nimi näytti lupaavan unien

---

[1] Finska Vet. Soc:s Bidrag XVI: Anteckningar om Finska Alkemister af A. E. Arppe, siv. 12, 97 s.

[2] E. m. t. A. E. Arppe, Anteckningar j. n. e., siv. 18 s.

Digitized by Google

selityksiä, oli kirja valistuksen ajalle vallan herkkupalanen [1].

Vaan ei tyydytty ainoastaan paperilla osoittamaan mielipiteitään; tahdottiin niitä myös käytännössä toteuttaa. Niin Suomikin v. 1786 Uudessakaupungissa sai nähdä kullantekoverstaan syntyvän. Tämän aikeen tarkoituksena oikeastaan oli muuttaa kulta Lapikseksi s. o. Viisaitten kiveksi, jotta siten koko maailman rikkaus voitaisiin muuttaa ylt'yleiseksi lääkkeeksi kaiken maailman sairaille. Päämaalina siis, ainakin näennäisesti, ei ollut omanvoiton pyynti, vaan päinvastoin rahatyrannisuuden kukistaminen ja vaivaisten auttaminen.

Uusikaupunki tuli tämän kautta koko kuuluisaksi paikkakunnaksi; mutta tämä kunnia ei ollut pitkällistä laatua. Oli jo seuraavana vuonna pakko lopettaa koko alkemiallinen, s. o. kultaa lupaava työ siellä [2].

August Nordenskjöld'in veli Karl Fredrik jälleen koetti pääasillisesti kirjallisen toiminnan kautta levittää aatteitaan. Sentähden hän veljiensä myötävaikutuksella 1 p. marrask. 1786 perusti Tukholmaan n. k. »Societas Exegetica pro Philantropia», jonka tarkoituksena tuli olla julkaista Svedenborg'in ja hänen hengenheimolaistensa teoksia sekä keskustella «hyödyllisistä totuuksista». K. F. Nordenskiöld'in sanotaan saaneen rahallista apua suomalaisilta ystäviltään. Mainitun seuran uskontunnustus sisälsi perustajansa lausunnon mukaan seuraavaa: »att i den andra verlden hvar och en blefve lycklig, som på jorden fört en rättskaffens vandel. Hvarken troende på den mo-

---

[1] Sundelin, Svedenborgianismens hist. siv. 210 s.; W. Lagus, Skalden J. H. Kellgrens Finska Lefn. siv. 208.

[2] E. m. t. A. E. Arppe, Anteckningar j. n. e., siv. 22 ss.

Digitized by Google

saiska skapelsehistorien eller på yttersta domen eller på gudomens personliga treenighet, yrkade dess anhängare, att bibeln vore skrifven i bildspråk, som ännu användes i Persien och Egypten; att bokstafsmeningen borde fattas andliga; att synden vore intet annat än det onyttiga och hvad menniskan gör i oförstånd; att himmelriket vore det nyttigas rike ooh befintligt öfver allt, der menniskan gör sin pligt». Kuten näkyy oli tämä uskontunnustus joka kohdassaan kirkon oppia vastaan sotiva. Tähän seuraan kuuluu muuten otetun sellaisiakin henkilöitä, joilla ei ollut »ensimmäisiäkään käsitteitä Jumalasta», mutta joita huhuttu animalinen maneittisuus, somnambulismi j. n. e. vielättivät.

Oli kuitenkin valistuksenkin aikakautena miehiä siksi selvänäköisiä, etteivät tällaiset haaveilut heitä saattaneet soaista. Tällaisten miesten eturivissä oli J. H. Kellgren. Vastapainoksi koko svedenborgilaiselle liikkeelle hän v. 1787 muodosti seuran »Pro Sensu Communi» eli »Sundt Förnuft» [1]. Tämä Kellgren'in toimenpide herätti Suomessakin osanottoa, kuten näkyy seuraavasta, Vaasasta »Stockholms Posten'iin» lähetetystä kirjeestä: »Det är icke utan största skäl, som wåre sanne Philosopher och det wärda Sällskapet pro Sensu communi ifra emot den smitta af widskeppelse och wantro, som, änskönt under annat namn än tilförene, börjat utbreda sig och wanhedra et tidehwarf, som man kallar uplyst; men man gör orätt, om man lägger hopen sådana wilfarelser til last. De, hwilka blifwit skickade til dess underwisning och hand-

[1] Sundelin, Svedenborgianismens hist. siv. 213 ss.; W. Lagus, Skalden J. H. Kellgrens Finska Lefn. siv. 209 s.

Digitized by Google

ledande, äro merendels och särdeles på landsbygden, mästare af dess tänkesätt. Om man således der ännu fäster upmärksamhet wid historier om pigors inspirationer och uppenbarelser med flere dylike saker, bör skälet dertil sökas i den okunnighet som, torde hända, är rådande äfwen bland dem, af hwilka uplysningen skulle hämtas. Ännu mera lära ock slike swärmerier finnas ursäktlige i en aflägsen ort, då man eftersinnar, at i sjelfwa Hufwudstaden de eländigaste uptog af samma natur och beskaffenhet, til ex. den bekante Swedenborgianismens dårskaper, kunna göra intryck och winna anhängare» [1].

Mutta voittiko itse svedenborgianismi sitte Suomessa enemmänkin oppilaita? Ainakin A. Nordenskjöld'ista, Svedenborg'in innokkaimmasta suomalaisesta suosijasta, nimenomaan sanotaan, ettei hänellä ollut yhtään ystävää kotimaassaan [2]. Ettei svedenborgianeja ollut juuri helposti Suomessa löydettävissä, osoittaa sekin seikka, että erään katteini Tigerstedt'in, joka tahtoi saada tyttärensä Suomessa maneitituksi, täytyi Ruotsista kutsua eräs Bergklint sitä tekemään. Svedenborgianien ylimalkaisesta harvalukuisuudesta Suomessa puhuu myös Porthan muutamassa kirjeessään [3].

---

[1] Stockholms Posten 1787 N:o 168; mainittu kirje oli oikeastaan sepitetty Anna Rågel'in ja hänen hengenheimolaistensa saarnaamistavan moittimiseksi.

[2] E. m. t. A. E. Arppe, Anteckningar j. n. e. siv. 33.

[3] Niinpä hän $^{28}/_{3}$ 1788 ent. Turun hovioikeuden presidentille, paroni G. K. Cederhjelm'ille kirjoittaa seuraavasti: »Här har, Gudi lof, den animaliske Magnetismen m. m. ej vunnit anhängare, några få undantagandes, som hemtat hit öfver dessa herrliga hemligheter, men ej kunnat göra proselyter. — — Men Svedenborgianismen (som man företagit sig at med de andre drömmarne förena)

Digitized by Google

Mutta joskin varsinaisten svedenborgianein luku Suomessa lienee ollut verrattain pieni, niin on kuitenkin hyvin luultavaa, että Nordenskjöldit, joidenka sanotaan olleen »sukua puolen Suomen kanssa» [1], sekä suullisesti että kirjallisesti tekivät oppinsa tutuiksi ja siten ainakin ylemmissä säädyissä levittivät kirkon oppia vastaan sotivia aatteita, jotka sitten kantoivat hedelmiä, synnyttäen välinpitämättömyyttä ja vallattomuutta kirkon suhteen. Niinpä M. Akiander Suomessa esiintyneestä svedenborgilaisuudesta tietää kertoa, että se »saknade hvarken gynnare och vänner eller nitälskande apostlar, af hvilka de flesta hörde till de bildade stånden»; mainitseepa hän vielä yhden oppilaan nimenkin, nimittäin Eva Gadding'in. Tiedetäänpähän vielä itse Turun piispa Mennander'inkin kuuluneen Svedenborg'in ystävien joukkoon. Varsinkin Svedenborg'in aikaisempina vaikutusvuosina näyttää Mennander ilmeisesti sympatiseranneen hänen ja ehkäpä jossain määrin hänen oppinsakin kanssa. Mutta kun Svedenborg antautui yhä mielettömämpiin haaveiluihin ja hänen asiansa joutui yleisen tuomion alaiseksi, niin ei ainakaan hänen oppinsa

---

har i Nyland ibland Militairen, genom H:rr Nordensköldars nit, fått flere anhängare; dock utan att vinna bifall i Åbo, åtminstone härtils». Kyllä Turussa kuitenkin sanotaan olleen erään katteini Jos. Pipping'in, joka tutki alkemiaa. (Katso e. m. t. A. E. Arppe, siv. 27 sekä siv. 107 muist. 6). Eräässä toisessa kirjeessään (päivätty $^{20}/_{6}$ 1788) sanoo Porthan svedenborgilaisuudesta ja maneittisuudesta näin: »Här (i Åbo) har den dårskapen, Gudi lof, icke kunnat vinna framgång, oaktadt åtskillige Missionariers bemödande: kring Sveaborg äro dock några smittade; men jag hoppas, at smittan skal ej kunna vidt utbreda sig»: Bref Från H. G. Porthan Till Samtida siv. 134, 143. W. Lagus, Skalden J. H. Kellgrens j. n. e., siv. 216.

[1] A. E. Arppe, e. m. t., siv. 19.

Digitized by Google

enään Mennander'ia miellyttänyt. Tämä suhde ilmenee näitten miesten kirjeistä. V. 1766 näetsen Svedenborg rohkenee Mennander'ille avomielisesti paljastaa kaikki epäkirkolliset oppinsa ja Mennander samana vuonna käskee poikansa onnitella Svedenborg'ia tämän kotiintulon johdosta sekä pyytää saada hänen painattamansa teokset, jota paitsi hän mainitsee aikoneensa Svedenborg'ille kirjoittaa jotakin. Mutta jo v. 1781 Mennander kutsuu Svedenborg'in haaveiluja mielettömyyksiksi. — Ihme kyllä sanotaan Svedenborg'in kirjoja luetun rahvaankin keskuudessa, Lohtajan mystikkojen piirissä. Kestävä näyttää myös Svedenborg'in vaikutus Suomessa olleen, koska kerrotaan maassamme vielä 1820-luvun jälkeenkin löytyneen svedenborgilaisuuden tunnustajoita [1].

Toinen pysäke, johon salaperäistä nautintoa himoitsevat valistuksen miehet Suomessa takertuivat, oli, niinkuin edellisessä olemme maininneet, juomaveljeskunta.

Tällainen syntyi Viaporissa huhtik. 3 p. 1798. Se, niinkuin muutkin Suomessa ilmestyneet ritarikunnat, johti juurensa Ruotsin maalta [2]. Siellä näet eräs C. F. Hornstedt, oleskellessaan Upsalassa, oli muodostanut n. k. fransiskanilaislooshin Tukholmassa olevan emälooshin malliin. Totuus oli olevinaan tämän ritarikunnan jumalatar ja erittäin se katsoi tehtäväkseen etsiä niitä totuuksia, joista koituu meille »hyötyä ja onnellisuutta». Tämän ohessa oli myös kurjia kohtaan osoitettava armeliaisuutta. Tä-

---

[1] Akiander Rel. rör. III 312 s.; Sundelin, Svedenborgian. hist. siv. 41—43; Forsman, K. F. Mennander j. n. e. siv. 252 s.

[2] Lähteenä nyt seuraavaan esitykseemme hypothenusa-veljistöstä olemme käyttäneet G. Cygnæuksen kirjoitelmaa: Sv. Lit. Sällsk. Skrift. 30 Förhandl. o. Uppsatser.

Digitized by Google

män mallin mukaan, vaikka uusilla nimityksillä, perustettiin sitten Suomeen äskenmainittu Viaporin ritarikunta. Nimekseen se sai: »Hypothenuserorden».

Tämän veljistön päämaalina alkuaan oli johtaa muka »korkeampaan valistukseen», vaikka se sitte itse asiassa muodostui täydelliseksi »Bakkus-jumalanpalvelukseksi». Siitä huolimatta tämän veljistön jäsenten joukossa oli myöskin pappeja. Eivätkä papit olleet siinä ainoastaan päällekatsovina, vaan personallisesti osaaottavina jäseninä. Luemmepa esim. nimenomaan erään pataljonansaarnaaja Borgström'in eräässä liiton kokouksessa esittäneen kyhäelmän viinin vaikutuksesta ihmiseen, jonka esityksensä hän lopetti seuraavilla papin suussa hyvin oudoilta tuntuvilla sanoilla: »Aldrig har Bacchi dyrkan varit vackrare än inom dessa murar, där den först fått sitt ordentliga tempel». Samoin näemme siinä erään Grevilliuksen, joka v. 1802 vihittiin papiksi, vielä v. 1799 omistaneen puheensa »Bakkuksen palvelijoiden onnellisuudelle». Tässä puheessa muuten sanotaan ihmisten onnellisuuden olevan vaan heidän omassa tunne-elämässään. Sama pappiskokelas Grevillius näkyy sitten vielä toisenkin kerran puhuneen samaan suuntaan, lausuen m. m.: »Ni hafven själfva rönt det barbari, den ödsliga dysterhet, hvaruti människan, beröfvad Bacchi vederkvickelse sväfvar».

Kun veljistössä kerran oli pappeja, niin piti tietysti myöskin olla lukkari, ellei muuten, niin ainakin nimeksi. Ja se, joka seurassa kantoi lukkarin nimeä, näkyy ottaneen tehtäväkseen ivaten mukailla raamattua. Syrakiin viitataan, Paavalia ivaillaan j. n. e.

Koska nyt myöskin ainakin näön vuoksi piti harjoitettaman suloista hyväntekeväisyyttä, niin seuran ases-

Digitized by Google

sori veljistön vuosipäivänä 3 p. huhtik. v. 1799 ehdotti: »att vid detta glada tillfälle låta våra hjertan smaka den gudomliga känslan af välgörenhet». Seurauksena ehdotuksesta oli, että tätä tarkoitusta varten koottiin 16 taaleria ja 12 killinkiä.

Ne jäsenet, jotka eivät kuitenkaan tyytyneet juuri näin pintapuoliseen hyväntekeväisyyteen, perustivat pastori Borgström'in ja aseistomestari Gåse'n johdolla 17 p:nä helmik. v. 1799 uuden salaisen seuran, joka syntymäpäivänsä mukaisesti kutsuttiin »finska sjuttonde februaribröderna». Tämä liitto asetti tehtäväkseen avustaa hätääkärsiviä veljiä.

Nyt kuultiin tahdottavan ylemmässä paikassa, että Viaporin emälooshi myöskin omistaisi filantropisen tehtävän. Laadittiin niin uusia sääntöjä, mutta nämät eivät saavuttaneet jäsenten suostumusta. Niin oli epäsointu olemassa itse veljistön ja hallituksen välillä. Tämä suhde sitten vaikutti, ettei hypotenusa-veljeskunta enään joulukuun 20 p:n jälkeen 1800 kokoontunut Viaporissa. Myöhemmin kyllä vielä näkyy vastaanotetun 12 jäsentä, mutta se on nähtävästi tapahtunut ylimääräisissä kokouksissa, luultavimmin Tukholmassa.

Tällä hypotenusa-veljistöllä oli myös useita haaraosastoja. Sellainen avattiin Turussa jo 27 p:nä toukok. v. 1799. Täällä myös se muutos seuran säännöissä, josta äsken oli kysymys, mutta johon ei emälooshissa suostuttu, pantiin käytäntöön. Näitten uudistuneitten sääntöjen mukaan veljistön tarkoituksena oli: »att under den allmänna glädjen i vårt brödralag äfven njuta den enskilda för ditt hjärta att i tysthet och okänd för den torftiga nästan förse honom med en skärf af ditt lilla öfverflöd»

Digitized by Google

Veljistön tunnussanana oli: »Egen Sällhet Andras Gagn». Ettei tätä hyväntekeväisyyttä ainakaan liian vakavalta kannalta otettu, osoittavat seuraavat veljistön mietelmät: »Njut ditt lif, förljufva dina dagar, äro naturens bud, inpräglade i hvarje människobröst, äro bud, som anvisa oss det sanna målet för vår bildning, vår bestämmelse: sällheten. — — Måhända leder den väg, vi valt, icke till målet, men att misstaga sig är mänskligt. Endast vi äro öfvertygade om dess riktighet, då äro vi stadde på rätta stråten, då skall glädjen kröna vår öfvertygelse.»

Veljistön itsekylläisyyttä hyväntekeväisyyden harjoittamisessa osoittavat seuraavat säkeet:

»Låt oss alla nöjda vara,
Ty vi gjort vår nästa godt.

— — — — — — — — —

Låtom oss därföre alla
Söka likna skaparen.»

Mutta vaikka veljistössä näinmuodoin joskus näkyy omistetun joku sana Luojallekin, niin sen asiakirjoissa kuitenkin myös tapaa mitä törkeintä ivaa hengellisistä asioista.

Niin Viaporin looshin asiakirjojen joukossa löytyy näin kuuluva kirje: »Förbannad vare then, som fullkomnar alle thessa lagens ord, så att han gjör therefter, och allt folket skall säga Amen. Författade af Noach.» Samoin veli Meijerin sanotaan pitäneen »saarnan punssin hengellisyydestä».

Miten nyt esim. papit tällaisessa yhteydessä saattoivat viihtyä, on vaikeata ymmärtää. Kuitenkin Turun looshin jäsenten joukossa mainitaan: pataljonan-saarnaaja

Digitized by Google

Abr. Vilh. Tuderus (vieläpä veljistön vara-ylimestarina), rovasti Casper Wijkman, pappismies Bergroth, Lemun kappalainen Carl Gustaf Broman, Karunan kappalainen Joh. Floman, Pöytyän rovasti Johan Sundvall ja ylimääräinen pataljonansaarnaaja Turussa Joh. Gabr. Ahrenberg. Hyväksyttynä sisäänotettavaksi mainitaan pataljonansaarnaaja Berndt Johan Gadd. Olipa joku vielä pilalla ehdottanut piispa Gadolin'inkin jäseneksi. V. 1803 seuran säännölliset kokoukset näyttävät lakanneen. Syynä tähän oli luultavasti ennen mainitsemamme kaikkia salaseuroja paitsi vapaamuurareita koskeva kuninkaallinen käskykirja juuri tältä vuodelta. Kuitenkin seura vielä 5 p. toukok. 1806 Åbo Tidningar'issa kutsutaan kokoon.

Paitsi Viaporissa ja Turussa löytyi samaa hypotenusaritarikuntaa myös Hämeenlinnassa, Loviisassa, Tammisaaressa ja Kuopiossa. Itse varmistuskirja looshin avaamiseksi Loviisassa kuuluu: »Såsom hjorten längtar efter friskt vatten, så längtar och vår strupe efter tig och tin Herre Tjockmästare», – siis paljasta ivaa raamatunlauseista.

Tällainen looshi katsottiin myös voitavan Poriin perustettavaksi ehdottaa, koska siellä muka oli »valistuksen arvoisia» miehiä, sellaisia kuin kappalaiset Grönlund, Pihl y. m.

Olemme kauahkon viipyneet aikakauden salaseuroja tarkastamassa, mutta luulemme ettei minkäänlaista eheyttä esityksessä muuten olisi ollut saavutettavissa.

VIII.

Neologian vaikutusajan runoudessakin kuvastuu selvästi ajan henki; eikä ihme, sillä olihan runous juuri kysy-

Digitized by Google

myksessä olevan ajanjakson lemmikki. Runouttahan silloin katsottiin voitavan oppia yhtähyvin kuin mitä muuta tiedettä tahansa. Senpätähden yritettiinkin runoihin pukea ajatuksensa, olipa siihen sitten taipumusta tai ei. Mutta luonnollinen seuraus tästä oli, ettei itse runous sellaisenaan, vaan nuo siihen puetut viisastelemukset tulivatkin pääasiaksi. Ja jos tarkastamme aikakauden runoutta, niin saammekin juuri nähdä, että se suureksi osaksi oli joko moralin tai irstaan elämänkatsannon palveluksessa [1].

Nekin runot, jotka olivat jotain uskonnollista tarvetta tyydyttävinään, niinkuin esimerkiksi suru- ja hautausrunot, olivat kuitenkin tavallisesti itse asiassa kauttaaltaan pelkän neologisen moralin tai maallisen viisausopin palveluksessa. Jo niitten pukukin on vallan moderniserattua, eikä ollenkaan tuota vakavaa, uskonnon syviä totuuksia vastaavaa kieltä. Mutta muutenkin tässä tarkoittamiemme runoilijain tapa esittää uskon totuuksia tuntuu niin sentimentaliselta. Sanalla sanoen, puhdas uskonnollinen tarkoitus niissä useimmiten unohdetaan, jota vastoin korea muoto ja valistusajan pintapuolinen siveysoppi tulivat pääasiaksi. Osoitteeksi siitä, kuinka aikaseen neologia on vaikuttanut runouteen Suomessa, tahdomme tässä esittää seuraavat säkeet eräästä v. 1748 sepitetystä hautausrunosta:

»Du dygdens fotspor så försiktigt genomwandrat,
At på din jämna gång ei sjelfwa afund klandrat,

— — — — — — — — — —

[1] Kutsuipa muuan nainen siltä ajalta runonsa suorastaan »Skaldeprof i Moralen och strödda ämnen»: Åbo Tidn. 1802. n. 18.

Digitized by Google

Hans wärda anda har sin rätta hemwist nått,
Den sig långt öfwer sol ock wåra stiernor swingar,
Hans dygd den lefwer här på ryktets hwita wingar,
Och wisar hwad hon har för god belöning fått» [1].

Siirrymme nyt tutustumaan Suomessa vaikuttaneihin neologisen runouden pääedustajiin. Tässä meitä ensiksikin kohtaa kuuluisa runoilija J. H. Kellgren. Hän, joka oli käynyt Voltaire'in skeptillis-sensualistista koulua, edusti varsinkin runoilijatoimensa ensimmäisenä aikakautena täydellisesti valistusajan suuntaa. Totuuden ja humanisen vapauden palvelus tuli hänen, niinkuin muidenkin valistusajan miesten, tunnussanaksi, mutta käsitettynä Voltaire'in tavoin pääasiallisesti vaan taisteluna ennakkoluuloja ja tyhmyyttä, vaan ei syntiä vastaan. Niinpä Kellgren eräässä satirissa svedenborgianeja ja erittäinkin Aug. Nordenskjöld'iä vastaan suorastaan sanoo: »Från dårskap är all last, all dygd af ljuset är» [2]. Ja tässä taistelussa Kellgren terävämmin ja maukkaammin kuin useimmat hänen aikalaisensa käytti järkeilevän sukkeluuden ja satirin aseita. Näillä aseilla hän kiivaili milloin rankaisevan tai palkitsevan moralin, milloin taas suruttoman itsekylläisen tai kaikkia epäilevän epikureismin puolesta. Esimerkkinä Kellgren'in itseensä luottavaisesta, moraliseravasta tendenssistä mainittakoon hänen »Nyårs-Tankar» [3] niminen runonsa, josta tähän otamme seuraavat kuvaavat säkeet:

---

[1] Christian Björklund'in runo piispa Jonas Fahleniuksen hautajaisissa painettu yhteen Abr. Achreniuksen »Dödlighetens Åtancka» nimisen runon kanssa v. 1748.

[2] Sundelin, Svedenborgianismens hist. siv. 238.

[3] Åbo Tidn. 1774, N:o 1.

Digitized by Google

»Men, om jag någon gång den wällust känna fått,
At främja likars wäl, at gjöra bröder godt;
Om ej mitt hela lif för werlden fruktlöst warit;
Om jag i Menskjo-pligt min högsta ro ärfarit;
Om jag min tanka städs åt högden lyftat opp,
At wärdig bli den Hand, som styrt mitt swaga lopp;
Om intet nedrigt fel har fläckat mina seder;
Om jag på lifwets fält, där illskan törnen breder,
Har kunnat här och där en wacker gjärning så,
Hwars blomster någon dag min grafwård pryda må;
Om jag med frögd mitt bröd åt fattigdomen brutit;
Om nöden någon tröst af mine tårar njutit,
Om jag en trogen wän, et troget hjerta delt;
Så har ju ingen lott uti min sällhet felt.
Det nya året då mig nya nöjen bådar,
Och på min fordna tid jag utan blygsel skådar.»

Skeptillis-sensualistista kantaansa Kellgren ahkeraan levitteli »Åbo Tidningar'in» ja »Stockolms Posten'in» palstoilla, synnyttäen siten paljon henkistä kylmyyttä, epäuskoa ja siveettömyyttä. Ruvettiin siten meilläkin pitämään sopivana joko itse sepittää tai mukailla runoja, joissa pilkataan uskontoa tai sen palvelijoita. Esimerkkeinä tällaisesta valitettavasta suunnasta olkoot mainittuina seuraavat runopätkät:

»Högwördige Herr Pastor säj,
Hwi et så heligt wärk man giftermål plär kalla
I himlen finnes ej —
Det tyks mig konstigt förefalla.
Fins där ej flickor nog —? »å nej!»
Hwad nej — besynnerligt; Likwist jag mig påminner
At skriften ganska sinrikt lär
Hur de fem visa mör med lampor sitta där;
Men — Mån man där ock Prester finner?»[1]

»Starckt skäl emot Jordens rörelse».

[1] Åbo Tidn. 1789, n. 4. Imit. af Swiften.

Digitized by Google

»Wår Djekne och wår Klockare
Begynte häftigt disputera
Om Jorden och dess rullande.

— — —

Och segren owiss svigtade;
Tils Klockarn sig erinrade
Apostolens upryckande
Igenom alle Himlar tre.
»Om jorden», skrek han, rullade,
»Säg då du lärde stackare,
»Hur Paulus hittade tilbaka
Til Jorden? Djeknen flatnade,
Blef twungen at sin sats försaka
Och Auditorium somnade.»[1]

»Poetisk Calender.
Januarii månad.

II Hyginus.

Den förslagna Prelat, som först böd faddrar til dopet,
mer än Döparen sjelf, skylle vi pris och beröm.
Han är vår kyrkas patron; ty säg, hvem höll oss för Christna,
svuro ej vitnen derpå, at de vår döpelse sett?»[2].

Mutta tuo kylmä järkeileminen ja suruton elämän nautinto ei tyydyttänyt Kellgren'iä hänen elämänsä loppupuolella. Ranskan vallankumouksen hirvittävät seurauksset panivat hänenkin epäilemään, seuraisiko hyve ehdottomasti valistuksen jälkiä. Niin alkoi hän runoudessaan siirtyä tuon jääkylmän valon ihailusta romantikaan. Mutta ennenkuin käymme käsittelemään hänen vaikutustaan tässä runoutensa uudessa kehitysjaksossa, tahdomme tutustua niihin miehiin, jotka olivat saaneet vaikutuksia Kellgren'iltä jo hänen aikaisempana kehitykautenaan.

---

1 Åbo Tidn. 1791, N:o 11.
2 Åbo Tidn. 1800, N:o 9.

Digitized by Google

Samoista lähteistä kuin Kellgren, siis ranskalaisista klassikoista, ja vielä osaksi Kellgren'in opastamanakin, oli muiden muassa Jakob Tengström ammentanut [1]. Ihmekö siis, jos Tengström'inkin runotar, tälläista koulua käytyään, mieluimmin viritti lyyryään valistus-suunnan sävellajeissa. Morali, käsitettynä valistusajan tavoin, tuli siis Tengström'inkin runouden päätarkoitukseksi. Miltei kaikkiin sepustuksiinsa, olivatpa ne sitte häälauluja, hautajaisrunoja tai luontoa kuvaavia laulelmia tai satuja, hän siroitti moralisia mietelmiään. Sentähden hänen runonsa useasti saivatkin retorisen, vieläpä prosallis-didaktisen leiman. Mutta tämähän juuri oli ajan makuun, jonkatähden myös Tengström'in runot kävivät täysiarvoisista. Pääasia vaan oli, että joku ylevä ja kaunis ajatus oli pohjana, s. o., että tarkoitettiin esittää hyvettä. Saattoipa Tengström'in mielestä itse pahettakin esittää ylevänä ja ihmeteltävänä, jos vaan sille voi antaa hyveen ja tosi uljuuden näön [2].

Hyve, sehän oli valistusajan tunnussana ja sen myöskin tapaa Tengström'illä miltei joka runossa ja useassa miltei joka rivillä. Hyvettä hän esittää milloin jonakin sydämmen luonnollisena viattomuutena, milloin taas Vapahtajan taivaallisen opin lahjoittamana [3]. Mutta kummassakin tapauksessa sen harjoittaminen perustellaan sitä välittömästi seuraavaan itsetyytyväiseen, melkeinpä heku-

---

[1] Sv. Litt. Sällsk. Skrift. 41: M. G. Schybergsson, Jakob Tengströms Vittra Skrift. siv. XLVII.

[2] M. G. Schybergsson, Jakob Tengströms Vittra Skrifter, siv. XLIX.

[3] M. G. Schybergsson, Jakob Tengströms Vittra skrifter, s. 41, kapp. 18; s. 111, kapp. 60.

Digitized by Google

malliseen mielihyvän tunteeseen ja osaksi myös siihen palkkaan, joka sitä odottaa kuolemattomuudessa. Että tämä oli Tengström'in mielipide hyveestä, todistanevat seuraavat otteet hänen runoistaan.

»Jag förnöjd min dag kan sluta.
Trygg vid den läran,
At dygden och äran
Mig Försynens vänskap ge;
Vil jag i mitt sinne le
Åt den lycka,
Som de sig tycka
Uti dårskap se.

Men när nödens folk i armod klagar,
Må jag, öm för mensklighetens lagar,
Af mitt lilla öfverflöd
Kunna lindra mina likars nöd!
Och när sist min fallna hyddas grus,
Gömmas skal i grafvens mörka hus,
At då min siäl må bestrålas
Af odödlighetens ljus!» [1]

»Då du Försynens bud med helgadt hjerta vördar,
Din siäl i tiden ren en himmelsk vällust skördar,
Och sist vid åldrens slut, då lifvets fackla släcks
Dig dygdens fulla lön i evig glädje räcks.

Begär ej ängla-dygd, den lagen evigt står,
Så snart man mänskja är, man mänskjofel begår» [2].

Paitsi kaitselmuksesta, hyveestä ja sille luvatusta kuolemattomuudesta lauleli Tengström valistusajan tavoin kernaasti myös jälleennäkemisen ilosta. [3]

Koska Tengström pani verrattain vähän painoa itse dogmatiseen tai uskontunnustukselliseen kantaan,

---

[1] Åbo Tidn. 1783, N:o 24.

[2] Åbo Tidn. 1784, N:o 30 ja N:o 32.

[3] M. G. Schybergsson e. m. t., siv. 50.

Digitized by Google

niin hän myös uskon asioissa luonnollisesti saattoi olla sangen suvaitsevainen. Niin terveellinen kuin tämä ominaisuus saattoi ollakin, sikäli kuin se oli vastapainona edellisen aikakauden ahdasmielisyydelle, niin se kuitenkin on valitettava, kun se todistaa omistajansa väärin käsittäneen kristinuskon olemuksen. Vai mitä osottaa esimerkiksi runo, sellainen kuin seuraava:

»Uplysningen.

Bland skaror utaf Millioner
Man dyrkar en och samma Gud;
Och Werldens hundra Religioner
Besanna samma Sällhets bud.
Ren glömmas dessa helga Twister,
Och detta Kättare-Register,
Som höljt wår Werld med Bråtta och Blygd;
Och Secterne försonte wandra
Med brödra kärlek mot hwarandra
Til samma mål, med samma Dygd».[1]

— — —

Samanaikuinen ja samansuuntainen teologi ja runoilija kuin Jakob Tengström oli Jakob Bonsdorff.

Ensimmäinen pitempi runo hänen kädestään oli tietääksemme »Christi död» niminen »sururuno»[2].

Kun ottaa tämän nimisen runon käteensä, odottaa saavansa tutustua kristinuskon kaikkein pyhimpään. Mutta tässä tapauksessa sellaisessa toivossa suuresti pettyy. Kristuksen sovintokuoleman esityksen sijaan saa tässä melkein läpimittain lukea neologian korulauseisiin puetut lempiopit tähtien toisella puolella olevasta kaitselmuk-

---

[1] Åbo Tidn. 1793, N:o 50.

[2] Painettu Turussa 1787.

Digitized by Google

sesta, sielun kuolemattomuudesta ja hyveestä. Tähän tekijä jo esipuheessaan ikäänkuin valmistaa lukijoita. Siinä hän näet sanoo aikovansa käsittää sovitusta seuraavilta näkökohdilta: »Där jag sett Christna läran beseglad och bekräftad; Odödligheten framte sig i det renaste ljus; och de solklaraste bevis på Guds oändliga Allmagt, Allvishet, Allgodhet, Rättfärdighet, framställas — — — —. Monne ej åsynen af det straff som brottslige borde undergå och lasten i evighet skall underkastas, bör förskräcka? Monne ej åtanken af den Visaste nåd bör förtjusa, ingjuta de Gudomligaste känslor?». Kuinka tämä ohjelma itse runossa toteutui, osoittanevat seuraavat säkeet:

»Längst upp från jordens ban på aetherns vida fält,
Har Verldars Uphofsman sit Helga Tempel stält;
Här sjelf Han rest sin thron och menskjors barn regerar.
Här Vishets helga ord, här sannings ljuset delar.
Till detta Gudahus ej vanskligheten går.

— — —

Ach! oskuld — — Snille — — Dygd, Du i vårt inre gjutit!
Men — — O hvad Sinlighet har deras välde brutit!

— — — — — — — —

Odödlighetens mål jag här för dig vill staka;
Här får du glädjens frukt, här nöjets nectar smaka.
Lyd mina visa bud; mit ömma rådslag följ,
Men yra lustan qväf och dina plågor dölj.
Då skall mit ljufva hägn din trogna dygd belöna;
Ja! uti dödens hamn, skall dygden sälhet röna.

— — — — — — —

I Sions menighet! O! sen, min Gudoms spår,
Uti den Religion som eder aktning får.
Des dyra vishets höjd min ande skall Er lära;
Han eder känslokraft med nådens eld skall nära;
Ert lif skall vara sält så länge mina bud
Af eder lydde bli. O! hören mig, Er Gud!

Digitized by Google

Sen! hur ert svaga vett jag ömkansvärdigt skattat,
Sen! med hvad Höga drag jag har min lära fattat,
Med dyra underverk dem hedna verlden sett,
Och dem mit helga ord har all sin styrka gett;

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Ja! alla Christne I! från jordens spridda kanter!
Med samma helga band förbundne trosförvandter!
Gån, täflen med hvaran, på verldens vida fält,
At öfva Er i Dygd och göra Lifvet sält!»[1]

Eräässä toisessa kirjoitelmassa Bonsdorff runoilee aivan samaan suuntaan. Tahdomme ottaa siitäkin tähän muutamia säkeitä:

»Men evigt sälla dygd! ur plågans sköte väckt,
Du dristigt segra skall vid dödens nordanfläckt,

— — —

Nej! Himlens Gudason skall natt och död förstöra,
Och dig, du sälla dygd! up til dit ursprung föra».

— — —

Dödlige! endast I dygderne yrken,
himlen för Eder skall öpna sig — här,
Helig är Herren, den Helige dyrken,
evig, ovansklig blir sälheten där».

Tahdomme antaa Jakob Bonsdorff'in itsen tässä yhteydessä suorasanaisesti tulkita näitä värsyjä. Samassa kirjoituksessa hän näet sanoo: »Det sanna moraliska lynnet, eller med et ord: dygden är sjelfva kärnan och frukten, alt det öfriga är liksom skalet, eller sjelfva blomman.

---

[1] Jac. Bonsdorff, »Sorgedikt: Christi död», siv. 8, 26, 28 33, 50.

Digitized by Google

Lyckligt, at af sjelfva naturen äga en god utvärtes anläggning, men stort, at bilda sit hjerta til dygden och vara nyttig!»

»Ach! evighet, odödlighet! du tillbjuder åt dygdige själar de oskattbaraste nöjen; en gång skall du förena dem med vänskapens ouplösligaste band».

»O, min vän! du som med mig vandrar lifvets bana; det är Christendomen som förkunnar försoning och nåd, det är denna läran, som är dygdens vissaste stöd;»

»I menniskjornas sinnen nedlade du (eviga uphof) dygdens frö, och genom oskuldens ädla skugga bortskymmer och fredar du henne från lastens anfall» [1].

Kellgren'in myöhemmällä kehityskaudella oli hänen oppilaanaan m. m. suuri runoilija F. M. Franzèn. Koska vieno romantika silloin oli alkanut Kellgren'iä tenhota tuli Franzénkin omanneeksi suunnan, joka osittain oli niin terveellinen vastapaino aikakauden järkeilevälle katsantokannalle. Tämä Franzén'in reaktsioni neologian yksipuolista järkeilemistä vastaan käy erittäin selvästi ilmi hänen runostaan maisterin vihkijäisissä 1798. Siinä Franzén m. m. sanoo:

»Fåfängt brann ert midnattsbloss, I Vise,
Locke, Rousseau, Voltaire och Montesquieu!»

Kantin julistamaa hyvettä Franzén taas kuvasi näin:

»Ack! men denna dygd, så skön at tänka,
är den mera än en tanka blott?
än en bild at se på, medan brott
mot natur och mensklighet oss kränka?
Vid hvars syn förtjusande vi stå

---

1 Jac. Bonsdorff, Sommarresan, siv. 26, 118, 50, 99, 119, 131 s.

Digitized by Google

och oss rena, såsom andar, drömme;
men i hast, vår höga urbild glömme,
då vi hem från skådespelet gå.

Blotta tankans syllogismer lyder
ingen fibers ryckande passion.
Nej, är hjertat icke dygdens thron;
fåfängt hennes lag förnuftet tyder.
Stolte Vise! du är blott af blod:
Om din puls ej vid de tårar sväller,
som på Calas stoft hans enka fäller:
är din dygd blott stoiskt öfvermod.»

Uskontoon oli siis jälleen turvauduttava:

»Religion! din helga hand allena
nyckeln har til jordens paradis.
Du så mild som hög, så öm som vis
vet at känsla och förnuft förena.
Allt syns ordning vid din facklas ljus:
ej blott stoft, en tanka är naturen,
och från ljusets söner ner til djuren,
hela verlden är en Faders hus». [1]

Mutta vaikka tunne-elämä siis Franzén'in runoissa nyt oli saanut sijansa järjen rinnalla, niin ei Franzén silti jäänyt vieraaksi ajan moraliseravalle suunnalle. Pitipä hän Turun soitannollisen seuran vuosijuhlassa v. 1794 puheen juuri soiton herättämien surullisten tunteiden moralisesta hyödystä [2].

Varsinkin Leopold'in vaikutuksesta rupesi tämä moralirunous Franzén'issa yhä enemmän juurtumaan. Arvostellessaan Leopold'in kirjoja Franzén pitää häntä kun-

---

[1] Suomen yliopiston kirjastossa: »Promotionsverser»: »Öfver philosophien af det adertonde seklet, Skaldestycke 1798» F. M. Franzén.

[2] W. Lagus, Skalden J. H. Kellgrens Finska Lefnadsminnen, siv. 315.

Digitized by Google

nioitusta ansaitsevana sentähden, että kaikilla hänen runotuotteillaan on »utom den verkan, som beror af den yttre konsten i sig sjelf, ännu ett annat högre ändamål af förnuftsodling och sedligt värde»[1]. Kuitenkaan ei Franzén sano voivansa hyväksyä Leopold'in mielipidettä, että koko siveysoppi ja uskonto olisivat rakennettavat pelkälle moralitunteelle. Morali on Franzén'in mielestä perustettava järkeen, »så vida blott förnuftet kan alstra ideerna Gud och odödlighet».

»Kan då religionsöfvertygelsen», kysyy Franzén, »grundas endast på den moraliska nödvändigheten, som sjelf förutsätter den förra? Äro icke Dygd, Gud och odödlighet tre sammanhängande, hvarannan förutsättande förnuftsideer, som i den yttre verlden utom tanken ej kunna läggas den ena till grund för den andra, utan alla behöfva ett lika stöd af den sinliga erfarenheten . . .?» Ja tästä aistimaailmasta nuo aatteet Franzén'in mielestä saavat tukea sen kautta, että luonnon tavattomat voimat ja ihmeelliset tapahtumat viittaavat jumalalliseen kaitselmukseen maailman johtajana[2].

Virsissään Franzèn ei onneksi antanut näin jyrkän filosofisen katsantotavan tulla näkyviin. Niissä hän yleensä koetti asettua kirkon opin kannalle. Aina ei tämä kuitenkaan näy onnistuneen, koska neologian moraliserava piirre hänen virsissään väliin hyvinkin selvästi ilmenee. Esimerkkinä tällaisista Franzén'in virsistä olkoon mainittuna:

---

[1] Lagus, Skalden J. H. Kellgrens Finska Lefnadsminnen, siv. 344. Allmän. Litt. Tidn. Åbo 1803 N:o 46.

[2] Allmän Litt. Tidn. Åbo 1803, N:o 98 ja N:o 99.

Digitized by Google

»Frälsaren. Psalm.

Gud såg från himmelen på jorden
Hur menniskjan i synden låg,

— — —

Han sade åt sin Son: far neder,
Och tag en menskjo-hamn på dig:
Wis Syndare den väg, som leder
Igenom Tro och Dygd til mig:
War deras trogne Lärare,
De usslas Saliggörare.

— — —

O Menskja! lär som han at vandra
I tron på Gud, som på en Far;
Uppfyll dit kall; gör godt åt andra;
Förlåt den mot dig brutit har;
Var tålig i betryck och nöd,
Och lär at dö af Jesu död» [1].

Eräässä toisessa virressään hän laulaa Jesuksesta näin:

— —

»Om Du i lyckan bortglömd är,
Man söker dig i nöden;
Der oskuld trycks, der dygd blir hädd,
I sorgens hus, på plågans bädd,
Din tröst allena gäller.

Kom, Jesu! var i ve och väl,
I lif och död oss nära,
Och gjut i hvar förkrossad själ
Din anda med din lära.
Stärk med din kalk den frommes tro,

[1] Åbo Tidn. 1793 N:o 19.

Digitized by Google

Att redan här en salig ro
Belöna må hans seger» [1].

Näissä virsissä syyllisyyden tunto nähtävästi ei vielä ollut saanut musertaa kaikkea itsevanhurskautta.

Franzén'in katsantokannan vielä enemmän järkeilevästi moraliseravaan suuntaan kehittyneenä tapaamme hänen ystävänsä ja oppilaansa Michael Choræuksen runoissa. Sensuuntaisella kannalla viimemainittu oli pisimmän aikaa elämästään. Sinä aikana Choræuksen usko kuului näin:

»Med denna höga tro: att molnens bäddar gömma
En mild och rättvis Gud, som ingen dygd skall glömma,
En stor och vis Monark, som verldens spira för,
En vän, som aldrig svek, en far som aldrig dör:
Men glömmen icke bort, att han som dog för eder;
Han dog för eder dygd, han dog för edra seder,
Hans lefnad är ert mål, och minnet af hans död,
Det är ert hjertas tröst, det är er svaghets stöd;

— — —
— —

Odödelige man, som lifvar detta Tempel,
Var ej ditt stora mål, att genom ditt exempel
Vägleda menniskan till denna högre pligt:
Att trygg vid himlens fall, och trygg vid jordens svigt
Mot evighetens mål ett renadt hjerta höja
och blott för verldens Gud sitt knä till dyrkan böja!» [2]

Samaan henkeen oli myös Choræuksen v. 1802 kirjoittama promotsioniruno. Siinä näet m. m. sanottiin:

---

[1] Profpsalmer af Franzén och Wallin, Tukholma 1812, siv. 35.

[2] M. Choræus, Saml. Skaldestycken, pain. 1815, siv. 282 s. Värsyt kuuluvat erääseen runomittaiseen puheeseen, jonka Choræus 29 p. marrask. 1799 piti Turun akademiassa.

Digitized by Google

»Sök då! ty du söker ej förgäfves
dygdens grund, den finnes i ditt bröst,
pliktens känsla någon gång förkväfves,
men den hörs igen med åskans röst!

— — —

Säg ej här, att jorden alldrig hyste
någon enda dygd, som varit ren,
att de gerningar som stundom lyste,
voro bågar med ett lånadt sken.

— — —

Ja de funnos dessa höga sinnen,
som försakat allt för pliktens skull,
häfderna förvara deras minnen,
jorden är af deras ära full:

— —

Der syns Regulus den stund han sliter
sig till döden, från sin makas famn,
der Socrates, Epicteter, Titer,
der den gamle, blinde Belisair,
der Rousseau förlåtande Voltaire!» [1]

Tällaisia mielipiteitä ei Choræus häikäillyt sovittamasta virsiinsäkään. Näissä neologia tulee sitä räikeämmin ilmi, jos vertaa niitä vastaaviin virsiin, joista niitten muka pitäisi oleman parannus. Niinpä Choræus vanhan virren »thenna *jämmerdahl*» sanojen sijaan pani »*Dygdens jemna stig*» ja kun vanhassa virressä laulettiin »Ty är thet bättre litet lida, I hoppet och i sigh förnögd Medh Gudz wårs Faders wilja blida», niin Choræuksen sitä vastaa-

[1] Suomen yliopiston kirjastossa: »Promotionsverser»: »Menniskans värde. Skaldestycke vid Promot. 1802 af M. Choræus.»

Digitized by Google

vassa värsyssä luetaan »Nej! vis är den, som lärt sig lida, I hoppet och *sin dygd förnöjd*» [1].

Jotta lukija kuitenkin saisi vähäsen kokonaisemman käsityksen Choræuksen muutosehdotusten luonteesta tahdomme tähän asettaa rinnakkain muutamia vanhan virsikirjan virsiä ja Choræuksen niistä tekemiä toisintoja.

Vanhassa virsikirjassa:	Choræus:
V. 1. »Wäl migh i ewighet! nu känner siäl och sinne Tröst, fägnad, frijd och roo; ty jagh är uthi minne Hos Gudh min Frälserman; och seer migh niuta wist En frucht af pinan tin, o milde Jesu Christ!	Väl mig i evighet! nu känner jag först trösten, Nu först jag värdet ser utaf den inre rösten; Mit samvete är rent, min framtids rymd är klar, Jag lyfter lugn min blick till menskliheten Far.
V. 2. Bort hän, bort hän från mig, medh ehr fördömda skara Synd, afgrund, Diefwul, dödh: ty Gudh wil migh förswara Han är medh migh; hwem tör sigh sättia emot migh? Han är then migh för alt förswarar wäldelig.	Bort hän, bort hän från mig, du vrånghet, som fördömmer, Som granskar andras fel och egna brister glömmer! Du må beröfva mig det goda namnets tröst, Jag vädjar ifrån dig till domarn i mitt bröst.
V. 3. Han är then, som migh haar til nåder gunstigt tagit: Han är then, som min synd och straff haar från migh dragit. Här efter lät migh, Gudh, min lefnad ställa så, At jagh i sanna frucht och kärlek lefwa må!	Han är det, som mig lär att lifvets tyngder bära, Som plågan gör till vinst och smädelsen till ära, Som skingrar tviflets moln, som stadgar dygdens lag, Och låter hoppet se en vedergällningsdag [2].

---

[1] 1695 v. virsik. pain. 1697: N:o 229 v. 9 ja 288 v. 3; M. Choræi Samlade Skaldestycken utg. af F. M. Franzen 1815, siv. 241, 257.

[2] 1695 v. virsik. N:o 241; M. Choræus e. m. t., siv. 244.

Digitized by Google

Ach! gif at jagh, o Fader huld,
Må tin i döden blifwa:
Förlåt migh all min brist och skuld:
Låt Andan tin inskrifwa
Uthi mitt hierta titt behagh,
Som leder migh här dagh från dagh
Til tigh från werldsens flättia.
Bewara migh, o Gudh! för ond exempel
At eij förstörs thens Helge Andes tempel.
Ondt sällskap som förgifft lär migh at skyy,
Falsk läro och the onda seder flyy.

Gif blott, Barmhertighetens Gud!
At jag med ökad ifver
Upfyller dina helga bud
Och god och nyttig blifver!
Gif att jag måtte närma mig
Med hvarje dag ett steg till Dig
Från verlden och dess villor[1].
Bevara mig för vådliga exempel!
Min oskuld är den helge Andes tempel:
Blif Du, o Gud, dess vårdare och skygd,
Att den en dag förbyts i manlig dygd!»[2]

Kuten näkyy, niin Choræus näissä uudistusehdotuksissaan hyvin kernaasti karttoi kaikkea, joka muistutti velkaamme ja syntejämme, mutta sitä vastoin hyvin mielellään runoili sydämmen viattomuudesta ja itsekylläisestä hyveestä. Kaikeksi onneksi ei näitä korjauksia kuitenkaan otettu mihinkään virsikirjaan. Ja varmaan ei Choræus itsekään olisi tätä ainakaan enään kuolinvuotenaan kummastellut. Silloin näet hänen runottarensa lauloi aivan toisellaisella äänellä. Kuuluipa nyt

»På korset Du min skuld betalt,
Att mig med Gud försona;
Du mig till arfvinge ock valt
Af härlighetens krona;
Mig, äfven mig, Du inneslöt
Uti den sista bön Du göt:
»O Fader! dem försona»!»

---

[1] 1695 v. virsik. N:o 264 v. 3; Choræus: e. m. t., siv. 253.
[2] 1695 v. virsik. N:o 330 v. 6; Choræus e. m. t., siv. 266.

Digitized by Google

ja toisessa runossa nimeltä »Andakts-Poem»:

»Icke blott min lärare du är,
Som har visat mig den rätta vägen,
Hvilken, ofta mödosam, dock bär
Dit, der Fridens boning är belägen.

— — —

Nej Försonare det är ditt namn —
Detta namn är ljuft för mig och alla;
Vid dess ljud jag ser en faders famn,
Hör en faders röst mig återkalla» [1].

Toiselta puolen reaktsioni ratsionalismin kylmää järkeisemistä vastaan, mutta toiselta puolen itse vielä neologian sentimentalisesti moraliseravan katsantokannan leimaama oli se estetis-filosofinen suunta, jota Suomessa edustivat muiden muassa kaunopuheisuuden ja runouden professori J. G. Linsén († 1848) ja kreikan kirjallisuuden professori A. G. Sjöström († 1846).

Näytteeksi painatettakoon tähän muutama säe eräästä Sjöström'in runosta:

»O, Religion. Ditt anlete, det höga
Sig röjer endast för den frommes öga,

— — —

Dem qvalen tära och bekymren klämma,
Du underwisar om ett bättre land,
Der Ljusets Englar sorgens källor dämma,

---

[1] M. Choræi Saml. Skaldest. siv. 271, 307 s. Että jälkimmäinen runo on sepitetty Choræuksen kuolinvuotena 1806, sanotaan nimenomaan esipuheessa siv. XXIII s., ja että edellämainittu virsi myös siihen vuoteen kuuluu, sen osoittaa mielestämme paitsi sisällys se seikka, että se on viimeinen Choræuksen virsikokoelmassa. Kuoleman sanotaan näet juuri estäneen Choræusta jatkamasta virsireformityötä (katso alkusanaa »Saml. Skaldest.»).

Digitized by Google

Och lösa själen ifrån ångstens band,
Der hvarje bröst som är af hatet krossadt,
Skall ifrån bojan evigt bli förlossadt.

— — —

Säll den som får i dina gårdar dröja,
Säll den, som fattar dina dyra bud» [1]!

Paitsi näitä nyt käsiteltyjä runoilijoita oli koko joukko neologisia runouden harjoittajia, joihin tässä kuitenkin kävisi liian pitkäksi ja myös tarpeettomaksi tutustua, erittäinkin kun he sepustuksissaan useimmiten seurasivat jotakin yllämainituista huomattavimmista runoilijoista.

IX.

Kun nyt käymme esittämään neologian-vastaista reaktsionia, niin saamme luvan aloittaa miltei neologian vaikutusajan alusta asti.

Jo 1755—1756 vv. valtiopäivillä pappissääty ehdotti uusia säädöksiä sitä välinpitämättömyyttä ja vallattomuutta vastaan, jota se oli huomannut osoitetun uskonoppia ja kirkollisia tapoja kohtaan. Muun muassa sääty toivoi, »että sitä, joka yli vuoden ja päivän muistutuksista huolimatta olisi Ehtoollista viettämättä, kirkkolain mukaan katsottaisiin kristittömäksi ja siis myös kelvottomaksi sellaisten virkojen saantiin, jotka erityisesti kysyvät kristillistä huolta». Jos aianomainen sitte vielä kuolemaansa asti pitkittäisi samallaista uppiniskaisuutta, tulisi hänet, muille varoitukseksi, haudata hiljaisuudessa. Aateli ja porvarissääty, vapauden edustajina, tällaisia ehdotuksia

[1] Skaldestycke vid Promotionen 1823.

Digitized by Google

silloin kuitenkin melkein pilkalla eväsivät. Parempi menestys oli papiston ehdotuksilla 1765—1766 vv. valtiopäivillä. Silloin näet m. m. saatiin sädetyksi, että »sen joka pyytä johunguun Collegiumihin eli Oikeuteen sisälletulla (pitää) myös näyttämän todistuxen sijtä, että hän Herran Korkialle Ehtoliselle käymistä ei ole laiminlyönyt». Vahvistetuksi tuli myöskin se anomus, että korkeakoulujen sijaiskanslerein ja rehtorein tulisi pitää vaaria siitä, että professorit ja muut opettajat »wirjästi andavat itzens löytä julkisesa Jumalan palweluxesa;» samoin tuli elektorien K. M:tin ja valtakunnan neuvonantajien valitsemisessa tästä lähtien pitää silmällä, että valittavat osoittivat kunniaa »Religionille ja puhtaudelle Opisa» [1].

Nämät asetukset eivät kuitenkaan vielä näytä talonpoikia ja papistoa tyydyttäneen. Ainakin Porvoon ja Kymin kihlakuntien rahvas kristinuskon halveksimisen vastustamiseksi 1771—1772 vv. valtiopäiville jätti anomuksen, ettei ketään siitä lähtien valtakunnan palvelukseen otettaisi, ellei voisi näyttää seurakunnan kirkkoherran todistusta siitä, että hän kirkkolain määräyksen mukaisesti »såsom en rätt Christen i lefwerne och umgjängelse sig upförer samt håller sig till församlingens utwärtes gemenskap» j. n. e. Pappissääty puolestaan hyväksyi anomuksen; mutta, mikäli me tiedämme, ei se saavuttanut muitten säätyjen kannatusta [2].

---

[1] Levin, Religionstvång och Religonsfrihet, siv. 130, nuotti 2; Malmström, Sveriges Pol. Hist. V pain. Tukholmassa 1877 siv. 470 ss.; »Kuning:sen Maj:tin Arm. Asetus 1766 $^{12}/_{11}$».

[1] Ruotsin Valtioarkisto: Pappissäädyn asiakirjat 1771—1772 vv. valtiopäivillä: Secreta Utskottets prot. $^{7}/_{2}$ 1772; Presteståndets prot. $^{21}/_{3}$ 1772.

Digitized by Google

Valituksia kasvavasta uskonnollisesta välinpitämättömyydestä ja vapaa-ajattelemisesta sitten milt'ei joka valtiopäivillä tehtiin, asetuksia sitä vastaan annettiin, käännöksiä vapaa-ajattelijoita vaataan tähdätyistä kirjoista suositeltiin, ulkomaalaisia neologisia teoksia kritiserattiin ja uusia alkuperäisiä sepusteltiin [1].

Kun muulle kirjallisuudelle 1765—1766 vv. valtiopäivillä myönnettiin painovapaus, niin teologiaa koskevia sensurisäädöksiä ei ainoastaan silloin pysytetty muuttumattomina voimassa, vaan vielä monasti sen jälkeen teroitettiin. Ja koska erittäinkin viikko- ja päivälehtiä katsottiin epäuskonnollisten uutuuksien vaarallisiksi levittäjiksi, niin kansliakollegiolle v. 1785 annettiin valta tarpeen mukaan niitä lakkauttaa. Vasta vv. 1801 ja 1802 kuitenkin saavutti vaino sanomalehtiä vastaan huippunsa. Sen jälkeen näet hovikansleri pelkän epäluulon nojalla saattoi lakkauttaa lehtiä. Nyt sai moni ruotsinmaalainen sanomalehti, aikakauskirja ja teologinen teos, joissa oltiin huomaavinansa neologiaa, lopettaa päivänsä. Saatiinpa Suomessakin kokea sensurilain vaikutuksia. »Åbo Litteratur Tidning» näet lakkautettiin ainaiseksi [2]. Tällaiset kieltolait kuitenkin luonnollisesti pikemmin edistivät kuin

---

[1] Katso esim. Hornborg, Cirkulärbref siv. 49, 53; Levin e. m. t. siv. 126 s., 135 ss.; säälimättä esim. Hauhon rovasti Petrus Bonsdorff kritiserasi saksalaisen teologin S. F. N. Moruksen neologisia mielipiteitä kirjoitelmassaan »Observationes succinctae circa Epitomen theologiae Christianae S. F. N. Mori» pain. Turussa 1798. (Vrt. Åbo Tidn. 1798 N:o 14). Tästä P. Bonsdorff ansaitsee kiitosta, sillä hän teki tämän aikana, jolloin monet yliopistomme teologeista tekivät kompromissin sen supranaturalistisen suunnan kanssa, jota Morus edusti.

[2] Levin, e. m. t. siv. 134 s.; W. Lagus, Strödda Blad III, 6 ss., 42.

Digitized by Google

tukahuttivat neologiaa. Sillä tunnettuahan on, että kiellettyä hedelmää milt'ei aina pidetään mieluisimpana tavarana.

Jos neologia oli tuleva voitetuksi, niin se tarvitsi jotain positivista vastavaikutusta. Tällaista tarjosi huomattavassa määrässä v. 1771 Ruotsissa perustettu, mutta Suomessakin edustettu seura »Pro fide et Christianismo». Tämä näetsen lukuisten Suomeenkin levitettyjen uskonnollisten kirjasten kautta vaikutti hyvinkin herättävästi ja kohottavasti kansan kristilliseen tietoisuuteen [1].

Hyviä oppimestareita olivat myös itse kansojen elämästä johtuneet historialliset tapahtumat. Niin kai Ruotsin-Suomen hallitus sai tuntuvan kehoituksen varoa valistussuuntaa siitä peloittavasta kehityksestä, jonka Ranskan vallankumous 1790-luvulla näytti saaneen. Etteivät nuo valtion perusteita uhkaavat kapinalliset aatteet olleet Suomessakaan tuntemattomia, todistaa Ehrenström historiallisissa muistiinpanoissaan. Näissä Ehrenström näet kertoilee, kuinka m. m. erään majuri Lund'in vapaavaltaisessa, kapinallisessa hengessä kirjoittamaa aikakauslehteä, nimeltä »Den Välsignade Tryckfriheten» mielihalulla luettiin Suomessa, kuinka tekijää täällä ylistettiin hänen rohkeudestaan, kun hän ilmi toi kansan mielipiteitä yksinvaltiaasta, jota siinä lehdessä verrattiin Neroon, Kaligulaan ja muihin roomalaisiin tyranneihin. Itse sanoi

---

[1] C. H. Levin, Samfundet Pro Fide et Christianismo, pain. Tukholmassa 1871, siv. 3, 10 s. Forsman, K. F. Mennander j. n. e. siv. 352 s. Ensimmäisten kirjasten joukossa, jotka seura julkaisi, oli m. m. Henrichs von Bünau, »Tankar on den föregifna nytta, men werkeliga och oboteliga skada, som fientelighet emot Religionen med sig förer, til warning, särdeles för wåra tiders Deister», pain. Tukholmassa 1771.

Digitized by Google

Ehrenström ahkeraan koonneensa, kääntäneensä ja mainitussa lehdessä julaistaviksi lähettäneensä useita kappaleita Helvetiuksen, Raynal'in, J. J. Rosseau'n y. muiden teoksista — kaiken tämän siitä syystä, että hän suuresti vihasi hallitusta. Muuten hän mainitsee erittäinkin nuorison olleen hyvin taipuisan uusiin ranskalaisiin aatteisiin [1].

Näin ollen oppivat varsinkin valtiomiehet asettumaan vähäsen kritillisemmälle kannalle Ranskasta puhaltelevaan valistukseen nähden. Se näkyy varsin hyvin jo kuninkaan v. $^{27}/_{12}$ 1799 tuomiokapitulille lähettämästä kiertokirjeestä; sillä siinä käsketään välttämään kaikellaisia ulkomaalaisia uutuuksia uskonnon alalla ja sitä vastoin esittämään Kristuksen oppia puhtaana luterilaisen tunnustuksen mukaisesti, sekä myöskin pitämään silmällä, että virkamiehiksi valitaan miehiä, jotka eivät ole omistaneet puhdasta evankelista oppia vastaan sotivia mielipiteitä. Tämä kuninkaan paimenkirje vaikutti pappissäätyyn, niin että sekin puolestaan katsoi tarpeelliseksi 1800 vuoden valtiopäivillä laatia kiertokirjeen, jossa papistoa vakavasti kehoitetaan ahkeraan tutkimaan raamattua, evankelis-luterilaisen kirkon todellista oppia ja raamatullisten teologein selityksiä, sekä kaiken tämän kautta ja ohessa saarnaamaan Kristusta meidän »Wiisautenamme, Wanhurskautenamme, Pyhityksenämme ja Lunastuksenamme» [2]. Tällä kiertokirjeellä oli papisto valtiosäätynä siis kyllä antanut neologiasta vapaan raamatullisen ja evankelis-luterilaisen tunnustuksen. Mutta neologia ei silti vielä ollut kadottanut jalansijaansa yksityisten pappein ja vielä vähemmän

[1] Ehrenström, Hist. Ant. I, siv. 28 ss.

[2] Hällström e. m. t., siv. 225 ss.

Digitized by Google

maallikkojen sydämistä. Leimasipa yliopiston mies Suomessa kuninkaan äsken esitettyä kiertokirjettä vielä nimellä »barbariska cirkuläret», josta sanoi olevan häpeää koko aikakaudelle[1]. Ja häpeäksihän se kyllä oli, vaan ei kuninkaalle, joka päinvastoin tässä suhteessa ansaitsee kiitosta pelkäämättömästä totuuden esittämisestä, mutta kyllä papistolle ja erittäinkin tuomiokapituleille, jotka olivat tällaisen kietokirjeen tarpeessa. Kuinka hengellisesti alaikäinen varsinkin Turun tuomiokapituli siihen aikaan oli, osoittavat esim. sen laatimat kommentariot mainitun kun. kiertokirjeen johdosta. Valitettuansa näet, ettei tuona muuttelevaisena aikakautena uskonopista edes se, »som på det noggrannaste med sundt förnuft, ren Philosophie och sann Gudalära är instämmande»[2] ollut yleisön makuun, lausuu tuomiokapituli seuraavan sopimattoman kohteliaisuuden: »Ehuruwäl detta, äfwensom alla andra K. M:ts Nåd-Bref måste anses såsom satt högt utöfwer Consistorii tolkningskrets kan Consistorium likwäl ej undgå att fästa upmärksamheten wid det intagande samband af nåd och stränghet, hwarmed Landets Hulde Fader upmanar Consistorierne att wara waksamme[3]. Eiköhän ollut tuomiokapitulille Jumalan palvelijana sopimatonta matelemista, että se puhtaasti uskonnollisissa asioissa ei uskaltanut itselleen omistaa vapaata tulkitsemisoikeutta. Eikä tämä tuomiokapituli, jonka kuitenkin olisi pitänyt oleman hengellisen elämän vartija, vielä pitkään aikaan

[1] Porthan'in lausunto: W. Lagus, Strödda Blad III, siv. 58.

[2] »Sundt förnuft, ren Philosophie och sann Gudalära» oli siis tuomiokapitulin mielestä totuuden korkein kriterio.

[3] Cons. Eccl. uti Åbo Circul.-Bref Första Flocken $^{29}/_{10}$ 1800.

Digitized by Google

herännytkään käsittämään tehtäväänsä uskonnollisen elämän elpymiseksi.

Mutta elävämmän kristillisyyden sytyttäjiä ei silti tänäkään aikana Suomessa puuttunut. Sellaisia olivat sielunpaimenet sellaiset kuin nuo tunnetut Anders Achrenius († 1810), Johan Björkqvist († 1809), B. J. Ignatius († 1827) ja G. Rancken († 1831). Näitten pappismiesten vaikutus oli sitä laajempi ja pysyväisempi, kun kansa heidän joko välittömästä tai välillisestä toimestaan sai tosikristillistä hartauskirjallisuutta. Monenhan huulilla ja sydämessä kaikuivat Anders Achreniuksen ihanat uskonvoimaiset hengelliset laulut; monet olivat myös ne, jotka Anders Björkqvist'in koruttomasta, mutta tosievankelisesta postillasta ammensivat elämän sanaa. Tuhannet olivat vihdoin ne, jotka B. J. Ignatiuksen ja G. Rancken'in ehdotuksesta v. 1818 perustetun Evankelisen Seuran kautta saivat tutustua tosikristilliseen kirjallisuuteen. Viimemainitun seuran tarkoituksena juuri oli evankelisten kirjasten levittämisen kautta vastustaa silloiselle aikakaudelle ominaisen kevytmielisyyden synnyttämää kylmyyttä uskon asioissa ja tapainturmelusta. Näitä samoja paheita pyysi myös 1812 perustettu Suomen Piplia-Seura vastustaa raamattujen levittämisen kautta.

Joskin joissakuissa sekä Evankelisen- että Piplia-Seuran juhlapuheissa tapasimmekin jälkiä neologisesta katsantokannasta, niin ei tämä suunta kuitenkaan leimannut näitten seurojen toimintaa yleensä. Olivathan ne kirjaset, jotka Evankelisen Seuran välityksellä rahvaan keskuudessa jaettiin, taatusti oikeaoppisia ja levitettiinhän myös Piplia-

Digitized by Google

Seuran kautta puhdasoppinen käännös raamatusta [1]. Muuten on kai ainakin osaksi juuri tällaisen levittämisen ansioksi luettava se ilahduttava tosiasia, että 19:nnen vuosisadan puolivälissä viiden vuoden kuluessa kansan uskonnollisen tarpeen tyydyttämiseksi vaadittiin kaksi painosta koko-raamattua ja että kuitenkin kohta sen jälkeen pidettiin uutta painosta tarpeellisena [2].

Myöskin Ruotsinmaan Evankelinen Seura vaikutti elähyttävästi Suomen uskonnollisiin oloihin niitten kristillisten kirjastensa kautta, joita täällä kansan sekaan levitettiin [3].

Voimakkain positivinen reagentti neologiaa vastaan oli kuitenkin tuo itse kansan syvistä riveistä 18:nnen vuosisadan lopussa ja 19:nnen vuosisadan alussa lähtenyt myöhäisemmän herännäisyyden liike. Kulovalkean tavoin se ensin levisi itse rahvaan keskuudessa. Kun tähän maallikko-elementtiin sitten yhtyi nuori papillinen, niin herännäisyyden liikkeestä tuli valta, jonka edestä neologian maailmankatsomuksen täytyi raueta [4]. Vaikutusvoimaisin aikansa herännäisyys-liikkeellä oli 1830- ja 1840-luvun keskivaiheitten välillä.

---

[1] Akiander e. m. t. V 261 ss. Anders Achreniushan oli »Halullisten sieluin hengelliset laulut» nimisen kokoelman (jota ilmestyi 19 painosta) tekijä: katso Vasenius, Suom. Kirjall. 1544—1877 siv. 3. Finska Evang. Sällsk. Berättelser 1818—1850 (katso erittäin seuran perustamisesta: Handl. rör. Evang. Sällsk. i Åbo Stiftelse år 1818, siv. 4 ss. muist.); Finska Bibel-Sällskapets Berättelser 1812—1850.

[2] G. Geitlin'in ja M. Akiander'in kirj. »Anmärkningar till finska Bibelöfversättningen», siv. 24.

[3] Akiander e. m. t. VII 59 s.

[4] Herännäispappien joukosta mainittakoon tässä ensinnäkin H. Renqvist († 1866), joka antoi alun kokonaiselle erityisellesuun-

Digitized by Google

Paljon saivat heränneet kuitenkin kärsiä, ennenkuin heidän asiansa pääsi voitolle. Heidän neologisten vastustajiensa joukossa oli näetsen piispoja, rovasteja ja muita ylimyksiä.

Erittäin innokas vastustaja oli arkkipiispa E. G. Melartin. Pietistein kautta hän näet arveli kirkollemme koituvan »järjenvihan, fanatismin ja pimeyden aikakauden». »Valistuneena» kansalaisena hän ei voinut tätä välinpitämättömyydellä katsella, vaan katsoi hän itsensä kutsutuksi vastustamaan pietistejä ja heidän toimenpiteitään. Kun esimerkiksi Lapuan kappalaisen apulainen N. G. Malmberg arkkipiispalle valitti sitä suurta jumalattomuutta ja siveettömyyttä, joka Lapuan tienoissa vallitsi ja kysyi, saisiko hän sunnuntain jälkipuolisin panna toimeen joitakin opetus- ja hartaus-harjoituksia, niin arkkipiispa vastasi, ettei mainittuja paheita sillä auteta, että heittäydytään vastakkaiseen äärimmäisyyteen, niinkuin Malmberg ja hänen hengenheimolaisensa muka olivat tehneet. Näitten hartauskokoukset Melartin'in mielestä vaan huumeuttivat kansaa, jopa saattoivat sen menettämään järkensäkin. Mutta, sanoi Melartin, jos Malmberg tahtoisi »befordra sann religionsupplysning, det är, upplysning om Guds vilja och afsigter med menniskorne, och

---

nalle, tunnettuna juuri renqvistiläisyyden nimellä. Toisen tämän rinnalla kulkevan suunnan etevä johtaja oli maallikko Paavo Ruotsalainen († 1852). Hänen oppisuuntaansa yhtyivät monet tarmokkaat pappismiehet, joista tässä mainittakoot Jonas Lagus († 1857). N. G. Malmberg († 1858). Lars Stenbäck († 1870). J. Fr. ja Julius Im. Bergh (†† 1866, 1878) sekä Carl Gust. von Essen († 1895): katso Akiander e. m. t. VI 28, 34 s. 211 ss., 283 ss., 332 ss., 357 ss. VII 55 ss.; Handl. i anl. af Prestmöt. i Åbo 1842, siv. 53 s.; E. Aspelin e. m. t., siv. 50, 160 ss. 220 ss. 224, 264. Katso myös »Tidningar i Andeliga Ämnen» 1836—1838 ja »Evangeliskt Weckoblad» 1839—1840.

Digitized by Google

desses deremot svarande pligter», niin hänen intonsa kylläkin saattaisi ruveta vaikuttamaan hyvää [1]. Millainen se uskonnollinen valistus, johon Melartin pyrki, oli, voimme melkein päättää, kun tiedämme hänen arvelleen, että sivistys muka kerran nousisi niin korkealle, että meidän luottamustamme Kristuksen ansioon silloin katsottaisiin samallaisella säälintunteella, jolla me nyt katsomme paavilaisten luottamusta pyhien ansioon ja liikatöihin [2]. Kun Melartin'illa kerran oli näin korkea ajatus sivistyksestä, on myös ymmärrettävissä, miksi hän katsoi täytyvänsä varoittaa pietistejä saarnoissaan tai ylipäänsä virkatoimissaan käyttämästä loukkaavia sanoja tai lausetapoja, »jotka eivät sovellu yhteen aikakauden sivistyksen kanssa» [3].

Heränneitä kohtaan suvaitsematon oli myös Porvoon piispa C. G. Ottelin. Vasta nimitettynä piispana hän jo selvästi osoitti kantansa estämällä pietistiksi tunnetun Carl Gustaf von Essen'in tulemasta papiksi vihityksi. Mutta tämä teko ei jäänyt hänen ainoakseen tällä alalla. Tuomiokapitulin puheenjohtajana hän tuntuvasti m. m. vaikutti siihen sensuriin, jota siihen aikaan niin julmasti pietistejä kohtaan harjoitettiin. Turun ja Porvoon tuomiokapitulit näyttävät muuten tähän aikaan tässä kysymyksessä olleen jokseenkin samalla kannalla. Kun jollakin kirjalla, olipa se sitten itsessään kuinka viatonta laa-

---

[1] Suomen yliopiston kirjasto: Käsikirj. B:ö III 29: Bref från E. G. Melartin $^{11}/_{10}$ 1838. Cons. Acad. Protocoll rör. Theol. cand. Lars Stenbäcks ansökning etc. pain. Helsingissä 1845 siv. 6 s.

[2] Akiander e. m. t. VI 279.

[3] Handlingar i anl. af Prestmötet i Åbo 1842, siv. 59. Mielihyvällä voimme kuitenkin tähän lisätä, että Melartin'in viimeisillä hetkillään sanotaan heittäneen ratsionalistiset mielipiteensä ja nukkuneen Kristuksen sovintokuoleman tunnustajana ja omistajana.

Digitized by Google

tua tahansa, vaan luultiin olevan »pietistinen tarkoitus», niin se heti pantiin kiellettyjen teoksien joukkoon [1]. Esimiestensä esimerkkiä noudattaen riensivät myös useat rovastit heränneitä ahdistamaan. He luulivat tekevänsä Jumalalle ja varsinkin yhteiskunnalle otollisen urotyön, kun he koko hengellisellä auktoritetillaan uskalsivat astua noita alhaisia pietistejä vastustamaan. Niin kirkollinen ja ulkonaisesti puhdasoppinen mies kuin ennen mainitsemamme N. M. Tolpokin, joka 1842 vuoden pappeinkokouksessa väitöskirjassaan nimeltä »De bonis operibus» nimenomaan puolusti kirkon oppia sosinianismia vastaan, saattoi nyt samassa tilaisuudessa, kun tuli kysymys heränneistä, kuitenkin näyttää, kuinka hän itse sydämmessään vielä riippui kiinni sosinianismin heimolaisessa, neologiassa. — Itse pietismiä hän nimitti »något swärmande wäsende i Församlingarne» ja sen vaikutusta opetustoimeen ja perhe-elämään hän katsoi voivansa leimata »myrkky» sanalla. Pietistein syntien joukosta hän sitten muun muassa mainitsee sen, että he suuresti moittivat sellaisia saarnamiehiä kuin Hagberg'ia ja Wallin'ia ja varoittivat kansaa lukemasta heidän kirjoituksiaan sen

---

[1] Niinpä Turun tuomiokapituli saattoi kieltää painattamasta m. m. sellaisen kirjan kuin »Mag. Joh. Qvisfelds himmelska örtagårds sällskap» (Örebro 1827), koska sillä muka oli »Pietistinen tarkoitus», eikä se myöskään katsonut voivansa kyväksyä »En ropande röst i öknen» (Örebro 1834), koska sen sisältö muka oli arveluttavaa laatua. Tämän viimemainitun kirjan kielsi myös Porvoon tuomiokapituli. Sellaisesta kirjasesta kuin »Nådens ordning till saligheten efter Jesu härliga evangelium» (Tukholma 1826, Fahlun 1841) molemmat kapitulit niinikään lausuivat hylkäämistuomionsa: Vartija 1891 Ad. Neovius: Hengellisten kirjain sensuurista v. 1835—1850; Akiander, e. m. t. VI 274, E. Aspelin e. m. t. siv. 252, 264 s. 274, 317 s.

Digitized by Google

sijaan, että heidän pitäisi toivoa, että Herramme lahjoittaisi useampia mainittujen saarnamiesten kaltaisia. Hyvin pahana seurauksena heränneiden vaikutuksesta hän myös piti sen, että hallitus, kuultuaan liikkeiden syntyneen seurakunnissa, alkaisi epäillä tai väärin arvostella ortodoksistenkin opettajain »rehellistä intoa edistää sekä Jumalan seurakunnan että inhimillisen yhteiskunnan menestystä ja hyvää oloa». Hän siis itse asiassa enemmän katsoi ihmisten kuin Jumalan tuomioon [1].

Professoria, rovasti Benjamin Frosterusta taas loukkasi pääasiallisesti pietistein saarnojen törkeä muoto. Kuitenkin hän myös huomautti, että heränneiden seassa saarnattiin muutamia oppeja, jotka hänen vakaumuksensa mukaan eivät löydy raamatussa, jos sitä selitetään »raittiin eksegetikan lakien» mukaan [2]. Muuten Frosterus niinkuin Tolpokin tässä käytti tilaisuutta ottaakseen siipiensä alle ajan lempi-saarnaajat, Hagberg'in ja Wallin'in. Hän näet kovasti moitti heränneitä siitä, että he uskalsivat jalkainsa alle tallata sellaisen miehen saarnoja kuin Hagberg'in, joka koetti yhdistää kristillisen sisällyksen ja arvokkaan muodon. Samoin hän myös paheksui sitä, että Wallin'in ihanaa virsikirjaa siihen määrään ylenkatsottiin, että yleisessä jumalanpalveluksessa pääasiallisesti veisattiin sellaisia virsiä, joita Wallin ei katsonut edes korjattuina voitavan ottaa uuteen virsikirjaan. Tämä muodon kauneuden halveksiminen synnytti puhujan mielestä monta epäkoh-

---

[1] Handl. i anl. af Prestm. i Åbo 1842, siv. 46 ss.

[2] Minkäsuuntainen B. Frosteruksen »raitis eksegetika» oli, näimme siv. 28.

Digitized by Google

taa. Niinpä hän sanoi monen pysyvän kirkosta erillänsä vaan sentähden, että pappi puhui kieltä, jota ei ilman mielipahaa saattanut kuunnella[1]. Eikö kuitenkin itse asiassa mahtanut olla niin, että ne, jotka saarnojen kielellisen asun tähden jäivät pois kirkosta, eivät isonneet eivätkä janonneet vanhurskautta, s. o., eivät tunteneet itseänsä henkisesti vaivaisiksi, jotka todella Kristusta olisivat tarvinneet. — Myöskin lehtori, rovasti, sittemmin arkkipiispa, E. Bergenheim piti, että se muoto tai inhimillinen asu, johon pietistit saarnansa pukivat, herätti soimausta ja pahennusta[2].

Mutta pantiinpa pietistejä laillisesti syytteen alaisiksikin. Niinpä herännäispappien kertomuksen mukaan noin 80 henkilöä oli vedetty tuomioistuimen eteen sentähden, että he olivat lukeneet ja laulaneet Jumalan sanaa; pietistisiä pappeja oli sakoitettu, jopa eroitettu virasta. Myöskin näkyy olleen tapana tehdä etevämpiä herännäispappeja vaarattomiksi lähettämällä heidät papinpalvelukseen johonkin Ahvenanmaan saareen tai asettamalla heidät polisin silmälläpidon alaisiksi. — Mutta kaikesta tästä huolimatta pietistit horjumatta pysyivät tunnustuksessaan. — Niin heitä vastaan kohonnut myrsky vihdoin 1840-luvun jälkimmäisellä puoliskolla asettui. Vastustajat alkoivat silloin huomata, että valtiolla ja kirkolla ei suinkaan ollut pietismistä niin suurta vaaraa, kuin he olivat luulleet, vaan päinvastoin paljon siunausta uskon-

---

[1] Handl. i anl. af Prestmöt. i Åbo 1842, siv. 54 s.

[2] Äsken main. Handl. siv. 57.

Digitized by Google

nollis-siveelliseen elämään nähden [1]. — Neologia oli kukistunut.

Vielä loppusananen neologiasta ja sen vaikutusten merkityksestä Suomen kirkon vaiheisiin.

Olemme nähneet, että neologia on tunkeutunut Suomenkin kirkkoon, mutta että se on tullut tänne sekä myöhemmin että lievemmässä muodossa kuin noihin suuriin kulttuurimaihin. Niinpä vastaava suunta Englannissa jo oli ehtinyt tehtävänsä suorittaa ja kukistua, ennenkuin se Suomessa varsinaisesti alkoikaan; ja kun uusi katsantokanta ulkomailla saattoi esiintyä ratsionalistisena, materialistisena ja frivolisena elämänkatsomuksena, niin se Suomessa pohjasäveleltään yleensä oli supranaturalistinen. Millä eri vivahduksilla tämä supranaturalismi tieteessä ilmeni, olemme jo ensi luvussa esittäneet. Nyt olisi siis vielä lyhyesti kuvattava neologian luonnetta sellaisena kuin se ilmeni kirkossa ja uskonnollisuudessa yleensä.

Jos ensiksi pidämme silmällä teoretillista puolta voimme ehkä sanoa neologian osoittautuneen milloin trivialiseen asti utilitaristisena, milloin taas sentimentalisesti moraliseravana suuntana. Suhteessaan käytölliseen kirkolliseen elämään taas se näyttäytyi tottelemattomuutena, halveksimisena ja yksityisissä tapauksissa pilkkaamisenakin. Edellinen puoli koskee yksinomaan ja jälkimmäinen pääasiallisesti vaan säätyläisiä. Suomen papiston ja varsinaisen kansan enemmistö pysyi onneksi neologian katsantokannalle vieraana. Syyt tähän olivat hyvinkin luon-

---

[1] Akiander, e. m. t. VI 344, 391; e. m. käsik. kokoelma »Bref från E. G. Melartin» kirje $^{2}/_{9}$ 1841. Eliel Aspelin, e. m. t. siv. 231, 381.

Digitized by Google

nollisia. Sillä olihan mainittu osa kansaa jo lokalisestikin jokseenkin loitolla neologian vaikutuskeskuksista; toiseksi se käytti kieltä, johon neologian oppeja ei tavallisesti puettu ja vihdoin sillä oli luontainen hitaus, joka sai sen mielellään karttamaan kaikkia uutuuksia. Tuntuvana esteenä oli myöskin se vankka ja yksinkertainen uskonnollisuus, joka vanhastaan oli kysymyksessä olevalle osalle ominainen.

Mutta ehkei neologia päässytkään suoranaisesti papiston ja kansan enemmistöön vaikuttamaan, niin sillä kuitenkin siihenkin oli välillinen vaikutus.

Ensinnäkin mitä papistoon tulee, niin se kritillisyys, jolla neologian vaikutusaikana pappien toimia ja erittäinkin niitten saarnoja arvosteltiin, oli omiansa kiihoittamaan asianomaisia korottamaan pappien sivistystä. Huomattiin, että voidakseen tulla käytölliseksi, aikaansa ymmärtäväiseksi papiksi, niin tuli oppia enemmän kuin joitakuita kuivia latinalaisia dogmatisia kompendioita ja joitakuita vanhoja kieliä. Sentähden perustettiin papeiksi aikovien käytöllistä johtoa varten v. 1804 Seminarium Theologicum. Samasta syystä myöskin vaatimuksia pappis- ja pastoralitutkintoa varten kuninkaallisen asetuksen kautta 14 p. kesäk. 1806 enennettiin [1].

Varsinaisella kansalla taasen oli siitä hyötyä, että ruvettiin sen sekaan neologian voittamiseksi jakamaan enemmän kristillistä kirjallisuutta kuin ennen.

Isolerattuna ilmiönä katsottuna neologia saattaa näyttäytyä kaiken historiallisen kehityksen katkaisevalta tuhovoimalta, mutta historiallisessa yhteydessään tarkastettuna

---

[1] Protocoll wid Prestmötet i Åbo 1807, siv. 10 s.

Digitized by Google

se osoittaa meille, kuinka tarpeellinen väliaste sekin on ollut kirkkomme kehityksessä. — Vaikka neologian vapauden vaatimus pikemmin johtui vihasta pakkoon kuin rakkaudesta tosivapauteen, ja sen aikaansaama vapaus sentähden usein oli vain ulkonaista ja siksi myös usein ainoastaan pirstoavaa laatua, niin se kuitenkin oli askel, jos kohta vaan alkuaskel, personallisuuden sisällistä vapautta kohti.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

919.531
H474p1
1901

Digitized by Google